

11275

„ՅԱՌԱՋԻ ՍԱՆԵՐԸ”

..... ԾԱՂԿԵՓՈՒՆՋ

ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ
ԾԱՏՈՒՐ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ
ՆԱԶԵՆԻ
Ա.Ի. Գ. ՄԵՍՈՒՄԵՆՑ
ՀԵՐՄԻՆԷ
ՋԱՐՄԷՆ ՇԻՆԱԿԱՆ
ԿԱՐՕ ՄԵԻԹԱՐ
ՍԱՐԳԻՍ ԸՆՏՐԻԿԵԱՆ
ԼԵԻՈՆ ԳԵՂՈՒՆԻ
ՄԱՄԱՐԷ ՏԵՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Փարիզ, Օգոստոս 1939

Imp. A. DER AGOPIAN
17, Rue Damesme - Paris

89/99-82

2-35

- 6 NOV 2011

“ՅԱՌԱՋԻ ՍԱՆԵՐԸ”

..... ԾԱՂԿԵՓՈՒՆՋ

Մեր սրտագին նուէրը, ՅԱՌԱՋԻ 15ամեակին առ -
Քիւ, իր տաղանդաւոր խմբագրապետին եւ մեր ուսու-
ցիչին՝ ՇԱԽԱՐՇ ՄԻՍԱԲԵԱՆԻ :

ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ
ԾԱՏՈՒՐ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ
ՆԱԶԵՆԻ
ԱԻ. Գ. ՄԵՍՈՒՄԵՆՑ
ՀԵՐՄԻՆԷ
ԶԱՐՄԷՆ ՇԻՆԱԿԱՆ
ԿԱՐՕ ՄԵԻԹԱՐ
ՍԱՐԳԻՍ ԸՆՏՐԻԿԵԱՆ
ԼԵՒՈՆ ԳԵՂՈՒՆԻ
ՄԱՄԱՐԷ ՏԷՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Փարիզ, Օգոստոս 1939

06.06.2013

ՇԱԽԱՐՀ ՄԻՍԱԿԵԱՆ

1792-1002

«Յառաջի Սաները» ահաւասիկ զիս ընտրեւ են, զբաւական բացատրութեամբ, «առաջնորդ ընծայման», ժողովրդական բացատրութեամբ՝ «կնքահայր»։ Գրա-
կան կամ ժողովրդական այդ երկու բացատրութեանց մէջէն հանեցէք քաղաքավարութիւնը, մեր սաներուն տրոշումը կը ստանայ միայն մէկ իմաստ .

— «Յառաջի Սաներէն» մէկն ալ դուն, առաջ ան-
ցիր եւ մեզ ներկայացուր ժողովուրդին։

Կրնամ ուրանալ, ճիշդ է մեծ չափով։ Արդարեւ, այն՝ որ Յառաջի խմբագրապետն է այսօր, բայց ձա-
կատաւարտի խմբագրապետն էր ասկէ 16 տարի առաջ՝ երբ լոյս կ'ընծայէր իմ առաջին գրութիւնս, ուրախ իր «գիւտ»ով՝ մեր գրական կուռքերուն կը ներկայացնէր զիս, իբրեւ իր միակ պարծանքը։ Այնուհետեւ կարճա-
տեւ բնակութիւն մը Նոր Շարժումին մէջ (Գուրգէն Մխիթարեան) եւ ապա Նաւասարդին մէջ (Յ. Զ. Սի-
րունի), ու եկայ ի վերջոյ տուն — տեղ եղայ Յառաջի մէջ։

Բայց ճիշդ է, նոյնպէս, որ ես դատի կապած եմ (նշա՛ն առնութեան եւ երիտասարդութեան) ուրիշ սե-
րունդի մը հետ, որ Յարդգող կոչուեցաւ կամ Մեմֆ։ Ժիշդ է, դարձեալ, որ անոնց մէջ եւս ներկայացայ իբ-
րեւ «առաջնորդ ընծայման», այնքան որ շատեր — ըն-
ծայացունե՛ր — կարծեցին թէ կը սիրեմ իրենց հետ
եւ շնորհիւ միայն իրենց զարգարուիլ փայլիլ այն ջնա-
րակով զոր կը քսէի իրենց տաղանդին։ Սխալ «գի ոչ
եթէ որ զանձն իւր ընծայեցուցանէ՛ նա է ընտրեալ, այլ
զոր Տէրն ընծայեցուցանէ»։ Եւ այս ճշմարտութիւնը

անպայման՝ դիտեն հիմակ անոնք որ յիմարացան ջնարակով եւ անոնք որ ի զո՛ւր փեսայ կը փնտռեն՝ «Հալաւ հագուեցնողը» լքած ըլլալով զիրենք, այլեւս նուիր — ուած՝ միայն իր սեփական աշխատանքին:

Ուրեմն, իբրեւ բեկոր Յարդգողի կամ Մեմֆի՝ կը բաժնուիմ «Յառաջի Սաներէն» տարիքով: Այսքանը յայտնի՝ այլեւս դժուար չէ նշմարել չարածճիւղութիւն մը այն խնդրանքին մէջ, որ կ'ուղղուի ինծի՝ ընծայութեան թուղթ մը գրելու համար իրենց, — չարածճի — նե՛ր, մօրուքիս կ'ապաւինին: Չէ՞ որ, ինչպէս ընթացիկ կեանքի մէջ կը յարգուի խօսքը որ մարդը իտի պէս է՝ երբ կը հանգչի ալեւիաւ մօրուքի մը վրայ, այնպէս ալ մտաւորական ասպարէզին մէջ կը փնտռուի գնահատութիւնը որ բախտաւորող թարշիշի պէս է՝ երբ կը յայ — տարարուի հին ու մեծ արժէքներու ծանօթութեան մէջ ապրած մէկու մը բերնով:

×

Ընծայականը վկայութիւն մըն է գնահատութեամբ գրուած:

Յառաջի աւանդութիւններուն մէջ, սակայն, միշտ պակսած է գնահատութիւնը՝ այնքան որ այդ պակասը հոմանիշ դարձած է քննադատութեան: Արդարեւ ո՛ր — քան կրնաք՝ պակսեցուցէք աղջիկ բառերը, որոնք կը գործածուին զարդարանքի համար՝ իրենց պէտքուն ու ցանկալից արտայայտութեամբ, եւ որքա՛ն կրնաք՝ աւելցուցէք արու բառերը, որոնք կը գործածուին վերանորոգութեան համար՝ իրենց բիրտ եւ ուժեղ արտայայտութեամբ, — կ'ունենաք Յառաջի լեզուն, որ ան — կեղծութիւն է, որ յեղափոխական ներշնչում է, որ ձայն է փոթորիկի: Երբ Յառաջ քիչ մը եւս պրկեր է իր

այս քերականական փրկիտփայտութիւնը, ըսեր են՝ կը հայհոյէ՛, — անոնք Աղջիկ Մինասները, որ սովոր են խորան զարդարել, ջահեր վառել եւ օրհնութեան ձայն լսել միայն:

Եւ յետոյ, այն որ նշանակուած է առաջնորդ ըն — ծայման՝ կը խորհի թէ փոխանակ ներկայացնելու «Յառաջի Սաները», իրենց գրական նկարագրի հա — դուստին մէջ, լաւ է ցոյց տալ այն կապը որ «Յառաջի Սաները» կը միացնէ Յառաջի: Ասիկա փորձ մը չէ խուսափելու գրական քննադատութենէն, — սկիզբէն ի վեր ուղեր եմ հեռու մնալ անկէ, որովհետեւ գրական քննա — դատութիւնը ի լինելութեան է դեռ մեր մէջ, եւ ինչ որ կը փորձուի՝ կը մնայ մակաբոյժ մը հրապարակադրու — թեան ծառին վրայ, եթէ ոչ debile երախայ մը՝ մեր վարժարաններուն մէջ, վարժապետներու գթութեան յանձնուած:

×

Եւ ահա նիւթս բաւիղ կը շինէ:

Ճշդել օրաթերթերուն ազդեցութիւնը գրական սե — բունդներուն վրայ, — ո՛րքան փափաքելի է կամ ոչ, նման ազդեցութիւն մը: Օրինակներ եւրոպական գրա — կանութեանց պատմութենէն, մեր մէջ՝ Հայրենիքի սե — բունդէն: Բայց, այդ պարագային, այս գրքէն դուրս կը մնան մեր «Սաները»:

Աճապարենք եւ ճշդենք, ուրեմն, Յառաջի աղդե — ցութիւնը:

Անմիջապէս հարկ է աւելցնել, սակայն, թէ Յա — ռաջ, վերջին տասնեւհինգ տարիներու ընթացքին (1925 — 1939), իր ազդեցութիւնը կը նետէ երկու սերունդի վրայ, — առաջինը՝ իմ սերունդս, որուն մաս կը կազմեն

անոնք որ կը կրեն նաեւ ճակատամարտի, յետոյ Յառաջի հմայքը, կամ միայն այս վերջինին: Երկրորդ՝ անոնք որ կը մտնեն այս հատորին մէջ եւ կը մնան այս հատորէն դուրս, — միջին հաշիւով՝ տասը տարի մեզմէ պըզտիկները, բոլորովին հարկատու Յառաջի:

Կը յիշեմ, Երեւանի թերթերը տուին, նոյն շրջանին մէջ (երկու երեք տարիով աւելի, 1922 — 1939), երեք հունձք: Վերջին հունձքը, դատելով անոնց հրատա — րակուած խմբանկարներէն, լեզուէն եւ կենսաբանական տրուած թերի ծանօթութիւններէն, որոշ չափով կը համապատասխանէ Յառաջի հունձքին, — Երեւանի երրորդ սաները կապ չունին մեր անցեալին հետ, լե — զուն սորված չեն հին արմատին վրայ, իրենց ներշնչու — մը *intrinsèque* ուժ չունի:

« Յառաջի Սաները », խօսելով ամբողջ սերունդին մասին, քիչ մը աւելի բախտաւոր՝ անոնք տարտամ ու մշուշային յիշատակներով կապուած են հայրենիքին, լեզուն սորված են ազգային վարժարանի մը առաջին դասարաններուն վրայ եւ Յառաջի էջերուն մէջ, իրենց ներշնչումը *intrinsèque* ուժ ունի՝ որովհետեւ կապանքէ ազատ, այլեւ հարկատու *extrinsèque* տպաւորութիւններու՝ որովհետեւ տարագիր:

Ինչ որ կը յատկանշէ « Յառաջի Սաները » ամէնէն ա — ւելի, լեզուական հայրենասիրութիւնն է, — տարագրու — թեան բերքն է այս, կորսուելու մտավախութիւնն ունե — ցող զանգուածներու ինքնապաշտպանութեան բերդը:

Նս անոնցմէ չեմ, որոնք կը կարծեն թէ լեզուական հայրենասիրութիւն կոչուած *mythe*ը կրնայ փրկել մեզ՝ առանց տարբեր պայմաններու օժանդակութեան: Բայց կ'ընդունիմ որ ազգային միութեան ամէնէն ուժեղ ջիղն

է լեզուն, այսօր յանձնուած մեր մամուլին խնամքին՝ երբ այնքան դժուար է ազգային վարժարաններ բանալ: Ափսո՛ս, արտասահմանի մեր խմբագիրները այնքան տգէտ են, ո՛րքան Երեւանի խմբագիրները, լեզուի տե — սակէտով: Գիշ են այն թերթերը, որոնք ծաղիկի պէս լեզու մը ունին եւ զայն կը մշակեն, կը խնամեն, կը դե — դեցկացնեն: Յառաջ մէկն է ծաղիկի պէս լեզու ունե — ցողներէն, ու թերեւս ամէնէն մոլեռանդ մշակը անոնց: Ան աշխատած է իր մոլեռանդութենէն բան մը տալ նաեւ իր Սաներուն:

Երկրորդ աշխատանքը, զոր կը կատարէ Յառաջ, կը կայանայ այն Պառէսեան ճիգին մէջ, որով կը փոր — ձէ վերակենդանացնել հին աւանդութիւնները, արթն — ցնել հայրենի յիշատակները, թրթռացնել երկրին ձայ — նը, արծարծել հայկական կլիմայահոգեբանութիւնը, մշակել Հայաստանի եսը այս *déraciné* ժողովուրդին մէջ: Գիտեմ թէ ոմանք, հոգեբանութեան տարրական գիտելիքներուն անծանօթ, ստեղծագործ եւ ինքնատիպ երեւակայութեան պակաս կը տեսնեն անցեալը վերա — կանգնելու փորձին մէջ, զոր կ'անուանեն *passéisme*, այնքա՛ն հեղնութեամբ: Եթէ գիտնայի՛ն թէ ինքնա — տպութիւնը ներքնեկ է, ցեղային տարրերու հետ մը — տերմութեան ծաղիկ մը: Եթէ գիտնային թէ ստեղծա — գործութիւնը կենսահոգեբանական տուրք մըն է, որ այնքան հրաշալի է որքան բխումը կուգայ ոչ միայն ան — հատէն, այլ եւ իր հաւաքականութեան ընդերքէն, մին — չեւ իր մեռելներէն: Եթէ գիտնային թէ ստեղծա — գործութիւնն չէ, ինքնատպութիւն՝ բնա՛ւ երբեք, զոր — ծածեւ լուսանկարչական գործիք՝ առանց հետաքրքր — ուելու թէ ի՛նչ կը նկարէ, կամ ստեղծուած է մթնոլոր —

տը, որպէսզի հոգեկան լոյս ցաթէ եւ ընկալուչ պաս — տառը ընդունակ ըլլայ տպաւորուելու: Ա՛խ, եթէ դիտ — նային *affinité*ի տեսութիւնը:

Յառաջ հաւատարիմ կը մնայ մեծ հաւաքականու — թեան կամ ցեղային ժառանգներու պաշտպանութեան, եւ իր այդ վարդապետութենէն բան մըն ալ տուած է իր Սաներուն:

Ի՛նչ փոյթ թէ արուեստի պահանջներ կատարելա — պէս զարգացած չըլլան անոնց մէջ, — տրուածը բաւա — կան է իրենց՝ շարունակելու համար ինքնամշակումը: Այլեւս մնացեալին հոգը կ'իյնայ *intrinsèque* շնորհներու ազատ եւ յորդառատ բխումին:

Յառաջ իր Սաներուն հաղորդած է նաեւ իր նկա — րագիրը, եթէ կ'ուզէք՝ իր վարդապետութիւնը, — ի — տէալիդմ: Նախ ջերմութիւն կը դնէ հոգիներու մէջ, պաշտպանելու համար դասական նկարագիրներու ցըր — տութեան դէմ: Յետոյ պայծառութիւն՝ պաշտպանելու համար ռոմանթիք նկարագիրներու մշուշին դէմ: Եւ ամէնէն վերջ՝ կը կանգնէ գեղեցկութեան արձանը, ի — բաղաշտ դէիրով տաշուած եւ հայրենանուէր արտա — յայտութեամբ մը կենդանի: Այդ արձանը եթէ լեզու առնէր, պիտի ըսէր. — Հայկական ամէն ուժ՝ ընծայ մեր հայրենիքին, եւ վերականգնեալ հայրենիքը՝ յա — ռաջադէմ մարդկութեան:

Յառաջի Սաները, խմբադրապետին բացատրու — թեամբ՝ «չըջանաւարտները» այս *trempe*ը ստացած, Յա — ռաջի տասնեւհինգամեակին առթիւ՝ կուգան ներկայ հատորն ընծայել իրենց սիրելի խմբադրապետին եւ ը — սել. — Զըրյոյ ի բոյոց քեզ մատուցանեմք:

1 Օգոստոս 1939

Շ. ՆԱՐԴՈՒՆԻ

ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ

(Ազնիւ Սանտանեան — Թորիկեան)

Ծնած է Տիգրանակերտ: Նախակրթութիւնը ստա — ցած է քաղաքին աղջկանց վարժարանին մէջ (Ս. Կիրա — կոս եկեղեցիին քաղը): 1926ին Ֆրանսա եկած եւ ծանո — քացած «Յառաջ»ի: Գրել սկսած է 1937ին: Գրական ծածկանունը ստուած է Շ. Միսաքեան: Կ'ապրի վիէն (Իգէր):

ԵԿՈՒՐ, ՍԻՐԵԼԻՍ

« Երբ դարունը բացուի, նորէն եկո՛ւր » ըսիր ինծի
վերջին անգամ :

Նստեր էինք քով քովի, աւերակ ցանկապատերու
քովիկը: Վայրի ալոճի դեղին ու անուշահոտ պտուղներ
թափեր էր մարդին վրայ: Որթատունկերու սեւ ող-
կոյգներ կախուեր էին հասունցած մասրենիներուն մէջ:
Վարը կ'երկնար սպիտակ ու փրփրած ճամբան՝ ուր
ոչ մէկ կենդանութիւն կար :

Հողեպարար լուսթիւն մը կ'իջնէր երգ ու երազի
թափաօրիկ շունչով: Եւ կը լսուէր աղբիւրին հեղիկ
դգչիւնը տրտում ու երերուն :

Դուն հոն պատմեցիր չատ տխուր բաներ: — Յեղին
անլուր ցաւերուն, ահաւոր տառապանքին մութ ու մը-
ռայլ ողբերգութիւնը: Ուր՝ զգացի բոլոր սարսափն ու
արհաւիրքը անհաւասար ողորումներու, խաչուած սէ-
րերու, խորտակուած յոյսերու ...:

Հեկեկուն ձայնիդ ամբողջ վիշտն ու մորմոքը չիթ
առ չիթ կաթեցան հողիւս մէջ: Չքացաւ դալկոտ գե-
ղեցկութիւնը իրիկնամուտի բորբ հորիզոններուն: Եւ
յոյզն ու թրթիւրը նորատի ճակտիս՝ խամրեցան ...:

Կը թուէր թէ սարերու ետեւէն՝ հեռաւոր ձորերէն
ու ծմակներէն՝ կը հասնէին աղետարչ ողբեր ու կոծեր,
հեծեծանքներ ու հոնդիւններ: Եւ կ'երեւնային քստմե-
լի պատկերներ՝ արիւնլուայ ճերմակ մարմիններու,
խոցոտուած կուրծքերու, ջարդուած անդամներու ...:

Չով ու թեթեւ հովը՝ կը բերէր սուր ու միալար
նուազը միջատներուն: Մութը կը ծաւալէր յամբօրէն :

Ստուերներ՝ այլանդակ ձեւերով՝ կը ձգուէին փլատակ-
ներուն վրայ: Վայրի ու խուլ երկիւղ մը կը համակէր
դիս: Կը նշմարէի բութ դանակներով վայրադ դահիճ -
ներ, եղջիւրաւոր ու զարհուրելի: Եւ զոհներ, զոհներ ...:

Սիրալիր, թախծոտ ժպիտով մը ձեռքդ ուսիս դրիր
այն ատեն եւ ցած ձայնով խօսեցար ականջս ի վար:

— « Աշխարհը այսպէս չի մնար: Գարնան նորէն ե-
կո՛ւր, սիրելի՛ս » ...

Սիրտ առի: Ի՛նչ քաղցր էր ձայնդ եւ առինքնող :
Հոն կար անբացատրելի գորով եւ աննկուն ոյժ :

Հիմա մեզ կը բաժնեն ծովեր ու ցամաքներ, լեռներ
ու դաշտեր, անապատներ ու գետեր :

Դարձեալ կը տենչամ լսել ձայնդ որ ըսէր ինծի.
— « Եկո՛ւր, նոր դարուն բացուեր է մեր քար ու քանդ
երկրին: Երկինքը հաշտ է ու մտերիմ: Արեւը բարի է
ու բուժիչ: Արտերը բերրի են ու խնկահոտ: Ծաղիկներ
կը բուրեն, կը պարեն: Սոխակները կը տաղերգեն, կը
սիրեն ...:

Կանչցեր են այդիններն ու կարմրեր՝ վարդերը:
Մեր տնակներն ու հիւղակները նորոգուեր են: Կացի -
նահաւ ծառերու բուններէն դալար ընձիւղներ ծիլ արձա-
կեր են: Թռչունները կը ճռուողեն, բոյն կը շինեն ...:

Չինջ աղբիւրներ կը հոսին զուլալ ջուրերով: Աստ-
ղեր կը քթթեն գիշերը, լոյսէ ցանցերով :

Արշալոյսին կը զօղանջէ ժամուն զանգը: Կ'արթնայ
օրը: Կեանք ու ծիծաղ, եւ մանուկներ ...:

« Եկո՛ւր, ելլենք մեր լեռները՝ ուր ծաղկեր են
բրդումն ու շահոքրամը, յասմիկն ու յակինթը, ուր

կ'արածին ձիւնասպիտակ դառնուկներ, սեւուլիկ ալծեր
ու ուլեր, եւ երինջներ »:

« Դրախտ է մեր աշխարհը: Ծուտ եկո՛ւր, սիրե -
լի՛ս... »:

Ահա ձեռքս քեզի կ'երկնցնեմ, քոյր իմ: Հնազանդ
եմ ձայնիդ: Տե՛ս, ի՛նչքան մաշած եմ օտարութեան
մէջ:

Երկաթէ մուճակ հաղուիմ, պողպատէ դաւազան
առնեմ, եւ ճամբայ իյնամ:

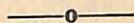
Թող ձայնդ առաջնորդէ զիս, աւելի հնչեղ ու սրը -
տագին, աւելի հզօր ու տիրական:

« Եկո՛ւր, սիրելիս... »:

Ե Ս ՈՒ Դ ՈՒ Ն

(Աւանդութիւն)

Պատուհանէս դուրս հանդիպակաց բլրակներուն վը -
րայ ինկած է աշունը թոյլ հեւքով: Կանանչութիւնը փո -
խեր է իր դոյները: Քոսոտեր են պտղատու ծառերը:
Հեռուն, շահոքրամներ, ճերմակ, կարմրադոյն, կը
դողդղան վախկոտ արեւին շողերուն տակ: Կաղամա -
խիններէն տերեւներ կը թափին եւ հողմավար կը խշրտան
ճամբաներու եզերքը: Խոնաւ ու մսկոտ շունչ մը բռնած
է ամէն կողմ:

Հոգիս կը դառնայ դէպի երկիրս, ուր աշունները
գեղեցիկ էին ու հոգեպարար: Այնտեղ արեւը բարկ էր
ու բարի: Մառախուղը չէր թրջեր տուն ու տանիք: Եւ

մոռցուած աշուններուն տփռոյն պատտառին վրայ
քաղցր ու գրաւիչ պատկեր մը կը նկարուի...:

Կէսօրը անցած է: Արեւը զանդակատան քառաթեւ
խաչին ոսկիին հետ կը սիրուրտի: Մօրեղբայրս, Տիգ -
րանիկ, երկար ու բարակ ձող մը բռնած՝ կ'աշխատի
վար թափել նոնենիներէն հասած ճեղքրտած պտուղ -
ները: Մեծ հայրս ներքնասենեակէն դուրս կ'ելլէ՝ որսի
հրացանը ուսին: Աչքով նշան կ'ընէ մեզի: Կը պատրաս -
տուինք իրեն հետեւելու: Մեծ մայրս կ'արգիլէ: Տիգ -
րանիկը իր կրտսեր մէկ հատիկ մանչ դաւակն է, ուխ -
տերով աշխարհ եկած: Մենք արդէն փողոցի դռնէն
դուրս կը թռչինք եւ կը լսենք անվերջ կշտամբանքներ,
անօգուտ մեղադրանքներ մեծ հօրս հասցէին, որ չի
մոռնար երիտասարդութիւնը, յամառ սիրահար մը
որսի:

Դուրս կ'ելլենք քաղաքին հարաւ-արեւմտեան պա -
րիսպներէն: Կարճ զառիվարէ մը «Ես ու Դուն»ին պար -
տէզը կ'իջնենք: Մեծ հայրս կը յառաջանայ ծառաստան -
ներուն խորը: Կը նայիմ իր ետեւէն: Ուսերը կքած են
քիչ մը, բայց ան կը քալէ ուղիղ եւ ծանր: Հրացանին
փողը կը փայլի արեւին մէջ: Ինք շատ կը սիրէ հրացա -
նը: Անոր կապուած են իր երիտասարդ օրերու մտերիմ
յոյգերն ու արկածախնդրութիւնները:

Ծառազարդ ու ծաղկառատ է պարտէզը: Մշտահոս
ականակիտ աղունքներ կան հոն: Անանուխի, շահաս -
պրամի բոյրերովը լեցուած է միջոցը: Պատուտակները
կարմրե՛ր՝ զամբիւղածեւ կախուեր են ուռիներէն: Վայ -
րի թխադոյն տատրակներ, կապտորակ աղաւնիներ ե -

բամ երամ կը նազին ջուրերուն վրայ : Հաստաբուն փշա-
տի մը, վարդանոցին մօտ, պահակ է կանգնած :

Մենք ծանօթ ենք այս դրախտային վայրերուն : Ե-
կած ենք դարնան այն ամսուն, երբ պարիսպներու լերկ
քարերն անդամ ծաղիկ կը ծնին : Հոս, զմայլումով ուն-
կնդրած ենք սոխակին երգին : Հոս են պատմեր մեզի ա-
նօր սիրոյ եւ վիշտի հէքեաթները :

Ծաղկաթուփին քով՝ կը հսկէ ան արթուն, երգելով
հրաւառ մեղեդիներ : Նախանձոտ յաւերժահարսները ,
սակայն, կ'երկնցնեն մայիսի կարճ դիշերը : Եւ ահա,
յողնած պարտասած, սիրահարին քունը կը տանի : Պա-
հիկ մը չանցած՝ կը բացուի վարդը : Եւ երբ կ'արթնայ
սոխակը կուլա՛յ կուլա՛յ յուսախար :

Մենք օր մը նոյնիսկ տեսանք լալը : Անոր արցունք-
ներուն բիւրեղացած կաթիլները ինկեր էին վարդի թու-
փին վրայ ... :

Տիգրանիկը այժեամի պէս ծառերն ի վեր կը շուլ -
լուի : Կը լսեմ մեծ հօրս հրացանի որոտը եւ սիրտս կը
դողայ : Ծուխը թուխպ ամպի մը նման կը գոլորշանայ
ծառերուն դադաթներէն վեր, յամբընթաց : Թռչունները
խրտչած՝ սարսափահար տեղ կը փոխեն ճիւղէ ճիւղ :
Բոպիկ պզտիկ հովուուհի մը ուլիկները արածելու բե-
րեր է : Անոնք կը ցատկորտեն եւ կը կրծեն մատղաշ առ-
ւոյտները ջրեղերքին մօտ : Կը տեսնեմ «Եօթը եղ -
բայրները» :

Միեւնոյն ձեւով եւ բարձրութեամբ կը կանգնին
այս ամրոցները կոնաձեւ ցցուածքներով եւ իրարու կը
կապուին 100 մեթր հեռաւորութիւն ունեցող ողորկ
պատնէշներով : Ամբողջ պարիսպները՝ դուրսէն այս ձե-
ւով կը շրջապատեն քաղաքը : Իսկ ներսէն քարէ աստի -

ձաններ կը բարձրանան զանազան մեծ ու պզտիկ բա -
ժանումներու մէջ, որոնք կը կազմեն պարիսպներուն
ներքնամասերը : Ժամանակին, երբ Տիգրանակերտի բը -
նակչութիւնը անհամեմատ աճեր է, այդ ամրոցները
ծառայած են իբրեւ բնակելի տուններ եւ ցորենի շտեմա-
րաններ : Պաշարումներու ժամանակ, անոնք յատկաց -
ուած են զինուորներուն : 1916 — 17ին, Վանի, Պիթլիսի
եւ Խնուսի թուրք զաղթականներուն ապաստանարան :

Տիգրանիկը կուգայ վայրի կաղիններ, փշատներ
դողը լեցուցած : Ուրախ է : Երբ հասակը քիչ մը աւելի
բարձրանայ եւ դաստակները լայնան, ինքն իր սեփա-
կան հրացանը պիտի ունենայ : Հայրիկը այդպէս խոս -
տացած է : Որսի պիտի ելլէ : Երբ ձիւնը ծածկէ երկիրը,
բուստէ կտուցով կաքաներ կը կարկաչեն հոս : Ողջ ողջ
պիտի բռնէ զանոնք : «Ես ու Դուն»ի պարտէզին յաւեր-
ժահարսերն են, որ կաքաւ կը ձեւանան խաբելու համար
նորատի որսկանները : Եւ կը պատմէ գունազեղ առաս-
պեղներ, կախարդիչ ու դիւցազնական, որոնց ամէնուն
ալ կը հաւատամ եւ հոգիս կը լեցուի յոյզերով ու սար -
սուռով :

Փշատի բունին քովիկը կը սեղմուինք իրարու
մօտ : Հրացանը կ'որոտայ : Արձագանդը, խուլ եւ ծանր,
կը զարնուի «Եօթը եղբայրներ»ու մամուլատ կուրծ -
քին, ուր արեւը ոստայն կը հիւսէ :

Ինծի կը թուի թէ կը զգամ հին օրերու մարտական
կոչ մը : Այս ամրութիւններուն վրայ հսկաներ կուի են
մղած : Այստեղ հնչած են պատերազմի շեփորներ : Ծօ -
ճեր են նիզակներ : Եւ նետերու շկահիւնին մէջ ջար-
դուեր են բանակներ : Դիտապաստ ինկած է թշնամին,
հեթանոս աշխարհականներու գրոհին տակ :

172-59
1797-1802

Կ'ըսեն թէ «Յօթը եղբայրներ»ը անխոցելի մնացած են իրենց շինութենէն ի վեր: Անոնց ո՛ր եւ է անկիւնէն քար մը անգամ չէ փրթած տարիներու ընթացքին: Անաղարտ կը մնան սեպածեւ արձանադրութիւնները: Այսպէս պարիսպներու ճարտարապետութեան գլուխ — դործոցը կը համարուին: Ու սրտայոյզ աւանդութիւն մը զանոնք կը կապէ «Ես ու Դուն»ի պարտէզին եւ ակերուն հետ:

Գարնան եւ աշնան կրկնակ գեղեցկութիւնները, երբ չունչ ու բոյր կուտան բնութեան, Տիգրանակերտցիները դուրսը վայելքի կ'ելլեն: Կ'անցնին «Յօթը եղբայրներու» պարիսպներու տակէն: Եւ կը նորոգուի, ոգի կ'առնէ աւանդութիւնը, դարէ դար կը պատմուի, այսպէս:

Մեծ եւ աննախընթաց խանդավառութիւն՝ երբ կ'աւարտի Տիգրանակերտի պարիսպներուն շինութիւնը: Կը հաւաքուին քաղաքին դիտունները, արուեստագէտները, ծերերը, իշխանները եւ թագաւորին հրամանով կը նըստին ժողովի: Տարիներու անդուլ ու յարատեւ աշխատանքով՝ անաւիկ դարձած է մայրաքաղաքը: Կը կանչուին բոլոր այն ճարտարապետները, որոնք ղեկավարեցին եւ հազարաւոր բանուորներ դործի լծեցին: Իւրաքանչիւրին արժանի տիտղոսներ եւ պատուանշաններ պիտի տրուին: Քննութենէ կ'անցընեն ամբողջ շինութիւնը չորս դռներով բոլորաձեւ պարիսպին: Կը յայտնուի, որ հարաւէն արեւմուտք իրարու միացած եօթը ամբողջներնը գերազանցօրէն անրաղբատելի են: Այդ միանման եւ հոյակապ շինուածքները կը կոչեն «Յօթը

եղբայրներ»: Մէջտեղ կը կանչեն անոնց ճարտարապետը, երիտասարդ եւ դեռ անմօրուս աշկերտ մը, մէկը հռչակաւոր վարպետի մը բաղմաթիւ աշկերտներէն:

Կը սարքուին աննախընթաց հանդիսութիւններ, ժողովրդական խրախճանքի սեղաններ: Արքայական մունետիկները ամէնուն կը ծանուցանեն նոր եւ մեծաշուն ճարտարապետ աշկերտին անունը: Արքունական նուազածուները դովքը կը հիւսեն անոր: Աղջիկները երգելով կը պարեն ու կը պանծացնեն երիտասարդ տաղանդը: Հանդիսութիւնը կը տեւէ, այսպէս, 40 օր 40 գիշեր:

Կը նախանձի վարպետը: Իր փառքը ինկած է այլեւս: Ոչ ոք կը մեծարէ զինքը: Կը փակուի տանը մէջ: Սուտ հիւանդ կը ձեւանայ: Սրտին մէջ բոյն կը դնէ տեղավառ մախանքը, որ կը կրծէ զինքը: Կը ճգնի փրկուել միջոց մը, որով կարելի ըլլայ անհետացնել աշկերտը:

Արեւոտ օր մը, աշկերտը այցելութեան կ'երթայ իր վարպետին: Այս վերջինը պտոյտ մը պատրուակելով կը բարձրանայ «Յօթը եղբայրներ»ուն վրայ, աշկերտը հետը առած:

Հրաշալի է տեսարանը: Երանութեան եւ բարիքն — բոլ աղբիւրը՝ բնութիւնը կը յորդի վարը: Աշխարհը լայն է եւ ազատ, վայելքը ձրի եւ առատ: Իրենք յաղթողներ՝ Արեւ աստուածութեան յաւիտենական շնորհին տակ:

Կախարդական է պահը: Հաճելի է կեանքը եւ հեշտ: Աշկերտը հմայուած է: Վարպետը կ'օգտագործէ առիթը: Շողոքորթ լեզուով իր սքանչացումը կը յայտնէ անոր գործին մասին եւ ուրախութիւն՝ իր յաջողութեամբ:

թիւններուն, տիտղոսներուն համար եւ կամաց կամաց զայն կը բերէ պարիսպին եզրը: Հիանալի է, արդարեւ, անոր ձեռագործ աշխատանքը:

Աշկերտը նախազգացումով մը դուրսը կը դարձնէ վարպետին: Անոր աչքերուն մէջ կը կարդայ զարհուրեցիչ դաւը: Նողկալի է վարպետին կեցուածքը, ճիշդ իր ետեւը: Կը հասկնայ թէ պիտի չկարենայ ինքզինքը պաշտպանել: Ուստի, գերմարդկային ճիգով մը կ'երկնցնէ իր հուժկու բազուկը դէպի ոսոխը եւ զայն իրենք աշելով՝ կ'ըսէ.

— Վարպետ, ես ու դուն ...:

Եւ երկուքը մէկ՝ պարիսպէն վար կ'իյնան թաւալ — գլուր: Կ'ըսեն թէ վարպետին մարմինը, ծանրաչարժ ու զանգուածեղ, ջարդ ու փշուր կ'ըլլայ ինկած տեղը: Մինչ աշկերտին՝ կը ճախրէ դէպի պարտէզ, ուր անոր արեան կարմիր չիթերէն ակեր կը բխին եւ կը կոչուին «Ես ու դուն»:

Արեւը հակած է մայրամուտ: Դադրած է հրացանի որոտը: Հորիզոնը կը բոցավառի, կը գունատի եւ կը հանդարտի: Մեծ հայրս մեզի կուգայ գոհունակ դէմքով: Խաղաղութիւն կը մնջեն թռչունները ու կը թառին ճիւղերուն վրայ: Տիգրանիկ կը վազէ եւ որսի մախաղը կ'առնէ եւ հպարտութեամբ ուսէն վար կը ձգէ:

Կը բարձրանանք զառիվերը: Հեթանոս օրերու այս հին աւանդութիւնը մարմին կ'առնէ: Կը տեսնեմ երկու հսկաներ բարձրաբերձ պարիսպներուն վրայ կեցած, — վարպետը՝ տրտում, աղէքեկ մօրուքով, նախանձէն կուրցած, կիրքէն մոլեգնած, որ ահաւոր զղջումով ան-

դունդն ի վար կը նայի եւ կը չքանայ յանկարծ: Աշկերտը, — ժպտուն, միամիտ ու ներող, որ մահը կը դիմադրաւ յաւիտենական ճախրանքով մը:

Գորշ ու մութ ամպեր կը կախուին բլրակներուն վրայ: Դեղնած տերեւները հողմակոծ կը քշուին: Կը սրսփան շահոքրամները յոգնած ու վհատ: Բարակ ու ցուրտ անձրեւ մը կը սողայ: Պատուհանս կը գոցեմ:

Իմ երկրիս կարօտը աւելի քան ջերմիկ յոյգերով կը լեցնէ հոգիս:

« Ես ու դուն », անցեալ փառքերու, հեթանոս յուշերու պարտէզ, ուր, հիմա, դարձեալ կը զլլան ակերդ յաւերժական ու տենդոտ, փսփսալով պատմութեան հրաշքները եւ անգիր աւանդութիւնները, իմ չքնա՛ղ երկիր:

ՊՏՈՅՏ ՄԸ ՀԱՅՐԵՆԻ ԼԵՌՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Երկար է դարունը լեռներուն վրայ: Յունիսը Մա — յիսի պատկերն է, աւելի չքեղ եւ հասուն: Առաւօտը ցօղերով լեցուն է: Արեւը զգուռ ու բարի: Հեզ են իրիկունները երբ ստուերները կ'իջնեն սարերէն՝ բնութեան խորհուրդը երգելով:

Շատ երկար է դարունը Արդնիի լեռներուն վրայ, եւ հոս է արդէն անոր բոլոր գեղեցկութեան կախարդական հմայքը: — Վարը ձորերը եզերող թթենիներուն մէջ նշան է ինկեր. ծիրանին գեղնոտեր է. սարիինանքը ծանրաբեռնուած են ազոխներուն տակ. հեռուն հո — վիտներու մէջ դարին ոսկի ալիքներ կուտայ. մինչ վերը, ծառերը տակաւին ծաղիկ կը թափեն իրենց ար —

մատներուն տակ, թռչունները հիւրընկալուած են տօ — նելու լեռներու չքնադագեղ, մշտադալար դարունը :

Արդնիի վերի քաղաքը հիանալի լեռնադաշտ մըն է : Դիմացը Արեգակի լեռը (Կիւնէշ տաղին), ետեւէն դէպի աջ կը տարածուին հովիտներ դըլլուն առուակներով, պարտէզներ՝ պտղատու ծառերով եւ դարձեալ լեռներ հասուն ալիւններով : Քաղաքը դրեթէ ամայի է : Փլա — տակներուն մէջ տուններ կան դոց դռներով, որոնց առ — ջեւ խոտը աներ բարձրացեր է դէզ դէզ — սովամահ կոտորուող թուրքերուն բնակարաններն ալդպէս փակ — ուած են, մռայլ ու մեղապարտ :

Լեռ մը կը բարձրանայ քաղաքի ձախ կողմէն : Թուրքերը վաղուց բռնադրաւեր են այդ լեռան վրայի ուխտատեղին եւ կոչած են զայն Զիլֆի նապի եւ լեռն ալ միեւնոյն անունով կը ճանչցուի հիմա :

Զառիվերը յոգնեցուցիչ է եւ դարձ-դարձիկ. բայց հաճելի : Լուսիկ քուրիկի պղտիկները կը հաւաքեն դորշ կանանչ բոյս մը — Մարիամ խոտ — խիտ լեզի եւ ըն — տիր դեղ՝ աչքի ծանր խոցտուքներու եւ անմարսողու — թեան, նաեւ Ս. Կարապետի ծաղիկ, — աս ալ մոյգ դե — ղին դնտիկներով, հոտոտ հազուադիւտ ծաղիկ մըն է, եւ լաւագոյն դեղ տկարութեան ու վախի :

Կէս ճամբուն վրայ հին ատեններէ մնացած աւե — րակներու հետքեր կը տեսնուին : Իրարու վրայ եւ շար — քերով : Ժամանակին Արդնիի բնակչութիւնը մինչեւ լե — րան լանջը կը հասնի եղեր եւ քարայրի մը բաց բերանը կը սպասէ ճամբուն վրայ : Վճիտ ու պաղ ջուր մը կը բխի եւ կը հոսի քարայրէն ներս. ակին երկու կողմերը քարէ շինուած նստելիք տեղեր կան :

Ուրեմն հոս բնակող լեռնականները այս ակէն խը —

մած են, եւ հարսներն ու աղջիկները կուժը վար դրած կարգի սպասած են... : Ա՛հ, Հայոց աշխարհի աղբիւր — ներն ու ակունքները, քարերն ու ճամբաները լեզու եւ զգացում ունին, պատմելու ու պատկերացնելու համար հեռաւոր անցեալը :

Կլոր ծաղկազեղ դաշտ մըն է լեռան վրայ : Երկու պղտիկ շէնքեր կան դէմ դիմաց : Մէկը քանի մը խար — խուլ սենեակ ունի քով քովի, փակ դռներով, կոտրած պատուհաններով, միւսը կոկիկ գետնայարկ մը, թուր — քերու ուխտատեղին : Դռներն ու պատուհանները Արե — դակի լեռներուն կը նային, — ահա ապացոյցը հայկա — կան սրբատեղի մը ըլլալուն :

Գրեթէ կիսովին պարապ է լեռնադաշտին տակը, լեցուած է սառնորակ ու զուլալ ջուր : Ակը շատ խոր է, ջուրերը կը սեղմուին ու կ'ընդլայնին, ու կ'իջնեն ակօս — ներ բանալով լեռան սրտին մէջ, ո՛վ դիտէ ո՛ւր, ո՛ր ըլլալին կուրծքին, ո՛ր հովիտին եզերքը դարձեալ պի — տի ցայտեն, դըլլալով լեռներուն մո՛ւթ մո՛ւթ հէքեա — թը :

Բարձրահայեաց լեռը ասկէ չի տեսնուիր, քարա — ժայռ մը բարձրացած է ցցուած քարերով. հոն կ'ելլենք : Նեղ անդնդախոր ձոր մը կը բաժնէ այս երկու ամեհի լեռները իրարմէ : Այնքա՛ն մօտիկ են : Աւանդութիւն մը կ'ըսէ թէ քոյր-եղբայր եղած են ասոնք : Քոյր լեռը ա — նառիկ է, հոն հաստատուած է Ս. Աստուածածնի վան — քը, եղբայր լեռան վրայ ալ քաղաքը :

Փայտէ սանդուղ մը, 4 — 5 մետր բարձրութեամբ դրուած է երկու կողմէն, հրուանդանի պէս երկարող ծայրերուն վրայ : Վերջերս թուրքերը ատկէ մտած են պեղումներ կատարելու համար վանքին մէջ, տիրանալու

Համար անոր առասպելական դանձերուն, կառավարու -
թեան աչքէն դադարնի :

Կը բողբոջանք ու սանդուղներէն վար կ'իջնենք
զգուշութեամբ: Տակը անդունդ է անճար ու քարքա -
րուտ :

Կը դառնանք շրջանակաձեւ լերան աջակողմը ու
այծի ոտքերով վեր կը մագլցինք: Պարսպաձեւ պատի
մը մէկ դռնակէն ներս կը մտնենք :

Բլուր մը ձեւացուցեր է 350 սենեակներու փլատա -
կը: Կոտորած սիւներ, ջարդուած խճանկարներու կը -
տորներ, փշրուած ապակիներ, անօթներ: Տեղ տեղ յա -
մառօրէն կանգուն մնացած պատեր կան: Կ'ելլենք,
կ'իջնենք, կը գլորուինք եւ երբեմն կը թաղուինք: Փըխ -
րուն է հողը, իրարու վրայ իջած են երգիքներ, պատեր:

Այս կողմը մառանները, խոհատունը եւ փուռը, քիչ
անդին կենդանիներու դոմերը, ախոռները, ամբարնե -
րը, յարգանոցը, յետոյ միաբաններու տնտես - տնտե -
սուհիներու առանձնարանները, ուխտաւորներու յատ -
կացուած յարկարաժինները, հարիւրաւոր սենեակնե -
րով: Բոլորը, բոլորը կահաւորուած: Վանահօր խցիկը,
գրադարանը եւ սքանչելի ընդունարանը, — հնադարեան
չինական յախճապակիէ խճանկարներով զարդարուած
անոր պատերն ու առաստաղը երկրէ երկիր օտարազգի
այցելու հիւրերու հիացում պատճառած են իբրեւ հին
ճարտարարուեստի եւ քաղաքակրթութեան մեծագոյն
նմոյշ :

Ժամուն հետքերը կը փնտռենք: Կիսափուլ պատե -
րու նեղ անցքերէն կը քալենք, կը յառաջանանք: Ահա
դուռ մը, ներս կը մտնենք, — ի՞նչ անակնկալ, ժամն է որ
պղտիկ երեք խորաններով, ամուր, քարաժայռին կըր -

թնած է: Ճերմակ պատերը մերկ են: Միայն արձանա -
գրութիւններ կան ու կը մնան, թուականներով: Վանքը
այցելողներ գրած են հոն, Կարինէն, Վանէն, Տարօնէն,
Խարբերդէն, Ուրֆայէն, Ամասիայէն, Սեբաստիայէն :
Խորին հիացումի եւ յարգանքի արտայայտութիւններ,
միեւնոյն իմաստներով: Կը կարդամ :

— « Կանգուն մնաս դարաւոր սրբութիւն Հայոց ազ -
գի... », « Օրհնութիւն եւ պատիւ մեր նախահայրե -
րուն... », « Վայելքի անմոռանալի օրեր անցուցինք,
առատութիւն, բիւր բարիք, չէն ու պայծառ մնայ վան -
քը » :

Ուրիշ անկիւն մը, բարակ եւ յստակ գիրերով .

— « Ս. Աստուածամայր , ջուրերուդ զօրքին մեռ -
նիմ , համբուրեմ քարերդ , յիշատակդ պաշտելով պա -
հեմ , անսասան մնաս ... » :

Պատերը լեցուն են այս կարգի սրտառուչ տողերով,
յուզումնալից ու բաբախուն :

Գերմաներէն կարճ արձանագրութիւններ ալ կան,
հոս հոն ցանցնուած 1916 — 17 — 18 չարաչուք թուա -
կաններով :

Հեռուէն, խորանին կողմնակի պատին վրայ անուա -
նացանկ մը կը տեսնեմ, սեւ մատիտով գրուած . կը մօ -
տենամ: Տիգրանակերտէն ծանօթ դէմքեր . — Տիգրան
Պաղաւեան, Լեւոն Կէմճեան, Վահան, Ասլան, Տիրան,
Մեսրոպ, Վարդանեան, Արմենակ Ներկարարեան, Տիգ -
րան Չաղուճեան...: Աչքերս կը փակեմ ...:

Այս վերջին ահռելի տանջանքներու ենթարկած եւ
օրերով հոգեվարք ձգած են: Վահանին լայն կուրծքը
երկաթէ մուրճերով դամած են: Ասլանին ոտքերը պայ -
տած են, աքցաններով եղունգները քաշած են...: Միւս

Տիրբանը խումբ մը ընտիր տղոց հետ կախաղան բարձրացուցած են խարբերդի մէջ . . . :

. . . Եւ փակ աչքերուս ետին կ'ալլաիտիւնի ժամը : Խնկահոս դարդարուն խորանին մէջ շարուած է մար — դերու խումբը, տոգոյն, սիրալիւր եւ յաղթական. մէջտեղը վանահայրն է — Զլլատեան վարդապետը — ոս — կեթել հանդերձներով, քրմական ու բարի : Ան կը խօսի իր վերջին քարոզը. — «Զի՞նչ ելանէք յանապատն տե — սանել եղէզն բեկեալ ի հողմոյ . . . :

Այն օրը Տիրբանակերտի Ս. Կիրակոս ժամուն կա — մարներուն տակ մահուան դաժան շուքը սողոսկեր էր, նախճիրը արիւնոտ կլափով դարաներ էր դասերուն ու գաւիթներուն անկիւնները, ու բոթաբեր փափսուքը չըջան կ'ընէր զարհուրելի պատկերներով :

Մէկ երկու օրէն իր ժողովուրդին հետ սպանդ ա — ուջնորդեցին տեղապահ վանահայրը : Ան սարսափը ե — դած էր Արզնիի թուրք ու քիւրտ յելուզակներուն : Ֆէ — տայի փափագին անդուծ խարազանին հետքերը չէին մոռցած անոնք, երբ վանքին հօտերը դողնալու կուգա — յին Կաթնաղբիւրի տակէն :

Դահիճները երկաթներով չղթայելէ վերջ լեռնական վանականին ջղուտ բազուկները, քարիւղով վառեր են անոր սիրտը . . .

Վանքի մուտքի դրան առջեւն եմ : Վարը հինաւուրց ընկուզենիի մը խաղաղ շուքը կը նիրհէ Մաչ-աղբիւրի ա — ւազանին վրայ : Հոս բուժուեր են բոլոր ազգերու ցա — ւազարները, լուսնոտներն ու գիւահարները : Այս դի — մացի բլուրներու անվերջանալի արօտներուն մէջ արա — ծած են վանքին անհաշիւ հօտերը : Հոն հեռաւոր արտե —

րուն մէջ, հերկած, վարած ու հնձած է հայ մշակը, եւ լուսնակ գիշերին՝ իր մահկալի երգը արձադանդած է հովիտներէն բարձունքները, եւ հնձաններու առատ ու անապակ գինին հոսած է պատարադի սկիհներու մէջ, սրբութիւն սրբոցի սեղաններուն վրայ : Դարերով ծնած եւ ապրած է հին, շատ հին ժողովուրդ մը, պարզ ու նահապետական իր պապերէն ժառանգած իր սեփական աշխարհին մէջ, եւ հիմա ան ինկած է ջարդ ու փշուր, խառնելով հողին ու ջուրին հետ իր սրբազան նշխար — ները : Ան ինկած է, հաւատքն ունենալով իր արդար դատին, իր անմեղ արիւնին :

Վարդապետ, քու քարոզիդ բնարանը պատգամ է : Թո՛ղ ելլեն տեսնեն բեկեալ եղէզը անապատին : Թո՛ղ ելլեն տեսնեն սերունդը՝ երգուեալ ուխտաւոր :

ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ

ԾԱՏՈՒՐ ՊԵՐՊԵՆՆ
(Պարմանի)

Ծնած է 1905ին՝ Խարբերդի Գամֆ գիւղին մէջ։ Շատ կանուխէն սկսած է յանախել տեղւոյն դպրոցը։ 1915 Յունիսին կը տեղահանուի ամբողջ ընտանիքով։ Լեռնէ լեռ, տարագրութեան բոլոր դառնութիւնները քամեւ լով՝ միայն ինքը կ'ազատի մահէն։

Քիւրտերու բով, չորս տարի, կ'ապրի տաժանակիր կեանք մը։ Զինադադարէն վերջ ինքզինքը կը գտնէ

Խարբերդի ամերիկեան որբանոցը, ուր կը դառնայ աշակերտ Եփրատ Գօլէնի։ Իր ուսուցիչները եղած են երեք Խամեստ վարժուհիներ, Մարիամ Ասատուրեան, Աննա Պօղիկեան եւ Սիրանոյշ Տէօֆմէնեան։

1921ի վերջերը կ'անցնի Հալէպ եւ Պէյրութ։ 1926ին Ֆրանսա։ «Յառաջ»ի կը ծանօթանայ 1928ին։

Եղած է Մարսէլի Հայ Գրասիրաց Միութեան եւ անոր «Հայ Գիր» ամսագրին հիմնադիր - հրատարակչներէն մին։

Ունի հրատարակելի գիրքերու շարք մը, ա) «Մանկութեան Յիշատակներ» (պատկերներ), բ) «Հայրենիք» (գրքերուածներ), գ) «Վերջին կայծերը» (վէպ արհաւիրքի օրերէն), դ) «Հայորդին» (պատմութեամբ - ներ) եւ «Սէր, բայց ի՞նչ սէր» (վէպ)։

Կ'աշխատակցի «Յառաջ»ի, «Երկունք»ի, «Ազդակ»ի եւ Ֆրէզնոյի «Մշակ»ին։ Ստիբիլ է։ Կ'ապրի Փարիզ։

Հ Ո Ւ Ն Ձ Ք Ը

Ա՛հ, նորէն սկսան թրթռալ լարերը քնարիս: Սիրտս
կը ճմլուի ինչպէս հատիկ մը խաղողի: Երակներուս
մէջ կարծես ըմբոստութեան հով մը կը խաղայ: Կրա-
նիդեայ սիւներու պէս ծունկերս կը քարանան ահա:
Ճպտոս մատներուս մէջ հետզհետէ կը բարձրանայ, կը
մօտենայ քնարիս եւ ծիծեռնակի մը նման կը թառի
լարերուն վրայ երգ մը կտուցին:

Հէ՛յ, մտիկ ըրէք, մտիկ ըրէք այդ ձայնին:

Մեր գիւղին հիւսիսային թեւին վրայ ուր՝ հնամ-
եայ բերդ մը կը հանգչի, եկէք բարձրանանք հոն ու
դուք, կուշտ մը դիտեցէք համայնապատկերն այն անց-
նող յուլիսեան օրերուն, երբ շէն էր մեր բոյնը:

Կապոյտ երկինքը, որուն վրայ Աստուծոյ ճրագը
կը վառի, կ'ըսես, անոր բոցեղէն ճառագայթներէն կը-
րակ կը թափի: Օդը տաքցած կաթսայ մըն է կը խոր-
հիս: Ու դաշտը, հորիզոնէ հորիզոն, նաշխուն գորգի մը
պատկերն ունի:

Երկինքէն մաղուող այս կրակէ փոշիին տակ սա —
կայն, դաշտին վրայ փռուող այդ հրաշալի գորգը հետ-
զհետէ կը գունափոխուի: Խոտերն ու ծաղիկները ուշա-
թափ կ'ըլլան: Յորենները, որ մինչեւ այդ օր իրենց
գեղեցիկ երեւոյթովը դարնան ամենասիրուն հրաշալիքը
կը պատկերացնէին, հիմա, կարծես դեղնութիւն մը
պատեր է զիրենք: Կը մոմտան: Եւ սակայն սրտերն
այս մահապարտեալներուն, նժոյգի մը պէս գլուխ կը

բարձրացնեն: Կ'ուզեն դիմադրել տաքին բոցեղէն հար —
ուածներուն: Փշրել այդ հսկայ ուժը, որուն ձեռքերէն
կրակ կը տեղայ անդադար:

Կենաց եւ մահու օրեր: Մէկ, երկու, երեք: Սար-
սափելի է: Ալ չեն կրնար դիմանալ: Այս խեղճուկ դա-
տապարտեալներու կեցուածքը կատղեցուցեր է այդ ան-
հուն ուժը: Հիմա, աւելի անգութ է դարձեր: Կը հար-
ուածէ աջ ու ձախ: Հրդեհի մը լափիլիզող բոցերուն պէս
կ'ըսես, կ'այրէ բոլորը: Շատեր հակառակ իրենց ըմ-
բոստացող կամքին, խաչին վրայ դամուող Յիսուսին
պէս լուռ կը ծռեն գլուխնին, կը դեղնին:

Ու հիմա, որ ալ չեն ըմբոստանար, որ նժոյգի մը
պէս գլուխ չեն բարձրացներ, որ չեն հպարտանար ի —
րենց գեղեցիկութիւնովը, ցորենները, կը խորհիս, ան —
հուն երկիւղածութեամբ մը կը քնանան ոտքի վրայ,
աչքերնին խուփ:

Տեսե՞ր էք արդեօք ամրան իրիկունը գեղին: Ա՛հ
հոգին սիրեմ, որքա՛ն հաճելի է: Շաքարի համ ունի
կարծես: Վարդի եւ մանիչակի բոյրերը ունեւերուդ կը
քսուին: Թթենիներու, բարտիներու, ուռենիներու սօ-
սափիւնները երգ մը կը յօրինեն: Փողոցները լեցուն են
աւաչներով: Նախիրը կը մաղուի դռներուն առջեւ:
Մօտը կովի մը բառաչիւնը: Անդին հորթ մը կը ցառ-
կուտէ: Կը խաղան լաճերը: Եւ քիչ մը ամէն կողմ, գիւ-
ղացիին շրթներուն վրայ նախադասութիւն մը կը հո —
լովուի:

— Վաղը մանդի օր է...

Խնդութեան օր: Հունձքի ժամն է հասեր: Գեղացին
քուն, հանգիստ չունի: Կը դառնայ հոս ու հոն: Կը մտնէ

մարադն ու մառանը : Վերջապէս, առիճէն վար կը քաշէ պահած մանգաղները եւ կը նստի տանիքին վրայ, լուանի լոյսին առջեւ՝ յետանը ձեռքը :

Ու ատեն, սրած մանգաղները բարձին քով, դէ — դացին կ'երկնայ անկողինին մէջ մաղապատ, պողպատէ կուրծքն ու թեւերը զեփիւռին : Կը քնանայ :

Սմբողջ դաշտը, հրդեհի մը պէս բռնկեր կը վառի : Բոլոր միջատները, որ պատսպարուած էին թուփերու, ցօղուններու եւ տերեւներու շուքին տակ, այդ առաւօտ շուարուն, փսիսուք մը ինկեր էր իրենց մէջ : Ու դեռ լսեցէք, լսեցէ՛ք արեւի ծովուն յատակէն ողբերգը ծղրիթներու, որ ծնծղայի մը ձայնին պէս օղակ օղակ ցորեններու պատերուն զարնուելով՝ կը փչրուի ինքն իր մէջ :

Ու յանկարծ, դիւղացին հպարտ, հասակը կը ցցէ հօրենական արտին առջեւ : Աչքերը, որուն մէջ անոյշ ժպիտ մը կը խաղայ, կը պտտցնէ մէկ ծայրէն միւսը : Կը նայի ուրախ եւ անկուշտ՝ ուր ցորենները հարսներու պէս լուռ, կը կենան ոտքի վրայ, խոնարհած :

Աղօթք մը չըթներուն, հնձուորը երեք անգամ խաչակնքելով երեսը, կը քաշէ մանգաղը մէջքէն եւ արտին աջ կողմէն կը սկսի քաղել ցորենը :

Ահա սպիտակ ձիաւոր մը : Գեղին ունի է : Մշակը վերցուց խուրձ մը եւ դրաւ ձիուն առջեւ :

— Մանղընիդ սուր եւ մէջքերնիդ զօրաւոր ըլլի , տղաք :

— Բարի եկար, հաղա՛ր բարի, ոէս :

Ռէսը բանալով քսակը, քանի մը կտոր արծաթ կը

սահեցնէ ափին մէջ : Երկտասարդը դոհունակութեամբ ետ դառնալով կը վերցնէ մանգաղը ու, կը սկսի քաղել աւելի արագ եւ եռանդուն :

Ասոնց ետեւ քանի մը հարսներ որայ կը կապեն : Ուրիշներ կը հաւաքեն խուրձերը եւ կը դիզեն : Ու այսպէս ուշացող ճամբորդի մը պէս, ցորենի արտը, կ'ը — սես, փէշերը գօտին կը դարնէ, կը վազէ :

Երբ խուրձերը կը վերցուին ու հնձուորը մանգաղը ձեռքը կ'անցնի միւս արտը, անմիջապէս կը սկսի հասկահաւաքներու արշաւանքը :

Կը տեսնե՞ս այդ աղջիկները, որ կուժն առած հնձուորին ջուր բերելու կ'երթան : Ի՞նչ սիրունիկ են : Այտերուն վրայ կարծես կակաչի ներկ քսեր են : Մազերը սեւ ու երկայն : Ու կուրծքերուն շղարշին տակ ասոնց, կը յայտնուին միսէ երկու գնդիկներ գինւոյ փարչերու պէս ուռած :

Ցորենի խոտերով լեցուն սայլ մը ճոնչելէն կ'անց — նի : Վորիչ մը կալէն կը վերադառնայ : Մարդագետինին վրայ, խաչնարածները չարածճի աչքերով կը նային ջրկիր աղջիկներուն ու կը խնդան : Աւելի հեռուն, ծայրը դաշտին, արեւի կարմիր անձրեւին մէջքէն կ'երեւին երկու ստուերներ : Անդադար մանգաղ կը շարժեն : Ասոնք սակայն, տարիներու բեռան տակ կըքած՝ ատեն ատեն շտկուելով կը սրբեն քրտինքը, որ ճուրի աղբիւրի մը պէս կը վազէր իրենց ճակատէն : Քիչ մը անդին, ուռե — նիի մը շուքին տակ մանուկ մը անհող, ձմերուկի կէ — դեւներով սայլակ կը շինէ : Կը խաղայ :

Այդ ծերունի այրն ու կինը իմ բարի ծնողքս էին եւ մանուկը՝ իրենց ապագայ յոյսը, որ հիմա, արցունքի

հեղեղ մը աչքերուն, կը պատմէ ձեզի յիշատակը այս անցնող՝ օրհնեալ օրերուն :

Հէ՛յ հունձքի օրեր, բարի օրեր, ձեր արեւուն պէս կարմիր կրակ մը կայ կուրծքիս տակ, որ անդադար կը ճարճատի, կը վառի ...

Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Փ

Ըսէ՛, ի՞նչ կայ, ի՞նչ բան կայ այս աշխարհի երեսին,
Որ ըլլայ միշտ քեզի պէս, քեզի նման քանկագին,
Դուն ամէն ինչ ես, գիտեմ, եւ ամէն բան քու մէջ կայ,—
Եւ ոսկեղար, եւ տաղանդ, փառք եւ մատենան հնամեայ :

Պգտիկ էի տակաւին, մայրիկըս երբ, բառ առ բառ,
Ուսոյց ինծի կարօտով անունըդ վեհ, սիրավառ, —
Ես այն ատեն ուխտեցի ըլլալ փարոս լուսաւոր
Ու փալիքիդ գիւղերուդ, քաղաքներուդ ամէն օր :

Այսօր, ահա, որք կեանքիս ծովուն վրայ ժպտերես,
Սիրտըս մակոյկ ըրած ինձ՝ քի կը շարժեմ դէպի քեզ,
Բայց երբ, յանկարծ, ծովամոյն անհետանամ քեզ համար
Ո՛վ հայրենիք, հաւատա՛, ցաւ չեմ գգար, չեմ զոյգար :

Որովհետեւ դեռ շատե՛ր, հագարնե՛ր կան, որ արդէն
Այս տատասկոտ բայց ազնիւ մարման սիրով բռնած եմ,
Անոնք անվերջ պիտ' քայեն, պիտ' պայքարին անվարամ,
Մինչեւ ըլլաս դուն մեզի, մեմք քեզի տէր՝ յաւիտեան :

ԱԶԳԻՆ ԶԱՒԱԿԸ

— 0 —

Ամառնային արեւոտ օր մը, կէս օրին, ուղտերու կարաւան մը կանդ առաւ Հալէպի Ուրբաթ Վաճառա — նոցը : Գործաւորներ շուտով բեռները վար առին եւ նստան հանդէլու : Երբ սրտերուն զարկը կանոնաւոր — ունեցաւ ու քրտինքը իրենց փոշեթաթախ մարմնոյն վրայ չորցաւ, կարաւանապետը երկու ընկերներ հետը առնելով՝ սկսաւ պտըտիլ ամբոխին մէջ :

Հսկայ տարածութեան մը վրայ, վաճառանոցը մարդկային ծովու մը երեւոյթն ունի : Ամէն դասակարգի մարդիկ կը վխտան հրապարակը : Մարդիկ սեւ ու ճերմակ : Մարդիկ կիսամերկ ու բոկոտն : Եւ մարդիկ քսակահատ, խաչագող :

Կէս ժամ վերջ՝ կարաւանապետը ուրիշ երկու առեւտրականներու հետ վերադարձաւ : Քննեցին ապ — րանքները, յետոյ համաձայնելով բեռները առին ու տարին :

Յաջորդ օր, իրիկնամուտին կարաւանը ճամբայ պիտի ելլէր դէպի Մարտին : Վերակացուն նոր բեռներ գտնելու գործին լծուած էր : Հետեւորդները անոր բացակայութենէն օգտուելով՝ զոյգ զոյգ սկսան պտըտիլ : Բայց երբ կարգը ամէնէն փոքրին եկաւ, յուզուած ձայնով մը պատասխանեց .

— Ոտքերս կը ցաւին, չեմ կրնար :

— Ուրեմն, դուն նորէն ուղտերուն վրայ հսկէ, մենք քիչ մը եւս պտըտինք :

Ընկերները ուրախութեամբ ոտքի ելան ու անհե — տացան բաղմունքեան մէջ :

Արեւակէզ դէմք մը: Խաղողի պտուղի պէս սեւ ու խոշոր աչքեր: Մազեր սեւ ու դանդուր: Ոտքերուն՝ չոր-ցած տրեխներ: Արաբական տարազով հագիւ 16 տարեկան պատանի մը կը հանդէժը բեռներուն վրայ: Արտա-կարգ նայուածք մը ունէր այս ուղտապանը, որ ատեն ատեն կարմիր նետի մը պէս կ'երթար ու կը դամուէր անցորդներու դէմքին:

Տարազիւր մայր մը իր թոռան հետ կանգ առաւ ուղ-տերուն մօտ: Մայր եւ թոռնիկ թէեւ տեսած էին ուղ-տեր, բայց ոչ այսքան մօտէն: Ատոր համար ուշի ուշով կը դիտէին անոնց երկայն վիզերը, սապատները, քիթը եւ բերանները որոնցմէ ճերմակ փրփուրները փաթիւ փաթիւ վար կը թափէին: Երբ թոռնիկը ձեռքը երկա-րեց շոյելու մէկուն գլուխը, ուղտը այն կողմ դառնալով սուր մռլտոց մը հանեց:

— Տղայ, քեզի ըսի՝ չատ մի մօտենար, կը խածնեն, բարկացաւ մայրը:

Այս բառը ուղտապան պատանիին անոյշ թուեցաւ: Հոգեպէս սարսուռ մը զգաց: Մտովի բաներ մը փնտռե-լու պէս գետին նայեցաւ: Մտմտաց: Յետոյ, դէմքին անոյշ ժպիտ մը տալով՝ ոտքի ելաւ, մօտեցաւ մուտա-ցող ուղտին ու սկսաւ շոյել գլուխը: Եւ ուղտը փոխա-դարձաբար լզեց տէրօջը ձեռքը:

Աննա քուրուկ լաւ մը նայեցաւ այդ արար տղուն: Կարծես բան մը կարդաց դէմքին վրայ: Եւ հարցուց թուրքերէնով.

— Վախնամ դուն Հայ ես, տղայ:

Պատանին կարմրեցաւ: Չպատասխանեց: Աննա քու-րուկ կասկածեցաւ, համոզուեցաւ եւ նորէն հարցուց.

— Տղաս, մի ամչնար, խօսէ:

Ուղտապանը ժպտեցաւ, ամչցաւ, բայց քաջութիւն ունեցաւ պատասխանելու.

— Այո, մայրիկ:

— Ո՞ր տեղացի ես:

— Ուրֆացի:

— Հայր մայր ունի՞ս:

— Ոչ: Բոլորն ալ մեռան Տէր — Զօրի մէջ: Եւ ես ալ պիտի մեռնէի եթէ այս Արաբները զիս իրենց քով չտա-նէին:

— Հայերէն գիտե՞ս, տղաս:

— Կը հասկնամ բայց չեմ կրնար խօսիլ: Եօթը տարի կ'ընէ որ հայերէն չեմ խօսիլ եւ ոչ ալ Հայոս ե-րես տեսեր:

— Վա՛խ, վա՛խ, հառաչելով պատասխանեց Աննա քուրուկ, ընողին չմնայ, ինքն ալ մեղի պէս թափա-ռական ըլլայ...

Մայրական սիրտը, որուն մէջ կը վառէր բիւրաւոր նահատակներու կրակը, յանկարծ թունդ ելաւ: Բարի զգացում մը սկսաւ խթանել զինքը: Ու անմիջապէս վրձ-ռեց գործի անցնիլ.

— Տղաս, չե՞ս ուղեր ինծի հետ գալ: Քեզի լաւ տեղ մը պիտի տանիմ: Հոն չատ Հայեր կան: Աղուոր աղուոր կը հաղնիս, կը պտըտիս եւ դպրոց կ'երթաս:

Հայ մօր անուշ խօսքերէն, պատանին գլուխը կա-խեց: Ոտքովը քարի մը հետ կը խաղար: Կարծես բառ կը փնտռէր պատասխանելու: Աննա քուրուկ տեսնելով որ վայրկեաններն ապարդիւն կ'անցնին, աճապարեց:

— Մի՛ վախնար տղաս, խօսէ: Ինչո՞ւ այս Արաբնե-րուն քով պիտի մնաս ու պատառ մը հացի համար կեանքդ մաշեցնես: Հիմա քեզ Կ. Սալին կը տանիմ,

հոն ամէն ինչ առատ է, վրադ գլուխդ կը փոխեն, նոր լաթեր նոր կօշիկ կը հագցնեն: Կը տեսնե՞ս այդ անցնող տղան, ճիշդ ատոր պէս մաքուր մաքուր, եւ կ'երթաս ինծի աղօթք կ'ընես:

Ուղտապանին փոշոտ դէմքին վրայ սկսաւ ժպիտ մը խողալ: Կարծես հաւանութիւն յայտնելու կը պատրաստուէր: Ու վերջապէս, վարանոտ, բառ մը թուցուց բերնէն.

— Կը վախնամ ...

Այս մէկ բառը բաւական էր որ, Աննա քուրուկ փախչելու դասեր տար: Ալ չսպասեց: Սորվեցուց ձեւերն ու ճամբան: Կը մնար միայն գործադրելը: Այս փրկութեան դասին մէջ, յանկարծ երեւցան ընկերները: Վերջին պահուն երբ պիտի բաժնուէին իրարմէ, հայ մայրը ձեռքովը քիչ մը հեռուն ցոյց տալով՝ ըսաւ.

— Սա վարը կիսապատին մօտ կը սպասեմ քեզի:

Այդ բարկ արեւին տակ ուր ամէն մարդ մատ մը շուքի կարօտը կը քաշէր, մէկէն կարաւանապետը քրտինքը սրբելով երեւցաւ.

— Դէ՛հ, չո՛ւտ ըրէք, ուղտերը պատրաստեցէք երթանք: Գոց շուկային մօտ բեռները մեզի կը սպասեն:

Քանի մը վայրկեանէն ուղտերը ճամբայ ելան: Կարաւանը ձեղքելով ամբողջը դանդաղօրէն կը յառաջանար:

— Քիչ մը ոտք վերցնենք տղաք, կը ձայնէր ղեկավարը, իրիկնամուտին պէտք է ճամբայ ելլենք:

Բարեբախտաբար կիսապատին մօտէն ծոցեցաւ կարաւանը, ուր Աննա քուրուկ կը սպասէր անհամբեր:

Այս վերջինին սիրտը դող ելաւ: Կը վախնար թէ պիտի չյաջողի փրկել հայ դերիին կեանքը: Եւ սակայն յոյս մը, ճիշդ մը քաջութիւն տուին փորձ մը ընելու: Երբ ուղտերը եկան ու անցան մօտէն, այս բարի մայրը լուռ, աջ ձեռքովը քանի մը շարժումներ ըրաւ, հասկցնելու համար թէ՛ ծոց ճամբադ: Բայց պատանին բռնորովին յուսահատ, գլուխը կախ կը հետեւէր ընկերներուն: Կը ցաւէ՞ր արդեօք, մէկը չգիտցաւ: Վերջին անգամ մըն ալ դարձաւ ու նայեցաւ ետին ուր՝ Աննա քուրուկ անդադար թեւը կը շարժէր:

Կարաւանը կը հեռանար: Հայ մայրը ատեն չփախցուց, ձեղքեց բաղմութիւնը ու հասաւ ետեւէն: Պահ մը այդպէս քալեց հետը: Ոչ ոք նկատի առաւ այդ հսկայ բաղմութեան մէջ, ուր ցորենի արտի մը պէս կ'ալեկոծէր, կ'եռար հրապարակը:

— Ի՞նչ կ'ուզէ այն թող ըլլայ, մտածեց Աննա քուրուկ, պիտի բռնեմ ձեռքէն ու պիտի կեցնեմ: Պիտի չթողում որ տանին: Պիտի բողոքեմ, պիտի ըսեմ, պիտի հասկցնեմ թէ՛ այս տղան Հայ է, ես ալ Հայ եմ, հետեւաբար ինծի՝ Հայուն կը պատկանի:

Այդ պահուն իր մայրական սիրտը բոց կը ժայթքէր: Արիւնը կ'եռար: Արտակարգ ուժ մը կը դալարուէր երակներուն մէջ: Եւ, աչքերը կարմիր, ուժով մը բռնեց տղուն թեւէն ու քաշեց անդին, աւելի ստուար բաղմութեան մը մէջ:

— Կեցի՛ր տղաս, ձայն մի հաներ, կը խրատէր Աննա քուրուկ, հիմա կ'երթան, կը հեռանան... քիչ մըն ալ, քիչ մըն ալ եւ պիտի աղատիս:

Եռուղեռ: Մարդկային ծովը կը շաչէր, կ'աղմկէր: Առանց նկատի առնելու՝ կարաւանը անցաւ ու դնաց: Երբ

այլեւս հեռացան, տեղերնին փոխեցին, մտան աւելի խորերը բազմութեան :

Ամբողջ երկու ժամ դուրս չելան վաճառանոցէն :

Իրիկուան մօտ երբ արեւը մայրամուտին կը մօտենար, Աննա քուրուկ իր ազատագրած տղուն հետ դուրս ելաւ ամբոխէն: Չգուշութեամբ քալեցին դէպի քաղաքին մեծ դուռը: Անցան բերդին առջեւէն եւ մտան նեղ, երկայն փողոցի մը մէջ ու անհետացան :

Արտադադրի տարին էր: Մեծ Եղեռնէն հրաչքով աղատած բեկորներ, Թուրքիոյ ամէն կողմերէն խուճապահար Հալէպ կը հասնէին: Ազգային իշխանութիւնը իբրեւ կեդրոնատեղի եկեղեցին ընտրած էր: Լեցեր էին բակը, դասարանները եւ մինչեւ դուրսի դուռը: Ասեղ ձգելու տեղ չկար: Չոր գետնին վրայ քով քովի, իրարու սեղմուած:

Որ եւ է անցորդ անկարելի էր առանց յուզուելու անցնիլ: Չկար մէկ աչք որ այս տարադիրներու մեղա՝ մաղձոտ նայուածքներէն չարիւնէր: Իւրաքանչիւրը թրքական բարբարոսութեան սպին եւ տառապանքի սեւ կնիքը կը կրէր իր դէմքին վրայ:

Օրուան դառնութենէն ընկճուած, շատ հեղ, այս խեղճերը կը սկսէին խօսիլ: Պատմել իրենց անհուն ցաւերը: Լալ եւ լացնել իրար: Ու խօսքեր, խօսքե՛ր որ լմննալիք չունէին:

Այս անհատնում, սիրտ բզբառող զրոյցներուն մէջ յանկարծ, բոլորին աչքերը ուղղուեցան մեծ դուռը: Մայր մը կիսամերկ պատանիի մը ձեռքէն բռնած եկեղեցւոյ բակը մտաւ: Հեղանոյ՜ ժպիտ մը կը խաղար

դէմքին վրայ: Եւ սակայն զգուշութեամբ քալեց իր բախտակիցներուն մէջէն ու դարձաւ դէպի աջ՝ քարէ սանդուխը, որ կը տանէր Առաջնորդարանի դրասենեակը:

Թիկնապահը տեսնելուն պէս՝ իր երկայն հասակը ցցեց դէմը .

— Ի՞նչ կ'ուզես, մայրիկ :

— Հայր Սուրբը տեսնել կ'ուզեմ :

— Ձբաղած է, մարդ չընդունիր :

— Բայց շատ կարեւոր ըսելիք ունիմ :

— Չըլլար, մայրիկ, վաղը եկուր:

— Չաւակներուդ սիրուն թող ըլլայ, տղաս, միայն զոյգ մը խօսք ըսեմ ու դառնամ :

Սրբազանը տեսնելով հայ մօր թախանձանքը, հրամայեց թիկնապահին որ ձգէ:

Աննա քուրուկ աղատագրած տղուն հետ մտաւ դրասենեակը: Սրբազանը փափուկ թիկնաթուին մէջ, ձեռքը բամպակ մօրուքին՝ հարցուց .

— Ի՞նչ կ'ուզես, որդեակ :

— Հայր Սուրբ, կը տեսնե՞ք այս տղան, Արարներուն քովէն փախցուցի :

— Լաւ ես բեր, որդեակ: Աստուծոյ շնորհն ու օրհնութիւնը հետդ ըլլայ յաւիտեան :

— Հայր սուրբ, վրան հաղուստ, ոտքը կօշիկ չկայ:

— Այո, որդեակ, կը տեսնեմ:

— Բայց Հայր սուրբ, դպրոց դնել չմոռնաք: Տե՛ս սէք, ի՞նչ տղայ է: Հիմակուրնէ լերան կը նմանի լերան: Եւ ասոր պէս դեռ քանինե՛ր հոս ու հոն ցրուած կը մը-

նան: Ահա, հիմա պիտի երթամ ուրիշներ ալ փնտռելու: Պիտի երթամ մինչեւ հեռուները, ուր որ արաբ, թուրք զիւղ մը կայ: Պիտի հարցնեմ, պիտի գտնեմ, պիտի փխցնեմ ու բերեմ: Ինչո՞ւ օտարներուն քով պիտի մընան: Չէ՞ որ անոնք մեր արիւնէն են: Հայր Սուրբ, լաւ պէտք է խնամենք որ, վաղը աղբին զինուոր ըլլան, մեր պատիւը, հայրենիքը պաշտպանեն ...

Սրբազանը ձեռքը մօրուքին, թիկնաթուին մէջ լուռ կը նայէր այս տարագիր հայ մօր շրթներուն, որոնցմէ ապրչումի թելերուն պէս մաքուր բառերը կը հոսէին ու կը հիւսուէին գրասենեակին չորս պատերուն մէջ: Երբ խօսքերը հատան, Սրբազանը ոտքի ելաւ, մօտեցաւ եւ ձեռքը ուսին դնելով՝ ըսաւ.

— Ապրիս, որդեակ, շա՛տ ապրիս: Անհող եղիր, անմիջապէս պիտի կարգադրեմ:

— Հա, հայր սուրբ, հա, Աստուծոյ սիրուն թող ըլլայ, ահանջի ետեւ չնետէք: Աղբին զաւակն է, մեղք է:

Ու Աննա քուրուկ ուրախութեամբ մը ծռեցաւ, համբուրեց սրբազանին աջը եւ ետ ետ երթալով դռնէն դուրս ելաւ, իջաւ սանդուխէն վար ու անհետացաւ Հալէպի փողոցներուն մէջ:

ԾԱՏՈՒՐ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ՆԱԶԵՆԻ ՏԵՐ ՄԻՔԱՅԵԼԵԱՆ

Բնիկ Արաբկիրցի ընտանիքի գաւակ: Մանկութեան օրօրոցը եղած է Պոլիս, ուր ստացած է իր նախնական կրթութիւնը:

Գրական առաջին կտորները երեւցած են «Հայրենիք» ամսագրին եւ «Յառաջ»ի մէջ: Աշխատակցած է «Անահիտ»ի, «Նոր Օր»ի, «Ազդարար»ի եւ «Երկունք»ի:

Ունի քերթուածներու հատոր մը, քրոջ հետ հրատարակած: Կ'ապրի Փարիզի մօտ՝ Վիլմոմպլը:

ԴԱՇՏԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Ապըրշումի քելով նախշուն ,
Թաւիշ քերթով ծաղիկ աղուո՛ր ,
Անունդ ի՞նչ է , ես չը գիտեմ
Բայց կը սիրեմ , քեզ կը սիրեմ :

Դաշտէն քաղեմ , դաշտին ցանեմ
Անգին գորգի նըման ընեմ ,
Ու նայուածքն արեւի պէս
Մէջըդ խաղայ ցոլք մը որպէս :

Յետոյ նըստիմ մէջը գըրկիդ
Ու տարտըղնիմ քիչ մը տեղիդ
Քիչ մը աջին , քիչ մը ձախին ,
Հըլու ձայնին իմ խենթ եսին :

Գիտե՞ս , ինչո՞ւ այս բոլորը
Կ'ուզեմ լեցնել սիրտ — սափորը
Գեղեցկութեան մէկ նոր հիւրով
Որ զինք վառէ նոր երագով :

Ապըրշումի քելով նախշուն
Թաւիշ քերթով ծաղիկ աղուո՛ր ,
Անունդ ի՞նչ է , ես չը գիտեմ ,
Բայց կը սիրեմ , քեզ կը սիրեմ :

ԾԱՌ , ՆՈՐԷՆ ԹԱՐԹԷ

Ծա՛ն , քու ծաղկալիք նիւղերուդ տակն եմ , փախած ա-
րեւին հարքէն վայրենի ,
Ահա իր ոսկին աստղի պէս հաստ հաստ , ներմակ հա -
գուստիս գոգը կը մաղուի ,
Կը մաղուի անվերջ , գաղջ փաթիլներով , տերեւի , ծաղ-
կի նաշխուն շարմաղէն ,
Որ կարծես երգ մ'է ու վար կը հեղու գարնան այդ աղ-
ուոր աղուոր նուէրէն :

Ու այդ երգը հիւր պար կուտայ հագուշս , ու ես կ'ընկրդ-
միմ անցնող օրերուս
Թաւշոտ մեղկութեան ծոցին մէջ յուրքի , ու կը պըս -
պըղայ արցունքն աչքերուս ,
Բայց անցորդն անցաւ ալ սրբող չըկայ , կեցե՛ք դուք
յուշեր , իջե՛ք բարձունքէն ,
Թոյլ տուէ՛ք սանձը ձեր երկվարին , տեսե՛ք միմակ եմ ,
անտէր ու անգէն :

Գիշերն ալ իջաւ տըրտութեան մը պէս ու լոյսի խաչը
ա՛լ չըկայ գրկիս ,
Միմակ մընացի , հեռաւոր ընկեր , ու ալ քու յոյսըդ չի
բաւէր սըրտիս ,
Ու նորէն կ'երթամ կեղծ ժպիտներով , սա լոյս քաղաքին
ծոցին մէջ պըղտոր ,
Ուր ես չը գտայ ոչ մէկ լուսադրիւր , իրձերուս փունջին
ջուր տալու համար :

Միտքն ամպերու պատմութեան հագաւ ու ալ չեմ տես-
ներ վրձինն նկարչի,
հորշակ կը փըչէ, մթնեցան բոլոր անցեալն ու ներկան
իմ ծաղիկ կեանքի.
Ալ կա՞մ թէ չկամ, հարցում սառնաշունչ: Ծա՛ռ, նո-
րէն թարթէ ու ծաղիկ թափէ,
Եւ ես արթննամ ու գգուեմ ինծի, ու սէրը կեանքի
սեւը տարտըղնէ:

Յ Ո՛Յ Ս

Յո՛յս, կանթեղիդ տակ պըլպըլուն, գեղակերտուած
արձանի պէս
Մարմարակերտ պատուանդանի մը բարձրութեան
կանգնած եմ ես,
Իտէալիս պատկերն աղուոր, դեռափըթիթ ոստ մը
դալար,
Թւերուս մէջ կը գրկուի, ի ջերմութեամբ հոգեպարար:
Գլխուս պըսա՛կ մ'իմ իղձերէս, երազանքի գարուն
մ'ամբողջ,
Թարմ ծաղիկներ աւշով լեցուն ու կոկոններ ու նոր
բողբոջ.
Ապագայի ձայնը աղուոր, գըլգըլացող աղբիւր մեղրի,
Հոգւոյս ներմակ բաժակներուն լոյս շիթերով կը կաթ-
կըթի:

Արեւներու սրտէն ձօնուած մառագայքներ երազնըկար
իմ աչքերուս շողերուն հետ, կը պըսպըղան շուրջս ան-
դադար,
Բուրումնաւէտ շուշանի մը բացուածքին մէջ դողդը -
դացող
Յովերուն պէս ոսկեշաղախ, ցովերու պէս անբջաշող:

Ո՛վ Յոյս, այսպէս, դուն այս օրիս վերժուտ կուրծքին
դու բալասան,
Զիս կը շոյես, կը փայփայես գեփիւտի պէս բազմաբուր-
եան,
Ամէն ծաղկէ բոյր մը առած, ամէն լոյսէ մառագայք
մ'հիր,
Բայց ալ բա՛ւ է ըսպասումը, դուն մօտեցի՛ր, շո՛ւտ
մօտեցիր,
Քանի վաղանց երազի պէս դեռ չեմ հալուիր կեանքի
գրկին,
Քանի դեռ ես կայծ մը ունիմ հըրահերելու իմ կոյս հո-
գին:

ՆԱԶԵՆԻ

Ա. Գ. ՄԵՍՈՒՄԵՆՑ
(Ա. ՄԵԼԵՆԵՆ)

Ծնած է 6 փետրուար 1905ին Արաբկիր: Երաժշտական նախնական ուսումը ստացած է Արաբկիրի Ազգ. ուսումնարանին մէջ, երաժիշտ – դպրապետ Մկրտիչ Տէր Պետրոսեանէ: 1915ին տարագրուած Տէր Զօր: 1924ին հաստատուած է Ֆրանսա (Լիոն), ուր տեղւոյն Քոն-

սերվաքուարին մէջ երաժշտական դաստիարակութիւնը կատարելագործած: 1930էն 34 հիմնած եւ վարած է Տէսինի «Կոմիտաս» երկսեռ երգչախումբը: 1936 յունիսէն ի վեր հաստատուած է Պոռուօ եւ «Արարատեան» վարժարանի մէջ վարիչ - ուսուցիչի պաշտօնը կը վարէ:

Ունի հետեւեալ գործերը.— «Երեք մեներգ» (օր. 1) հրատարակուած, Պոռուօ, 1937ին: Իսկ անտիպ կը մնան, գուսաներգութիւններ (Անուշ, Գիսակ եւ Սիրվարդ, Ոսկի հէքեաթ), Էմմա՝ երաժշտական տաւա, Տէր – Գոնիակ՝ երաժշտական կատակերգութիւն, մեներգներ, խմբերգներ, պարերգներ, դպրոցական յիսունէ աւելի երգեր, որոնց խօսքերն ալ իրն են: Ամբողջովին գրի առած է Մշեցիներու հարսանիքը՝ 25 կտոր:

Աշխատակցած է «Յառաջ»ի եւ «Զուարթնոց» ամսագրին:

Հ Ա Մ Ա Ն Ո Ւ Ա Գ

Գրուած է թէ Տէրն ամենակալ հրամայելով գոյութիւն պարգեւեց Տիեզերքին՝ որ մայրն եղաւ բոլոր փիլիսոփայութիւններուն։ Ամէն բան իր բոլոր գեղեցկութիւններով կեանք ստացաւ՝ բողբոջեցաւ, ուռճացաւ բնութեան անսահման ծոցին մէջ։ Այդ երանելի պահէն սկսած՝ առուակները կարկաչեցին, գետերը խոխոջեցին, ծառերու տերեւները հովի ծփանքին պէս սօսափելով սկսան իրարու հետ սիրաբանել։ Պլպուլը ոստին թառած իր աղու երգն երգեց։ Վիրաւոր արծիւը ծեր պերուն մէջէն ուժգին կունչեց։ Արտոյտը բոյնին մէջ իր ձագուկներուն սփոփանքի ու գոհունակութեան կանչն արձակեց։ Սիրամերժ ծիտը ցաւազին ծւծւաց, իսկ առիւծն ու վագրը, ինձն ու կապիկը անտառի խորերէն ամեհի բացազանչութիւններով իրար հալձեցին։

Եթերին մէջ ամպերը կուտակուեցան, անձրեւն ու կարկուտը, շանթն ու փայլակը ժայռերու կուծքն ու տանիքներու կատարը ծեծեցին։ Ծովը բարձրացաւ, մոնչեց, հսկայ ալիքներն իրար զարնուելէ վերջ սեպ ժայռերուն դէմ փչրուեցան, հազար ու մէկ խռոցներով։ Մարդիկ սարսափահար ողբ ու կոծ ըրին, բայց ամպերը որոտացին աւելի ուժգին։ Երկիրը բացաւ իր կուրծքը, ամէն կողմ պատռուեցաւ, ժայռերն ու տունները փուլ եկան։ Համատարած հարահրոց ու խուճապ եղաւ։ Հայրը որդին, նորափեսան հարսը յուսահատ կանչերով ի զուր փնտռեց։ Ոմանք աղմկեցին ցատումով իսկ ուրիշներ փլատակներու տակ հոնդացին։

Զգաստացան տարերքը։ Հեթանոս իր մեհեանին՝

հաւատացեալ իր տաճարին մէջ վերջին դուարակը ողջակիզելով օրհներգեցին ուսանաներով։ Զարքալ գիւղացին գործի լծուեցաւ, մշակն ու մաճկալը կանգ առին առաւելին (հոռովել) յոգնութեան հոգոց հանելով։ Ծերունի սերմնացանը հնամենի գոգնոցով սերմ տարաւ արտը՝ ափով բուռ — բուռ նետեց արգասաբեր հողի ընդերքներուն մէջ, բարձր աղաղակելով « Ով հայրն — յուս բարի եւ ողորմած Աստուածը, մէկիս տեղ հազար տաս»։ Սիրահար հովիւը բոցն աչքերուն՝ ձորամէջին տակ սպասեց գանդրահեր նազելի սիրուհւոյն, չեկաւ ... յուսակտուր նուագեց՝ դարձեալ նուագեց եղեգնեայ պարզունակ սրինգի սիրոյ ու թախծի, կարօտի եւ յոյսի դաշն եղանակներ, ապա անընթաց աչքերը գետնին յառած գլխիկոր հեռացաւ դէպի սարալանջը։ Անվէհեր որսորդը քարածայրէն անդունդը գլորեցաւ եղնիկի ետեւէն՝ աղիողորմ ճիչը չրթներուն։ Յոգնած հնձորը կանգ առաւ արտին եզրը, ուռենիներու տակ, նստաւ ճաշեց, կուշտ ու կուռ թան խմեց, ապա երգեց սէր ու գոհունակութիւն։ Կթելու զացող աշխոյժ հարսներն ու աղջիկները, ուրախ կանչելով դէպի հօտերը անհետացան։ Վերջալոյսին դուարածն իր նախրի ետեւէն յոգնած ու նօթի, ծանր դաւազանը գետնին թիկացնելով ծերացած գամբռներուն հետ գիւղ մտաւ։ Անառակ ու անմիտ լաճեր դաշտային ծղրիթներու պարզունակ երգը խանդարեցին իրենց անհաճոյ վայնասուններով։ Մզլոտած ու խոնաւ չորս պատերու մէջ ալեհեր ջաղացպանը՝ համբերութեամբ մտիկ ըրաւ երկանաքարերու երգին։ Գիւղի երէցին տղան մահացաւ, աղեկտուր ճիչերով ամբողջ գիւղացիները հաւաքուեցան, ողբացին անմոռանալի կորուստը կտրիճ երիտասարդին։ Բարձրա-

բերձ սարերէն սուրացող աղմկահոս դետը յորդելով բոլոր թումբերը քանդեց եւ բամպակի արտերը ողողեց, անձար գիւղացին լացաւ ահաւոր կորուստը եւ ծնրադիր իր ցասումն ուղղեց Ամենակարողին: Երիտասարդ անցորդը սիրահարեցաւ ջրկիր աղջկան, երկար դարպասեց, ապա գեղեցիկ օր մը հարսնիք ըրաւ. մարդիկ հաւաքուեցան դհով — զուռնայով, պարեցին ու կայտոեցին, երգեցին ու մենամարտեցան, նոյնիսկ ձի վազողներն: Ամբողջ գիւղը խրախճանքի մէջ խայտաց, նորափեսի պապուկին ձայնը կոկորդին մէջ խեղդուեցաւ ու չկրցաւ ուրախութեան խօսքն արտասանել: Դրացի երգիքին տակ նորածին երեխան ճչաց մենակութեան մէջ: Անբախտ հօր, մօր մէկ հատիկ զաւակը երկարատեւ հիւանդութեան ամեհի ճիրաններուն մէջ շատ տքաց, բայց վերջապէս մահուան դէմ յուսահատ աղաղակելով հողին աւանդեց: Մեծատունն այցելեց արտն ու այգին, մարդաբերինն ու արօտը, անտառն ու բանջարանոցը, վերջապէս գոմն ու խոզնոցը, նոքարներն հաւքեց, գոհունակութեամբ բարձրաձայն ողելորեց դանոնք, շատ խոստացաւ, լաւը խոստացաւ տալ: Փռեթաթախ սայլը կանգ առաւ դրան առջեւ, անիւներու ճռինչէն տնեցիները դուրս խուժեցին արտասովոր աղմուկով:

Քաղաքին մէջ, հրապարակին վրայ առեւտրականը երկար վիճեցաւ նպաստաւոր գին մը ձեռք բերելու համար, իսկ շրջուն փերեզակը առոյգ երգերով ու կանչերով, շրջեցաւ քաղաքին բոլոր թաղամասերը: Զրկիր տղան երկաթադործին խանութին առջեւ նստած՝ ան — վերջ լացաւ իր անիրաւուած դրամական պահանջին համար, իսկ ներսը մուրճերու հարուածներուն տակ մարդիկ անհոգ ու անխիղճ բահեր, ու փետատներ, սուրեր

հրազեններ կռանցցին: Հասարակաց տան մէջ ցոփուհին աւամայ մնաց գինովի շրթներէն կախ, ապա կեղծ սէր շնչաց, մինչեւ որ մամոնային հնչիւնը իմացաւ, կոր — գեց ու կորգեց: Պանդոկապետն ու պալատականը խըստիւ յանդիմանեցին մատուակը որ խնջոյքին համար լաւագոյն գինին չէր կրցած ճարել: Հղօրը ծիծաղեցաւ, արհամարհեց տկարին վախկոտութիւնն ու ուժը, իսկ տկարը ամփոփեց իր բոլոր ճիգերն ու ծառացաւ վերաւորուած պատուոյն պաշտպանութեան նախանձախնդրութեամբ:

Ահա այսպէս մարդիկն աճեցան, քէնն ու ոխը բոյն դրին բոլորի սրտին մէջ, եւ յանկարծ իրար բղբոտելու սեւ զաղափարն ունեցան: Հրազենները որոտացին, թնդանթները գոռացին, սուրերը շիւղեցին, եւ մարդիկ սկսան իրարու կուրծքը պատուել նոյն իսկ եղունդներով եւ տատմներով: Ռազմադաշտին վրայ վերաւոր մը շատ արիւն կորսնցուցած՝ երկար աղաղակեց օգնութիւն հայցելով, ասոր փոխան վատ ոխերիմն անոր գանկն ալ ջախջախեց եւ ան իր վերջին շունչը փչեց արցունքն աչքերուն, եւ կարօտի փափաքը շրթներուն: Այրուձիբն արշաւեցին քառասմբակ, ամէն կողմ դըրդաց, մարդիկ խուճապահար եղան, մայրեր ճչացին լալահառաչ, բայց թշնամին մոլեղնօրէն հրդեհեց ամէն բան, ահեղ բոցը ճարձատելով լափեց բոլորը: Մարդիկ ի գուր ողբացին վայրագութեան ճիրաններուն մէջ, երբ ամսն ու փոշին, ծուխն ու բոցը իրար խառնուեցան, մութ ստուերի մը մէջ խորտակելով դահերն ու գահոյքները: Այսպէս անմեղներ խոշտանգուելէ յետոյ, արիւններու բանակն իր յաղթական մուտքը շեփորեց, հարսներն ու կայտուուն աղջիկները դափնեպսակները

իրենց ձեռքերուն մէջ բարձրաձայն «հուռա»ներով ըն — դունեցին զանոնք, իսկ անդին մայրեր մոխիրներու վըրայ կուշ եղած բուերու նման անվերջ լացին ու վայեցին մինչեւ որ կուրացան: Թնդաց քաղաքը, պառաւներն ոգեւորուած հին գինի մատուակեցին քաջերուն եւ յաղթականները քաղաքին հրապարակին վրայ անդամ մըն ալ իրենց սուրերը արեւին դէմ շողացնելով, յա — նուն հայրենիքի ամբողջութեան եւ անկախութեան ուխտ ըրին: Հալ ու մաշ նանին իր մէկ հատիկ թոռ — նիկը նուիրեց հայրենիքի պաշտպանութեան սուրբ գա — ղափարին ու արցունքն աչքերուն մնաս բարով ըսաւ:

Անհոգը հեգնանքով դիտեց այս բոլորը, վշտացածը՝ դառնութեամբ, որդեկորոյս մայրը՝ անհուն արցունքով, իսկ նորահարսն սեւեր հագած, դիչերը լուսուց իր վիրաւոր հերոսին դիակին առնթեր: Որդեկորոյս հայրն իր ատամները սեղմեց, փշրելու չափ ճարճա — տեցնելով, ուզեց լալ, բայց նուաստացում զգաց, համ — բերեց եւ յուսաց: Անկիւնադարձին պառկած մուրա — ցիկն իր պատուած ցնցոտիներուն մէջէն երկար աղա — ղակեց պատառ մը հացի կամ կտոր մը մետաղի համար, որովհետեւ կուշտն անցաւ արհամարհանքով: Հիւանդա — նոցին մէջ վիրաւորը զինուորը շրջուեցաւ աջէն ձախ, ձախէն աջ, վէրքերու ցաւէն ուժգին հառաչեց, ական — ջին հասաւ ձիերուն վրնջիւնը, շեփորին մարտադուռ եր — դը, հեծեծեց, երկար հեծեծեց, նայեցաւ ձեղունին, ուզեց շտկուիլ՝ չկրցաւ, զգաց՝ ապրեցաւ՝ տառապե — ցաւ ապա նուաղեցաւ:

Անցան տարիներ, ժամանակի անիւր դարձաւ, կեանքը շարունակուեցաւ, ամէն բան սկսաւ վերյիշուիլ, մարդիկ ուզեցին հանգստանալ, ծերունի պատմաբանը

ռազմադաշտէն անցնելու պահուն իր մօրուքի մաղերուն հետ փայփայեց նաեւ պատմութեան երազալից դրուագ — ներն ու յիշատակները: Երկար պտտելէ յոգնեցաւ, վե — րադարձաւ եւ թուղթին յանձնեց: Երախան սեղմուած իր մօր անութիւն տակ՝ սարսափով լսեց ահի, ջարդի եւ նախճիրներու պատմութիւնները, սարսուռաց ու ճչաց: Կղերն ու հաւատացեալը բարձրաձայն աղօթեցին յաւի — տենական խաղաղութեան համար, մինչեւ իսկ օրհներ — գեցին: Գիւղացին հրճուանքով դիտեց հայրենական ժառանգ քարուքանդ դոմի վերակառուցումը: Յիշեց թալանի ու ջարդի անօրինակ պատմութիւնը: Ամուր սեղմեց բռունցքը եւ պահ մը մտածեց իր երախաներու ու կայքի մասին:

Ահա այսպէս, շատեր վերջալոյսին հետ կեանքն օրհներգեցին նոր արշալոյսներու համար, ծնան ու մե — ոան միշտ նոր վիշտերով, բայց թարմ յոյզերով ու նոր յոյսերով: Միշտ դարձաւ կեանքի անիւր նոր դէպքե — րով ու նոր դէմքերով, մինչեւ որ ծնաւ հանճարեղ ար — ուեստագէտը, տեսաւ, կարդաց եւ զգաց բոլորը, հո — գին խռովեցաւ, հաւաքեց այդ փոշոտ ու մոշոտ բոլոր նիւթերը, դրաւ եւ ծանր մուրճովն իր ծեծեց, կռանեց ու կոփեց: Ապա դարձեալ ծեծեց, մեծ ճիւղով մը ոգե — կոչեց իր բոլոր մուսաները, շաղեց ու շաղկապեց, դա — սաւորեց, դարբնեց ու կոկեց բոլորը, բոլորը ինչ որ գե — ղեցիկ էր եւ իմանալի, ապա ամբողջացուց հրաշակերտ կուռքը ու զայն դրաւ պատուանդանին վրայ, դրաւ այդ աստուածակերպութիւնը դաշն համադրութեամբ կա — ուուցուած եւ իր հանճարին շունչը փչեց անոր լուսա — ւոր դէմքին ու մկրտեց զայն համանուագ (symphonie):

Ա. Գ. ՄԵՍՈՒՄԵՆՑ

Հ Ե Ր Մ Ի Ն Է (Միսթճեան)

Ծնած է Գաղատիա (Էնկիւրի) : Մինչեւ տասը տա -
րեկան յանախած է տեղւոյն կաթուղիկ «սէօ»երուն վար-
ժարանը : Յետոյ քանի մը ամիս Պոլիս, եւ պատերազմի
պատճառաւ դարձած է ծննդավայրը : Տարագրութեան
մէջ մնացած է մինչեւ 1918 : Պատերազմէն վերջ 1919ին
մտած է Պոլսոյ՝ **Constantinople College**ը, այստեղ սորված
է հայերէնը, ուսուցիչ ունեցած է Մինաս Ծալեանը :
« Յառաջ » ի ծանօթացած է 1927ին, եւ մէկ - երկու
տարի վերջ սկսած է աշխատակցիլ : Աշխատակցած է
նաեւ Արփի պարբերաբերթին (Ամերիկա) : Կ'ապրի Նիս :

ՍԱՐՍԱՓԻ ՕՐԵՐԷՆ

« Այսօր չարիք քէ մոռանան մեր որդիք
Թող ողջ աշխարհի հայուն կարդայ նախատինք »
Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

Պատկերներ... պատկեր մը եւս 1915ի սարսափի օ-
րերէն :

Հաղիւ խելահաս, հայ բիւրաւորներու նման եւ ալ
աքսորեալ մըն էի, պատանի՝ աքսորեալ, ի՛նչ հակա -
սութիւն :

Յուլիսի տաք միջօրէ մըն էր, տաք ա՛յնքան տաք
որ կարծես արեւը բորբոքած՝ կ'ուզէր այրել մրկել ա-
մէն ինչ որ կար ու կը շնչէր երկրի վրայ :

Չոր էր դեռինը : Փոշիի թանձր խաւ մը կը հանդէր
փողոցը խորտ ու բորտ սալայատակներուն վրայ, մին-
չեւ յողնած ծառերուն ծարաւած տերեւները :

Յողնած էր բնութիւնը՝ իսկ մարդիկ զգուած թէ ա-
րեւէն եւ թէ արեւուն տակ եղած ունայնութիւններէն :

Ձեռքս սափոր մը կ'ուղղուիմ դէպի աղբիւր, քիչ մը
թարմ պղղ ջուր խմելու համար :

Մեղուններ, մեղուններ... պար բռնած ջուրին շուրջ
կը բղզան, կը զղզան ա՛նպէս :

×

Ահանջ կուտամ ու կը սարսռամ : Չայն մը հեռուէն,
խորէն, հաղիւ լսելի, բայց սահմոկեցուցիչ :

Սափորս կը դնեմ մէկ կողմ, կը նայեմ շուրջս, ա-
մէն դի, եւ ո՛վ սարսափ, հաղիւ քսան քայլ անդին, կը
նշմարեմ կոյտ մը : Կը քալեմ կ'թոտ ծունկերով դէպի

այդ կոյտը, կը մօտենամ վախով, մանկական հետա-
քըքրութիւն: Անծանօթ մը կծկուած պառկած է երեսը
դէպի հողը, անդործածելի, մէկ կողմ թողուած կառքի
մը շուքին ապաւինած:

Փռնեթաթախ դէմքը դէպ ի ինձ կը նայի, չըթունք-
ները հաղիւ կը շարժին: Կը պրկուի, կը դալարուի մար-
մինը եւ կը թաթխուի կրկին փոշիին մէջ: Ճանճե՛ր,
ճա՛նճեր անհամար կը հանդէին անճար կոյտին վրայ:

— Մայրիկ, պուտ մը ջուր:

Արեւը ա՛յնքան անողոք, կը թափէր իր կրակը վար,
դէպ ի վար:

Արե՛ւ, դու վկայ: Կենդանիները որջ մը ունին, իսկ
Հայու որդի՞ն...

Կրակէդ, արե՛ւ, եւ կրակներէ, անլուր կրակներէ
դուրսը հանդէսը համար այդ որջն անդամ չունի Հա-
յու որդին:

— Մայրիկ, պուտ մը ջուր:

×

Զինուոր մըն էր: Հայ գիւղացիի պարզունակ զաւակը,
հաղիւ երեք տասնեակ ամառներ բոլորած: Հայաջինջ
սարսափը իր ճիրաններուն մէջ էր առեր բարի Արմե-
նակը:

Բռնի գացեր էր զինուոր թուրքին, եւ հիմա հիւանդ
էր ինկեր, փտեր էր մարմինը, փողոց էր նետուած:

— Գնա՛, կեալուր, սատկէ:

Օրեր, ամիսներ փրկարար մահը չէր հասեր: Զէր
հասեր անոր համար որ Հայ էր Արմենակ, եւ պէտք էր
մինչեւ իր աչքերը առ յաւէտ փակելը աւելի եւ աւելի
խմէր այն դառն բաժակէն Հայուն, որմէ կը յորդի լե-
ղին, կը յորդի անվերջ եւ ա՛յնքան առատ:

— Գնա՛ կեալուր, սատկէ:

Եւ «կեալուր»ը, արարչութեան տխրած արարածը՝
կը հայցէր պուտ մը ջուր մահուան դէմը կեցած:

×

Արմենակ վերջապէս ստացաւ պուտ մը ջուրը:

Օրեր անցան, կեանքը կը վերադառնար իրեն, եւ ե-
րիտասարդ էր, ինչո՞ւ մեռնէր:

Յոյս ունէր, — միակ աղբիւրը կեանքի:

Յոյսը՝ գրկելու, համբուրելու իր երեք տարեկան
աղջնակը, կարմրուկ այտերով, սեւուլիկ աչուկներով՝
նշիկ թուշով Աշխէնը, իր հոգեհաստորը:

Թողած էր կին, մայր, հայր, քոյրեր, բազմանդամ
ընտանիք:

Գիւղէն լուր չունէր, արդէն: Ո՞վ լուր ունէր այդ
սարսափելի օրերուն իր սիրելիներէն, անապատներու,
լեռներու, ձորերու մէջ ինկած անսուաղ, մահամեծ
Հայու զաւակներէն:

×

— Մայրիկ, հոգիս մատաղ, ես չեմ մոռնար ձեր ը-
րածը, ես չեմ մոռնար այդ բարիքը, դրամ չունիմ ձեզ
հէտիյէ բերեմ, լեռ գացի, սա «փալամուտ»ները (խոզ-
կաղին) ձեզի համար ժողվեցի:

Կարմիր վրան ճերմակ գլծերով թաշկինակ մը՝
չորս ծայրերը իրար կապած, մէջը լեցուն խողկաղին -
ներ, որոնք մեզի նուէր է բերեր:

Արցունք կար աչքերուն մէջ: Երջանի՛կ էր:

×

Երեք ամիս անցաւ այն օրէն, «հէտիյէ»ի օրէն:

Թոյն է եղեր այն պուտ մը ջուրը զոր ես իրեն տուի,

աւելի լաւ էր վերջ տար իր կեանքին եւ այս օրուան չը հասնէր :

Դուռը ուժգին կը զարնուի: Գիտէք, այն վայրենի ձեւով որ յատուկ է թուրք ոստիկաններուն, մանաւանդ այդ սարսափի օրերուն: Կը զարնէին դրան ջախջախը կոտորելու աստիճան :

Թուրք տասնապետ մըն է:

Ձինուորներու խումբ մը, խեղճ ու կրակ, մէկ մէկ տոպրակ ուսերուն, ցնցոտիներով :

Հայու որդիներ ամէնքն ալ: Կ'երթան... Կը տա — նի՛ն...

— Մայրի՛կ, ճերմակեղէններս, կ'երթա՛նք :

Մեզ մօտ էր թողած շաբաթ մը առաջ իր փոխնորդները որպէսզի լուացուին, եւ քանի օրէ մէջտեղ չէր ելած ետ առնելու համար :

Կը ձերբակալուի, բանտը կը նետուի, իբրեւ փա — խստական զինուոր եւ ահա այսօր .

— Մայրի՛կ, կ'երթա՛նք:

Եւ այսպէս հայորդիներ, դացին շարան ու շարան, դացին վաղն ի վաղ, մտրակը իրենց ետեւէն, դահիճներն ալ միասին, դէպ ի սպանդանոց, ոչխարի պէս մորթուելու :

Գացին՝ անդէն, դէպ ի ստոյգ մահ :

×

Վաղն իվաղ կ'երթայ, կ'անհետանայ խումբը:

Կը սարսուռամ, ընդվզում մը, անպատում անլուր վայրագութեանց դէմ:

Անշարժ կը մնամ դրան առջեւ :

ԴՐՈՒԱԳ ՄԸ ՄՕՏԻԿ ԱՆՑԵԱԼԷՆ

— 0 —

1915 թուի Օգոստոսին, Թուրքիոյ Գ. քաղաքը, շատ մը ուրիշ քաղաքներու եւ գիւղերու նման, դարձած էր հազարաւոր Հայերու աքսորավայրը, ի միջի այլոց իմս ալ :

Աքսորի երկրորդ տարին էր:

Ամառ էր եւ կէս օր :

Վառ արեւը կ'այրէր հողէ տանիքներու այդ քա — ղաքը :

Անոր տուները մեծ մասով միյարկանի էին: Ամէն տուն ունէր տափարակ տանիք մը՝ հողով ծեփուած ու յարդարուած :

Քաղաքը հեռուէն կը նմանէր անմշակ դաշտի մը. հող, անծայրածիր դաշտ մը՝ առանց բոյսի, կանաչի : Փողիններու քաղաքն էր ան:

Փողոցները երեւցող թուրք գիւղացի կիները ունէին ցաւոտ աչքեր, կարմրած կոպեր եւ կպչուն թարթիչ — ներ:

Լաւ էր որ անոնք կը ծածկէին իրենց դէմքերը, հետեւելով իրենց մարդարէի հրամանին: Որքան ալ փաթ — թուէին, տեղական կտաւէ շինուած այդ ճերմակ ծածկոցներուն տակէն նորէն կը տեսնէինք այդ կպչուն, անախորժ աչքերը :

×

Ահա այսպիսի գեղջիկուհի մը կ'անցնէր մեր բնակած տնակի դրան առջեւէն, ուր ես կանգնած էի:

Գիւղացի կինը հետը ունէր գեղեցիկ աղջնակ մը, հազիւ հինգ տարեկան :

Փոքրիկը ունէր կարմրուկ այտեր: Թէեւ փոշեթա-
թախ էր ու այրած արեւէն, բայց եւ այնպէս գեղեցիկ
էր անոր դէմքը:

Չամիչ, սեւուկ աչքեր կը նայէին հանդիպողին:
Չորս — հինգ կարճ հիւսքերով՝ անոր մազերը կը հաս-
նէին մինչեւ ուսերը:

Անոր հագուստը անխնամ էր, աղտոտ: Գոյնը նե-
տած, պատռտած, կարկտաններով լեցուն քուրջ մը
ծածկած էր փոքրիկին մարմինը, ուսերէն իջնելով մին-
չեւ ոտքերը:

Բոպիկ էր, բայց վարժ ու ազատ կը քալէր: Փո-
ղոցներուն խորտուբորտ տաք քարերը կարծես չէին
նեղեր զինքը:

Անչորհք գեղջկուհիին ձեռքէն բռնած՝ ան կը քա-
լէր ու կը ցատկոտէր:

Ի՞նչ անոյշ նայուածք ունէր այդ աղջնակը: Եւ ի՞նչ
քաղցր կը հնչէր ձայնը, մինչեւ իսկ այն բոպէին որ իր
մատով ինծի կը ցուցնէր եւ կ'ըսէր. — Ա՛ճճէ, Ա՛ճճէ,
կեանքը պա՛հ (Մա՛յր, մա՛յր, անհաւատը տես):

Այդ նախատական բառերը որքա՛ն անոյշ հնչեցին
ականջներուս:

Մանկական միամտութեամբ, փոքրիկ չրթներէն
թռած այդ նախատինքը ո՛չ մէկ թոյն ունէր իր մէջ:

Ան ըսաւ այդ խօսքերը եւ անմիջապէս յետոյ ժըպ-
տեցաւ ինծի:

Գովէն քայլող կիներ իր կարգին դարձաւ ինծի ու ը-
սաւ. — Տե՛ս, տե՛ս, այս փոքրիկն ալ կեանքը է, բայց
ա՛յնքան կ'ատէ կեանքները որ՝ ամէն անգամ քեզի
նման անհաւատ մը տեսնելուն «փիս կեանքը» (աղտոտ
անհաւատ) կը կոչէ:

Այդ իսկ վայրկեանին փոքրիկը կարծես սթափեցաւ
եւ յիշեց իր դասը: Աչքերը ինծի տնկեց եւ բոլորովին
փոխեց իր արտայայտութիւնը: Դէմքը ծռեց, ամենա-
անկիրթ ձեւով երեք անգամ փիս կեանքը ըսաւ ու դար-
ձաւ փողոցին անկիւնը:

Այսպէս հեռացաւ ան իմ աչքերէս եւ անգամ մըն ալ
չտեսայ զինքը:

Այսօր, 19 տարի յետոյ, դեռ չեմ մոռցած ցեղիս
այդ գեղեցիկ աղջնակը:

Ո՛վ գիտէ, ո՛ր կարաւանէն խլուած դառնուկ մըն
էր ան՝ ինկած գայլերու վոհմակին մէջ:

Դեռ կ'ապրի՞ արդեօք:

Արդեօք յօշոտեցի՞ն իր մարմինն ալ, ինչպէս յօշո-
տած էին իր հոգին:

Եթէ ողջ է, արդեօք նոյն անգիտութեամբ դեռ կ'ա-
տէ՞ իր ցեղը՝ հազար անգամ խաչուած:

Իսկ եթէ ողջ է ու ազատած իր անմեղ զոհի վիճա-
կէն, արդեօք ամէն օր իր սրտի խորէն կ'ըսէ՞ Մեծ Գու-
սանին պէս. —

Այսօր չարիք քէ մոռանան մեր որդիք,
Թո՛ղ ողջ աշխարհ հայուն կարգայ նախատինք:

ԱՆԱՍՏՈՒԱԾԻՆ

Եթէ տեսնէիր ներդաշնակութիւնը Բնութեան, որ համակ սէր է ինքնին ,

Եթէ տեսնէիր արեւը որ ամէն առաւօտ երկինքին շրջանը կ'ընէ, իր լոյսն ու ջերմութիւնը տարածելով երկրի վրայ ,

Եթէ զգայիր արեւուն դուրգուրանքը, սէրը դէպի երկիր ,

Եթէ գիտնայիր գիտել դաշտին սա դոյնդոյն ծաղիկները, ամէնքը սիրոյ մէջ մէկ աշուկներ ,

Եթէ լսէիր ծառին վրայ թառած ճռուողուն թռչուններու մեղեդին, որ համակ աղօթք ու սէր է ,

Եթէ տեսնէիր կանանչադարդ ծառերն եւ յարգը գիտնայիր անոնց զով հովանիին՝ կիզիչ արեւուն տակ ,

Եթէ օրհնել գիտնայիր ծառերն իրենց համեղ, ջրոտ պտուղներուն համար ,

Եթէ զգայիր վճիտ առուակին օրհնութիւնն երկնային, երբ ան քու այրած շրթներդ կը զովացնէր ,

Եթէ գիտնայիր անհամար բարիքները Մայր Բնութեան ,

Եթէ վերջապէս գիտնայիր թէ ուժ մը ունին դեր — բնական, դաշտն իր ծաղիկներով, ծառերն իրենց պը — տուղներով ,

Այն ատեն, ո՛վ Անաստուած, քու մէջդ ալ կը կա — թէր պուտ մը սէր արարչիդ եւ նմաններուդ հանդէպ :

ՀԵՐՄԻՆԷ

ԶԱՐՄԷՆ ՇԻՆԱԿԱՆ

(Ներսէս Խաչիկեան)

Ծնած՝ 1905ին, Սեբաստիոյ մահանգէն գիւղի մը մէջ (Տիվրիկի շրջան՝ Խուռնավիլ) : Հազիւ 3 — 4 տարի գիւղին դպրոցն է յաճախած : Տարագրութեան մէջ մնացած է մինչեւ 1920 : Որբանոց չէ տեսած : Փրանսա եկած է 1923ի աշման : «Յառաջ»ի հետ ծանօթացած է 1926ին : Գրելու փորձերը սկսած է մոյն քերքին մէջ, 1933ին :

Գրած է տասնեակ մը «Հայրենի պատկերներ» ու պատմութեան, որոնցմով կարելի է համեատ հատոր մը կազմել :

Ունի նաեւ արձակ քերթումներու եւ ոտանաւոր — ներու շարք մը : Աշխատակցած՝ «Յառաջ»ին, «Երկուն — ք»ին, «Կեանք եւ Արուեստ»ին եւ ուրիշ քերթերու : Բանուոր է : Կ'ապրի վիէն (Ֆրանսա) :

ՓՈՔՐԻԿ ՀՈՎՈՒՈՒՀԻՆ

— 0 —

Այն տարին, զարնան շատ մօտիկ օր մը, տէրս զիս քովը կանչելով ըսաւ .

— Մէ'ն մանչս, զիտե՞ս, այս տարի Մուսային հետ միասին պիտի ընէք զարնցանն ու հերկը : Գիտեմ տղաս, զաշտային աշխատանքներու համար մինակութիւնը դժուար է : Հերու, ես քու մասին միշտ կը մտածէի, երբ քու այդ հասակովդ... մինակ կը մեկնէիր փոքրիկ խուրջինը ուսիդ : Բայց, մա'նչս, յարմարութիւն չկար անշուշտ անցեալ տարի : Որովհետեւ, «Արապ»ը մինակ էր, ու ստիպուած էինք այդպէս ընել :

Սակայն, այս տարի «Արապ»ը ջիտած ենք արդէն, հետեւաբար, որոշած եմ, քեզ մինակ չձգել : Այս տարի մինչեւ խոտ — քաղ, Մուսային հետ պիտի ըլլաս, որ արդէն քեզ իր եղբօրը պէս կը սիրէ : Վստահ եմ, որ դուն ալ՝ ա'լ աւելի կը սիրես զինքը, որուն ապացոյցը տուած ես միշտ : Երբ պարապ կ'ըլլաս, անոր քով կը վազես, ժամանակդ իր հետ անցընելու համար :

Տիրոջս այս յայտնութեան վրայ, հոգիս ուրախութեամբ լեցուեցաւ : Ուրախութիւնս ունէր երկու պատճառներ : Առաջին, — որ ես այդ զիւղին մէջ ամենաշատ սիրած տղուն հետ պիտի ըլլայի առնուազն երկու ամիս : Հոգ չէ թէ մենք ազգութեամբ եւ կրօնքով իրարմէ տարբեր էինք : Այդ պատճառ մը չէր, անշուշտ, — բացառ — դութեամբ մինակ Մուսային — որ մենք եղբօր պէս զիրար սիրէինք ու յարգէինք : Երկրորդ պատճառը նոյն — քան կարեւոր էր. — տիրոջս կծծի կիներ այլեւս պիտի չյանդգնէր, մէկ հատիկ ցամաք հացով մը — ի՞նչ հաց

— զիս դաշտ զըրկել, մինչեւ իրիկուն մածը բռնած ան —
դադար դառնալու համար :

— Տղա՛ս, շարունակեց տէրս խօսքը երկարելով,
այս տարի «Սեւ Քարայր»ին մեծ արտը — որ քսանը —
հինգ լծվար է — ամբողջութեամբ պիտի հերկէք, աչ —
նան ցորեն ցանելու համար: Երկու չաբաթ կը տեւէ՝
երկու լուծքով, որ, հերկի մեր բաժինը հաղիւ ալըքան
օր պիտի ունենանք :

Ճիշդ տասը տարի է ահա, որ հայրս մեռած ու մենք
չորս եղբայրներ բաժնուած ենք: Սեւ Քարայրին արտը
ու միւս քանի մը կտոր մանր արտերուն հետ ջաղացքը
իմ բաժինս ինկան :

Ես մինակ էի, նոր ամուսնացած՝ ու երախաներս ալ
փոքր, (առջինեկ տղաս մեռաւ հինգ տարեկանին) հա —
ղիւ կրնայի ջաղացքին նայել, ու այդ դիւղին մօտիկ
քանի մը կտոր մանր արտերը ցանել: Սեւ Քարայրին
մեծ արտը, տասը տարի է ի վեր բնաւ արօր չէ տեսած:
Հիմակ անոր հողը լաւ մը հանդիւած՝ ուժովցած է: Պէտք
է այս տարի քանի մը բերան հերկ զարնել, դալ տարի,
ցորենի առատ բերք մը ունենալու համար:

Հա՛ մանչս, ուրեմն այսպէս: Ես ջաղացքին կը նա —
յիմ, դուն ալ Սեւ Քարայրին արտը կը ցանես: Քե՛զ
տեսնեմ, դալ տարի դիւղին մէջ ամէնէն շատ ցորեն ու —
նեցողը մենք պէտք է ըլլանք :

×

— Մէ՛ն, պզտիկ եղբայրս, ըսաւ Մուսան այդ օրը,
— վաղը հերկի մեր կարգն էր, եւ մենք պիտի սկսէինք
Սեւ Քարայրին արտը սեւցնել — Վաղուրնէ սկսեալ ձեր
կարգն է: Գիտցի՛ր որ, մենք ամենաբարձր տեղը կը
գտնուինք հերկուորներուն մէջ: Եւ, արեւն ալ ամէնէն

չուտ մեզ պիտի տաքցընէ: Ես կը մեկնիմ դէպի տուն:
Եղները կանուխ պէտք է հանես արածելու, կշտացնելու,
որ կանուխ լծենք, արեւը դեռ չտաքցած արձակելու
համար զանոնք:

Գիտես արդէն, որ ձեր Արապը կատակ չի սիրեր,
եւ, երբ արեւը տաքնայ, ու աւաններն(*) ալ մօտենան,
պոչը կը սօթտէ, եւ արօրը ահօսէն հանելով կը չուէ,
Պոզօն ալ իր հետ քաշկուտելով: Կը յիշես անշուշտ, ան —
ցեալ օրուան դէպքը, երբ աւաններով արօրն իր խփով
բաւական տարածութեան վրայ փայլեցուց օդին մէ —
ջէն...: Հետեւաբար, պէտք է կանուխ հանել, կշտա —
ցնել, եւ կանուխ լծել: Արեւուն ճառագայթները տա —
կաւին չչիկացած, օրուան բաժինը պէտք է լրացնել ու
ազատ ձգել եղները:

Ուրեմն այսպէս, չէ՞ Մէնս: Երբ եղները կշտացնես,
աղուոր մը անոնց փորերը կլորցնել տալով, վարը դե —
տակ կ'իջեցնես՝ ջրելու համար: Մինչ այդ, ես կը հա —
նիմ քեզի ճիշդ գետակին վրայ:

×

— Մէ՛ն սիրելիս, ձայնեց Մուսան այդ առտու քըն —
քոյչ ձայնով մը, երբ չուսցած եղները լծած ու պատ —
բաստ վիճակի մէջ կը գտնուէինք, արտին հորիզոնը
շատ երկար է: Պէտք է երկու մասի բաժնել, թէ՛ մեզի,
եւ թէ՛ եղներուն դիւրութեան համար:

Սոփի առանց հողին մէջ խրելու, բարձրացիր ար —
տին վերեւ: Իմ ցոյց տուած կէտէս, արօրը թաղուած

(*) Գորշագոյն խոշոր մաններ, որոնք տաք ատեն
հերկին, սաստիկ կը կնեն եզները: Այս պատճառաւ հեր —
կի ատեն շատ կանուխ կը լծեն:

մինչեւ վիզը, ուղղահայեաց, լայն ափսոսով մը բաժնէ արտին լայնքը կիսելով: Այնպէս բաժնենք, որ իւրա — քանչիւր կողմ մէկ մէկ շարթուան գործ ունենանք: Հա — մաճայն ես չե՞: Ուրեմն, օ՛ն յառաջ, դեռ լոյսը չբաց — ուած:

Քանի մը վայրկեանի մէջ, Մուսային հրամանը կա — տարած, եւ, լայն ու խոր ափսոս — դժով մը, Սեւ Քա — րայրին մեծ արտը երկու մասի բաժնած էի:

— Սքանչելի հերկ ունի չե՞, Մէնս, ձայն տուաւ Մուսան առջեւէն, երբ սկսած էինք առաջին ափսոսները բանալ: Թեթեւ հող ունի: Շատ պնդացած ալ չէ, որով — հետեւ, կենդանիներ շատ չեն հանդիպած, հեռու ըլլա — լուն համար:

Կը տեսնե՞ս, ինչ աղուոր կը սողան խոփերը, երկու կողմի վրայ մանր — մանր դուղձեր նետելով: Հերկը միշտ այսպէս ըլլալու է: Ան եթէ խոշոր դուղձ նետէ, կը նշանակէ թէ, կամ ոտքի շատ կոխան եղած է, եւ կամ թէ ժամանակը անցած է: Երբ խոշոր դուղձերով հերկ կ'ունենանք միշտ վտանգաւոր է: Արօրը միշտ կը սահի ափսոսէն դուրս, եւ, եթէ ուշադրութիւն չընենք, եղան ոտքին կը խրի խոփը: Դաստակդ կը յոգնի, կը փրթի սեղմելէն: Այս ալ երկրորդ դժուարութիւն մը հերկորին համար:

Մինչեւ ցայգաբաց, արդէն լծվար մը տեղ չըջած էինք հողը, եւ շունչ մը տուինք եզներուն:

Մայիսեան արեւը, հեռաւոր լեռներուն ետեւէն ըս — կաւ կամաց կամաց իր բեւեռները ցոյց տալ, որոնք խրուած էին կապոյտ այերին մէջ: Մեզմէ աւելի վեր

դանուած բարձունքները արեւոտած էր, եւ, չուքը դան — դաղօրէն իր քղանցքները հաւաքելով դէպի մեզ կ'ա — ռաջանար:

Արշալոյսէն քիչ առաջ, խոտերուն ու թփիկներուն վրայ տեղաւորուած ցօղի կաթիլները կամաց կամաց կ'անհետանային շոգիանալով: Բոյսերն ու թփիկները սկսած էին կամաց կամաց ժպտիլ արեւուն դէմ իրենց գլուխները վերցնելով ու լուռ փափսալով, — ճիշդ ժա — մանակին հասար, եթէ քիչ մըն ալ ուշանայիր, պիտի մսէինք, պիտի սրսփայլինք, սա մեր մարմիններուն վը — րայ թառած ցօղերուն ծանրութենէն:

Արեւին երեւնալուն հետ, սա աղուորիկ, պզտիկ պզտիկ թռչնիկներն ալ սկսան թռփէ թռփ, տերեւէ տերեւ ոստոստել, իրենց անոյշ գեղգեղանք — լեզունե — րովը խօսելով ու երգելով:

Մենք կը հանգչէինք մեր Արապին ոտքերուն տակ, մեր կոնակը տուած խոնաւ հողին, քիչիկ մը հաց ու պանիր ծամելէ ետք՝ իրեւ նախաճաշ:

Մեր դիմացը գեղեցիկ համայնապատկեր մըն էր լեռներու, ձորերու ու դաշտերու:

Մուսան սքանչացումով կը խօսէր իրենց լեռներուն մասին, ինծի ալ հարց տալով.

— Դուք ալ ունի՞ք ասանկ սիրուն տեսարաններով ու բարձր գաղաթներով լեռներ:

— Ա՛հ, մեր լեռնե՞րը, պատասխանեցի ես, իրենց բարձրութեամբ Աստուծոյ դուռ — դրացի են, ու անոր հետ միշտ զրոյց կ'ունենան...: Ա՛խ, տեսնէիր անդամ մը մեր Ախմըշատը, թէ ի՞նչպէս երկինքը իր կոնակին վրայ շարկած է... Արեգի՛ն, որ արեւուն է՛ն սիրելին է ... Ախպա՛ղը, որ ամէնէն շատ ձմեռ կ'ունենայ ...

իսկ թէ լեռը, որուն անձանթներ միշտ կը սոսկան մօտենալու... Մեր լեռները, մեր հսկաները... Ձեր այս լեռները ի՞նչ են որ, եթէ ոչ մէկ — մէկ դաճաճներ մերիններուն քով :

— Կը հաւատամ, ըսաւ Մուսան եւ աւելցուց — ի՞նչ ալ աղուոր, աղուոր անուններ... :

Երբ վերջացաւ մեր եւ Մուսային լեռներու մասին եղած զրոյցը, գլուխս վերցուցի եւ ետ դարձուցի ան — դամ մը : Ի՞նչ տեսնեմ, արեւը եկած մեզի շատ մօտիկ — ցած էր, եւ, եզներուն գլուխներն ու փորերուն մինչեւ կէսը ոսկեգոյն պատած :

— Արեւը, արեւը, ձայնեցի ես, տե՛ս, մեր քով հասած է : Քիչ վերջ, աւանները ուր են ուր չեն մէջտեղ պիտի ելլեն : Մեր Արապը անոնց տըղոցը լսելով պիտի սկսի ակօսները ծովափէն... Ե՛լ, չուտ, — առաջարկեցի Մուսային : Անմիջապէս, վարդերը քաշելով հողէն, մաճերուն փարեցանք :

×

Այդ օրուան բաժինը լրացնելու մօտ էինք, երբ քնքո՛յշ ձայն մը, երգի մը վերջին վանկերով մեր ահանջներուն հասաւ : Կանգ առինք. ձայնին որ կողմէն դալը ճշդելու համար : Ան կուգար մեր վերեւ գտնուած բլուրին կողմէն, ու կը շարունակուէր տակաւին : Այդ ձայնը, կարծես դուրս կուգար, փլած կուրծքի մը աւերակներուն տակ թաղուած սիրտէ մը, այնքան մելա — մաղձոտ, այնքան սրտակեղեք : Եւ կը կարծուէր թէ, սիրտ փեռեկտող լացի մը ձայնն էր եւ ոչ թէ երգի մը :

Մենք կը գտնուէինք բլուրէն վար, մօտաւորապէս չորս — հինգ հարիւր քայլ : Ձայնը կուգար բարձրէն, եւ մեր վերեւը հազիւ հասած, միջոցին մէջ կը փշրուէր,

կ'անհետանար, ինչպէս ջութակի մը անո՛յշ ու լալկան վերջին մրմունջները, որ ընդարձակ սրահի մը վերջին նստարանները չհասած կ'ամփնջանան :

— Անձանթ բառեր... ու եղանակ, մրմնջեց Մուսան, խօսքն ինծի ուղղելով, կողմնակի :

— ... :

— Ինչո՞ւ լուռ ես, Մէ՛նս, անպայման դուն... :

— Այո... ինծի համար հասկնալի բառեր... եւ շատ ծանօթ եղանակ մը, սիրելի՛ Մուսաս, աւելցուցի՝ տխուր :

— Հօ՛ւ ընենք, Մէ՛ն հողիս, առաջարկեց Մուսան, տեսնելով որ ես սկսայ տխրիլ, եւ աւելցուց — չուտ ընենք, արդէն քիչ մնացած է մեր օրուան բաժինը լրացնելու : Եզները արձակելէ վերջ, վեր կը բարձրանաք անդամ մը... :

Երգը կը շարունակուէր տակաւին, ու անո՛յշ անոյշ կուլար մեր ահանջներուն մէջ :

Կէս գիշերին, դուռը զարկին,
Անոյշ քունէս արթնցուցին,
Մայրի՛կ, մայրի՛կ, անուշիկ մայրի՛կ :

×

Արեւը հազիւ եփրատին վրայ հասած էր, երբ մենք երկու լծվարէն քիչ մըն ալ աւելի տեղ սեւցնելէ ետք, եզներն արձակած էինք :

Դէպի վեր՝ բլուրը բարձրանալու համար նեղ կածան մը կար, որ թփիկներուն մէջէն մեղ վեր հանեց մինչեւ բլուրին դադաթը :

Երգը կը շարունակուէր անդադար : Ու մենք քանի կը մօտենայինք ձայնին, ան այնքան տխուր կուգար մեզի :

կէս գիշերին, դուռը բացի՛ն,

Ձեռքս ու ոտքս շղթա՛յ գարկին :

Մայրի՛կ, մայրի՛կ, անուշիկ մայրի՛կ :

Կը կարծէի թէ, մէկը սիրտս իր երկաթէ ճանկէ —
բուն մէջ առած, արիւնը կը քամէր անդադար... Սկսայ
գանդադիլ : Չէի կրնար քայլերս սովորականին պէս ա—
րադ շարժել : Մուսան ալ — զգայուն սիրտով որբուկ մը
— տեսնելով որ զգածուեցայ ու չէի կրնար արադ առա—
ջանալ, տիրութեամբ լեցուած, մօտեցաւ ու յարեց
հարազատի մը ձայնով .

— Հոգ չէ... Կամաց քալենք... :

Քանի մը քայլ եւս յառաջանալէ վերջ, երբ դադա—
թին մօտեցած էինք, տեսանք, փոքրիկ պուրակի մը կո—
ղին վրայ քանի մը այծեր, որոնք մեզ տեսնելով ետ
փախան, դէպի իրենց տիրոջը կողմը :

Այծերուն ետ դառնալը պատճառ եղաւ, որ փոքրիկ
հովուուհին թուփի մը տակէն դուրս ելլէ՝ իր երգը
դադրեցնելով :

— Ահաասիկ, փոքրիկ հովուուհի մըն է եղեր,
ձայնեց Մուսան, մատնանշելով :

Մենք այլեւս չառ մօտեցած էինք իրեն : Ուղեց խոյս
տալ մեզմէ, ծածկուելու, չերեւալու համար, բայց ալ
ուշ էր : Ան մինչեւ իր այծերուն քով հասաւ, մենք ալ ե—
տեւէն հասանք : Իրարու քով էինք հիմա, դէմ — դիմաց
դիրար կը դիտէինք լուռ, հայեացքը գետին գամեց մեր
դժբախտ՝ փոքրիկ հովուուհին, վայրկեան մը մեզ դի—
տելէ վերջ : Ես զգացի անմիջապէս, որ անոր սիրտը կը
հեւար, ցաւոտ, մատղաշ կուրծքին տակ : Սարսուռ մը
պատեց դէմքը... Մերկ սրունքները սկսան դողդղալ :

Կարծես կուլային... կը ճշային անոր ճաքճքած մերկ
տոտիկները :

Դժբախտ որբուկ, արդեօք ինչե՛ր անցուց իր միտ—
քէն այդ միջոցին : Թերեւս կարծեց թէ, երկու պղտիկ
դաղաններ էինք, պատրաստ բղթակու :

Չէր գիտեր թէ, այդ երկուքէն մէկը իր ցեղին բն —
կորն էր, ինչպէս ինք, սիրտը ալեկոծ՝ իր վիրաւոր եր—
գը լսելէն ի վեր... Ու քիչ կը մնար պոռար,

— Մի՛ վախնար, Հայո՛ւ ձագուկ... ես ալ Հայ
եմ... :

Իսկ երկրորդը, ան ալ որբ մը, եւ, երկու այրինե—
րով տունի մը միակ նեցուկը : Ու թէեւ ազդու թեամբ
տարբեր, սակայն մեր եւ իրենց Աստուածը մէկ ըլլալու
հաւատացող մը... :

Համբերութիւնս սպառած էր այլեւս .

— Ո՞ր տեղացի ես, փոքրիկ հովուուհի... Հայ ես
չէ՞... Մի՛ վախնար, խօսէ՛, ես ալ Հայ եմ... :

— ... :

Անիկա լուռ կը մնար տակաւին : Հայեացքը միշտ
դամած դետին, աղուորիկ դուռը կախ, ու քիչ մը դան—
դուր սեփ սեւ մաղերը թափած գլխուն ամէն կողմերէն :
Գունատ դէմքին վրայ իր փայլուն աչուկները դառնու —
թեան մէկ մէկ լճակներ էին կարծես :

— Խօսէ՛, մի՛ վախնար, իմ պղտիկ քոյրիկս : Ես ալ
Հայ եմ, ալ ինչո՞ւ կը վախնաս : Վերցո՛ւր դէմքդ, այդ
աղուորիկ աչուկներդ ինծի ուղղէ՛, ու խօսէ՛, խօսէ՛... :

Չէր խօսեր տակաւին : Թարթիչներն սկսան թրջիլ,
ու կամաց կամաց, կայլակներ դոյանալով զլորեցան իրա—
րու ետեւէ աղբերակունքն ի վար, խըրմեցնելով իր դու—

նառ աշտերը: Ան հիմա սկսած էր խօսիլ յորդառատ արցունքներովը . . . :

Մուսան ալ, այդ բարեսիրտ որբուկը, վարոցը զարկած գետին ու ծռած վրան, այս դառնութեան խո — րութիւնը կը չափէր արդեօք, թէ՛ դաղտնիքը կ'ուղէր շուծել, լուռ կեցած մեր կողքին: Գիտէի մինակ, որ այդ տղան կը զգար մեր վիշտը, ու սիրտը կ'արիւնոտէր մեզ գիտելով:

— Եթէ չխօսիս, քեզ ալ այծերդ ալ պիտի առնենք երթանք — յայտարարեցի ես, համբերութիւնս հատած ըլլալով:

Եւ ահա սկսաւ խօսիլ փոքրիկ հովուուհին.

— Այո՛, Հայ եմ աղբարիկ . . . Ի՞նչ կ'ուղես որ խօսիմ . . . ալ խօսելիք մնացած է . . . :

— Անունդ ի՞նչ է, ո՞ր տեղացի ես:

— Ես ծնած եմ Եփրատի ափը հաստատուած գիւղի մը մէջ . . . Անո՞ւնը, այնքան ալ կարեւոր չէ . . . Մեռա՛ւ գիւղս . . . : Անո՞ւնս . . . այն ալ մեռաւ . . . այժմ նոր ա — նուն ունիմ — Կիւլի . . . : Ինձմէ վերջ մայրս երկու ան — գամ ալ երկունք ունեցած է, բայց, այդ երկու զաւակ — ներն ու ինք ո՞ւր են հիմա . . . չեմ գիտեր, աղբարիկ'ս: Հայրիկ ալ ունէի . . . Անոր պատմութիւնը . . . — գիշեր մը, գինուած մարդիկ մեր դուռը զարկին, ներս մտան, թեւերը կապելով առին՝ տարին . . . ես ալ արթնցայ ու շատ լացի հայրիկիս համար որ չտանին, բայց չլսե — ցին . . . : Ահա ամբողջ պատմութիւնս: Ալ ի՞նչ կ'ու — գես . . . ներկայիս, սա մօտիկ գիւղը՝ Տէնիզի կը մնամ, ու ահաւասիկ տան մը հովուուհին եղած եմ . . . :

Այծերու խումբը բաւական հեռացած էր մեր գլտ — նուած վայրէն, հետեւաբար, իրարու մնաք բարով ը —

սելով, ու տաքուկ ձեռքերու սեղմումներէ վերջ, իբար անգամ մը եւս լուռ դիտելով բաժնուեցանք, մենք քա — լելով մեր եզներուն, ինքն ալ իր այծերուն կողմը:

×

Տակաւին իրարմէ հարիւր քայլի վրայ հազիւ բաժ — նուած էինք, փոքրիկ հովուուհին վերսկսաւ իր ող — բերգը.

Մի լար մայրի՛կ, ինծի համար,

Ես կը մեռնիմ ազգիս համար . . .

Մայրի՛կ, մայրի՛կ, անուշի՛կ մայրիկ:

×

Տարինե՛ր, տարինե՛ր անցած են այդ օրուքնէ ի վեր, սակայն ես բնաւ չեմ մոռցած այն փոքրիկ հով — ուհիին պատկերը եւ երգը սրտածմլիկ: Իր համառօտ պատմութիւնը մինչեւ այսօր ալ այնքան թարմ պահ — ուած է սրտիս մէջ, ինչպէս մանկական հէքեաթ մը, որ կը տեւէ մինչեւ մահ:

❧

ՆՈՐԷՆ ԾԱՂԿԵՑԱԻ

— 0 —

Սնձենի մը ունիմ աղուորիկ, ճիշդ բնակարանիս դիմացը: Գարնան հոտ առաւ: Տաք արեւ տեսաւ, ու դարձեալ արբունքին հասաւ:

Ծաղկեցաւ նորէն: Եւ հիմակ, սպիտակ հագուստ — ներուն մէջէն, նոր հարսի նման, խնդում երեսով, փալ — փլուն աչքերով կը դիտէ զիս շարունակ, առանց յոգնե — լու, կարծես չի ալ ձանձրանար . . . :

Տասը տարի էահա, գրեթէ, դէմ գիմաց կ'ապրինք:

Իրարու դրացի եղած ենք: Կ'ապրինք շատ սիրով, ա —
ռանց քէնի ու կռուի, երկնային բնակիչներու նման ... :
Աստուածային սէր ու պաշտամունք ունինք իրարու
հանդէպ: Բայց մեր պատմութիւնը:—

Տասը տարի է ահա, զրեթէ դէմ դիմաց կ'ապրինք:
տիկ թփիկ մըն էր տակաւին, հողէն հազիւ քանի մը
թիղ բարձրացած:

Քանի մը տարի միշտ կանանչ մնաց, առանց ծաղի-
կի ու ժպիտի:

Ու անկէ յետոյ, ամէն տարի, երբ Մայիսի շէմքին
կը հասնի, կը պծնուի աղուոր տեսքով մը, ու համակ
ծիծաղ կը դառնայ:

Ու ես ամէն գարնան, զինքը կը դիտեմ, կը դիտե՛մ
անկուշտ, օրերով, ցերեկները արեւի շողերուն տակ,
իր փունջ — փունջ ծաղիկները ճերմակ, աչքերս կը
խտրտացնեն:

Իսկ զիշերները, սա երկինքի տիրողը, զիշերապահ՝
արծաթադունդ լուսինին տակ կը փալվւայ, երբեմն օ-
րօրուելով իրեն քսուող մեղմիկ հողմերէն, ու երբեմն
հանդարտութիւնը պահելով, լուռ ու մունջ կը դիտէ
դիւս, իր անթիւ ծաղիկներու փունջերուն մէջէն պճլտա-
ցող աչուկներովը:

Ու այսպէս, տարիներէ ի վեր ամէն գարնան: Ոս —
տիկները կ'ուռին ինչպէս նոր արբունքի նշանն զգացող
աղջկան մը կուրծքերը... Եւ, քանի մը օր վերջ մերկա-
նալով իր ճերմակ ծաղիկներէն, ողկոյզ — ողկոյզ կար-
միր պտուղները կ'երեւան ճիշդ բալի նման, կախուած
իր ճիւղերուն ամէն կողմերէն, խիտ առ խիտ:

Զինքը դիտելով, անոյշ յիշատակներ կ'արթնան
մէջս... Հողիս կը տխրի, կուրծքս կը տրոփէ, սիրտս

կ'արիւնի՝... Գիւղիս, — է՛յ լսեցէք, դուք քարտիրոսնե՛ր
— իմ մեռած զիւղիս, բազմաթիւ սնձենիները կը յիշեմ,
իրենց սլացիկ հասակներովը: Կը պատկերացնեմ մեր
մանկական խաղերը, անոնց զով շուքերուն տակ, այս
եղանակներուն:

Ու իմ այս սիրունիկ սնձենիիս բոլորտիքն ալ, նոր
նոր նոր թփիկներ սկսած են բարձրանալ, եւ անոնցմէ
ոմանք ալ իրենց փոքրիկ հասակները զարգարած թի-
թեռներով ...

Իրմէ քիչ վերեւ, նաեւ սկսած են բարձրանալ քանի
մը հատ արտուճ թփիկներ, որոնք տարին տասներկու
ամիս միշտ կանանչութիւննին կը պահեն, մշտադալար
ու անուշիկ տեսքով մը:

Ու վերջապէս սա երկարավիղ ու ոլորուն խածնող
մորենիները, սողոսկելով կ'ուզեն իմ աղուորիկ սնձե —
նիիս կողերուն փաթթուիլ ամէն կողմերէն:

Եւ, տեսարանը զեղեցիկ ու ներդաշնակ է, բնակա-
րանիս դիմացը, սա փոքրիկ լերան կողիկին վրայ:
Տեղ — տեղ ցցուած ժայռերուն մէջտեղերն ալ կանանչ-
ներ ու ծաղիկներ ամէն դի:

Ու այս բոլորէն բարձր, այս պղտիկ լերան պորտին
վրայ, յիշատակներս արթնցող սա չքնաղ սնձենիս, իր
սպիտակ հագուստներով կ'իշխէ բոլորին:

Բայց, սնձենիդ իմ գարնան — հարսնուկ, այս ամ —
բողջը մինչեւ այստեղ քու պատմութիւնդ էր: Արդեօք
հաճելի պիտի չըլլա՞ր քեզի, որ քանի մը խօսքով, իմ
պատմութիւնս ալ արձանագրէինք այստեղ, միախառ-
նելով երկուքնիս ալ, մէկը համակ զուարթութիւն, իսկ
միւսը վշտալի ու տխուր... այսպէսով կազմել թատ —

րերգութիւն մը, երջանկութեամբ սկսող ու ողբերգութեամբ վերջացող ...

— Սնձենիդ իմ սպիտակազարդ, ես ալ քեզ նման դեռ կանաչ թփիկ մըն էի տարիներ առաջ, երբ վայրենի ու չար ձեռքեր արմատէս պոկելով նետեցին անծա — նօթ վայրեր... Վայրազ հով մը զիս առջեւէն քշելով, պտըտցուց, քաշկուտեց, տափաստաններէ տափաստան, քաղաքէ քաղաք, երբեմն կիսամերկ ու բոպիկ, դլուխ բաց, ցուրտին, տօթին ու ձիւնող եղանակներուն: Ու երբեմն ալ շատ աղքատ ցնցոտիներու մէջ, առանց սնունդի, թօշնած ու մատղաշ հոգիիս մէջ բոլոր զըր — կանքները իւրացուցած... Բայց ապագայ փթթումիս յոյսովն ու տենչանքներով, որբացած սրտիս հետ օր մըն ալ մենք մեզ գտանք, օտար, բաղամարտի քաղաքի մը պողոտաներուն վրայ... Անշնչելի ու անհարազատ դտայ ինծի համար, ու ինքզինքս շուտով նետեցի այս հեռաւոր ու քիչ մը արեւոտ խաղաղ անկիւնը... Եւ ըն — դունեցի քու բարի դրացնութիւնդ: Բայց սնձենիդ իմ ծաղկազարդ, քեզ սիրելով հանդերձ, պէտք է խոստո — վանիմ որ շատ անմեղ նախանձ մը ունիմ քեզի հանդէպ, — կուզեմ որ ես ալ քեզի նման ամէն գարնան ծաղիկ ունենամ... Ծաղկիմ ու ժպտիմ ես ալ քեզի՝ ինչպէս դուն ինծի, որպէսզի մոռնամ դառնութիւններն ու զրկանքները գէթ ժամանակի մը համար:

Ահա դարուններս լուսնի մը օրերէն քիչ մըն ալ ա — լելի, թաւալղոր մէկը միւսին ետեւէն սահեցան ու կո — րան անհետ, առանց ծաղկումի, առանց հատիկ մը պը — տուղի:

Ու գիտնայիր, գիտնայիր սնձենիդ իմ աղուորիկ, թէ ի՞նչպէս կուրծքիս տակ դառնութիւնը իր բոյնը չի —

նած է, ու ամէն գարնան այս եղանակին, երբ կը դի — տեմ ծիծաղկոտ արբունքդ, կուզեմ, կը տենջամ, որ ես ալ ծաղկիմ, ե՛ս ալ, իմ անուշիկ սնձենիս....

ԿԱՐՕՏԻ ԿԱՆՉ

Կարօտիդ համար, անոյշ հայրենիք,
Արեւիդ ցոլփն, երա՛գ հայրենիք,
Անհետ ու անդարձ՝ գարուններուդ հետ,
Կը մաշի հոգիս, երդի՛ք խրակաւետ:

Վարդի ու ծաղկի նըման քու գոյնով,
Արեւորդի՛քդ անմա՛հ հայրենիք,
Լուսնակ գիշերին քու պարբերակով,
Գովքդ կ'ընէիմ, աւե՛ր հայրենիք:

Կարօտցա՛ծ եմ քեզ, խորո՛ւնկ կարօտով,
Կըքած սիւներով՝ հայրենի՛ տընակ,
Օտար մայքերուն հոգիս քարշ տալով,
Մօտ է ըլլալու զիրտըս փրկատակ ...:

Հայրենի՛ երդիք, սրբութեա՛ն խորան,
Ջահերուդ լոյսերն այլեւս չըկա՛ն,
Դուն ալ աւերակ, ինչպէս իմ հոգին,
Ճակատագի՞րդ էր, Հայրենի՛ք անգին:

Եւ հիմակ ահա, կանչ մը կարօտի
Հոգիս խորփէն խուլ կ'արձագանգուի,
Տենչալով ըզքեզ տեսնել անպայման,
Եւ յետոյ փակել աչքերս յափտեան ...:

ԶԱՐՄԷՆ ՇԻՆԱԿԱՆ

ԿԱՐՕ — ՄԽԻԹԱՐ

(Մարտիրոս Թաշճեան)

Ծնած է 1907ին (հարբերդ) Զարսանմաֆի Կեօֆէֆէ գիւղին մէջ։ Զաւակ հողագործի։ Հաշակած տարագրութեան դառնութիւնները։ Պատերազմէն վերջ կրկին հարբերդ վերադառնալով կը մտնէ ամերիկեան որբա — նոցը, ուր, Նփրատ Գուլէնին մէջ, կը ստանայ իր նախ —

նական կրթութիւնը։ Արտագաղթի տարին կը մեկնի Հալէպ, Պէյրութ եւ Ֆրանսա։ Մարսէլի մէջ կը հետեւի առեւտրական վարժարանի դասընթացներուն (կիսա — ւարտ)։ Անգլիերէն ուսած է Մալաթիացի Գրիգոր Արս — լանեանի մօտ։

« Յառաջ »ի կը ծանօթանայ 1926ին։ Նոյն թերթին «Զայներ Գաւառէն» սիւնակին մէջ հրատարակուած իր գիւղական պատկերներէն «Բաշաբուրուլ» կը դառնայ չերմ գրասէր մը։ 1928ին, Մարսէլի մէջ, Կիւրեղ Խրայ — եանի, Ծատուր Պէրպէրեանի եւ Յովի. Մարգարեանի հետ, չորսը միասին կը հրատարակեն «Հայ Գիր» ամ — սագիրը, որ կը տեւէ 15 ամիս։

Ունի քանի մը գրական գործեր. — « Արտագաղթը եւ որբանոցները հարբերդի մէջ », «Գեղի Զէն» եւ «Տան — ջուածները»։

Կ'աշխատակցի «Յառաջ»ի, «Ազատ հօսք»ի եւ «Մշակ»ի։

Սփրիչ։ Կ'ապրի Մարսէլի։

ՄԱՄՈՒԱՊԱՏ ԱՂԲԻՒՐԻՆ ՀՐԱՇՔԸ

Մեր գեղին բլրակին կանաչագարգ ծառ — ծաղիկներուն մէջ գտնուող ու արգասաբեր հողին ընդերքէն ժայթքող «Էրմօյի»ն աղբիւրին հէքեաթն է այս :

Կ'ըսուի թէ այս հրաշապատում աղբիւրը իր խոր — հրդաւոր մենութեան մէջ, զանազան հիւանդութիւններ իր ջուրով բուժած է : Ապագայ Էրմօյին մայրը՝ գեղացի չարքաչ կին, տարին մէկ զաւակ կ'ունենայ, սակայն երկար չեն ապրիր, կինը կը կորսնցնէ իր թարմութիւնը, մարմնոյն ողորկութիւնը կը լղկի, խանդավառ չարքաչութիւնը վերելքի թափը չունի, սակայն հակառակ այս վհատեցուցիչ պարագաներուն ամէն զաւակ ունենալուն չի զլանար մայրական դուրդուրոտ խնամքը :

Նախախնամութիւնը կարծես անիծած ըլլայ հէք գեղջկուհին, ամէն անգամ որ զաւակ կ'ունենայ Աստ — ուած կը ճակատի անոր հետ, ու անոր ունեցած զաւակները հատիկ հատիկ մահուան կ'առաջնորդէ :

Երկնային անէծքին ուժգնութեան ներքեւ կը ցընցուի գեղացի հարսը, կը մնայ անզաւակ տանջանքի եւ տառապանքի երկունքէն մաշած կեանքովն անմխիթար : Կը հեծէ ու կ'ողբայ մենութեան մէջ իր անբաղդ ճակատաբերին վրայ, կրծող զայրոյթ մը ծնունդ կ'առնէ ատաղբին վրայ, կրծող զայրոյթ մը ծնունդ կ'առնէ անոր ներաշխարհին մէջ, կ'անիծէ ամէն բան, սակայն չանիծեք միայն ապագայ Էրմօյով իր յղի ըլլալը : Կինը շուարուն վիճակի ենթարկուած, մեկամաղձոտ, կոտ — րած սրտով կ'սպասէ գալիք նորածինին :

Օր մը, երբ յոգնատանջ մարմինը, իր հօրենական երգիքին տակ՝ անկողնի կը յանձնէ, եւ առաջին ան — գամ ըլլալով կը քնանայ հանգիստ ու անվրդով :

Գեղի գիշերուան մահահոտ լուսեան մէջ, եթերն աղօսող հարսանման լուսնակ մը անոյշ ու խնդումներս՝ աղքատ տնակին երգիքին խաւարը ճեղքելով իր լուսաբորբ շողերը կը զրկէ տանջուած անմխիթարին, որ թաղուած խոր քունի մէջ կ'երագէ : Արդարեւ կինը ե — րագատեսիլ ժամեր անցուցած էր ամբողջ գիշերը : Գո — հունակութեամբ կը բանայ իր տամուկ աչքերը, կ'ոգեւորուի գիշերուան խորհրդապատկեր տեսիլներով, յոյսի ու լոյսի կենսանորոգ դուռ մը կը բացուի իր առջեւ կարծես ու ապրելու կամքը կը զօրանայ մահը փնտռող հէք կնկան մէջ :

Ահա իր խորհրդաւոր երազ — տեսիլքը ուր տառապող կնկան կը խօսին ոգիներ ու արդար էակներ հրեշտակաթեւ . —

— Կի՛ն, դու յղի ես, ասկէ առաջ ալ յար եւ նման տաղնապներ անցուցած ես, սակայն այդ տաղնապալի երկունքէդ լոյս աշխարհ գալող ծաղիկներուդ բոյրը վայելած չես, անոնք թառամած են կանուխէն, այսօր արդիւնք չկայ : Քե՛ղ համար արեւ չկայ, քու զաւակ — ներդ անարեւ՝ հոգիէդ ու արիւնէդ քաշուած՝ հողին տուած ես սրտածմլիկ պայմաններու տակ : Ու դուն կի՛ն, ապերջա՛նիկ մանկամարդ, քանի մը շարաթ վերջ դու արու զաւակ մը պիտի ծնիս, ան ողջ պիտի մնայ ու պիտի մեծնայ, հոգւոյդ մէջ թաղուած տխրութիւնը պիտի անհետի չնորհիւ նորածինին, եթէ դուն առաքի — նութեամբ օժտուած՝ ձեր գեղին տակ գտնուող ու մե — նութեան մէջ հեծող աղբիւրին ուխտի երթաս մաքուր սրտով եւ հողածութեանդ առարկայ դարձնես զայն : Ահա՛ մենք տասնեակ մը սուրբեր, հրեշտակներ եւ ո — գիներ աներեւոյթ՝ լուսնի փողփողուն լոյսերուն մէջ

պար բռնած՝ քեզ տեսնելու եկանք, քու ցաւատանջ երկունքիդ նախօրեակին մեր անաչառ խորհուրդը տալու, որպէսզի դուն ալ ա՛յ կին, դուն ալ այս ձեր անցաւոր աշխարհին մէջ որպէս մի տկար թոռնուհին Յւայի՝ քեզի բաժին ինկած երկրավայել կեանքը ապրիս արդան — դէդ արեւ — աշխարհ տեսնող վերջին դաւիթ — ծաղկիլը տեսնելով :

Աներեւոյթ խմբակին խորհրդաւոր ելոյթը կը վերջանայ, առաւօտեան խաղաղ արշալոյսը իր արփագեղ ողորումներով կը փոխարինէր երկչոտ եւ նազելածեմ լուսնկան: Յղի կինը այլեւս արթուն է, յոյսի նշոյններ կ'եռեւեփին իր մէջ, գոհունակութիւն մը, փառաբանանք մը բոլոր աներեւոյթ էակներուն որ գիշերային աղջամղջային լուսթեան մէջ իրեն այցելած էին ու այնքան կենսական խորհուրդներ ու յոյսեր տուած :

Նախամօր սեռին պատկանող ծուարած արարածը կատարեալ հաւատքով կ'ընդառաջէ տեսիլքներու խորհուրդին ...:

Յուսատու տեսիլքին յաջորդող օրերը խաղաղ կ'անցնէին, մանկամարդ հարսնուկը իր յղի վիճակով՝ ի սէր իր ապագայ ծնունդին կը շտապէ աղբիւր հաղար ակնկալութեամբ: Անթափանցելի խորհուրդներու մէջ թաղուած մամռապատ աղբիւրը ուր ծառեր ու ծաղիկներ իրենց բուրումնաւէտ հեւքը զգեցած՝ անոր մենութեանը կը հսկէին, ան լուռ իր խոհական դիրքին մէջ հեղահամբոյր ու հրաշագործ էր:

Ստուերներու երանութեան մէջէն քալելով կը հասնի մտադրադ, աղբիւրին գլուխը, հաւատաւոր ուխտաւորի մը պէս կը խաչակնքէ երկիւղած հաւատքով, ապա ակնապիշ կը դիտէ իր շուրջը, ահա՛ աղբիւրին նա-

զատահ առուն, կանաչութիւնով ասեղնագործուած՝ կը գլղլայ անաղմուկ, ու կը հասնի եղեմական պարտէզ: Հէք կինը կ'ունկընդրէ բնութեան սքանչելիքներուն կախարդիչ ձայնը ու հոգեզուարթ տրամադրութիւն մը կը ստեղծուի իր ներաշխարհին մէջ: Հեքեթունակ աղբիւրը իր գեղապաճոյճ տեսքով կախարդական երեւոյթ ունի: Յղի կինը կ'աղօթէ ծնրադիր ու բաղկատարած, կեանք կը հայցէ իր ապագայ նորածինին ու կը վերադառնայ գոհունակ սրտով:

Կ'անցնին օրեր ու շաբաթներ, գեղջկուհին կը մըտահոգուի տակաւին թէ արդեօք իր վերջին ծնունդը պիտի վայելե՞ արեւ — աշխարհ, սակայն իր խոցոտուած սրտին ալեկոծութեան մէջանխախտ կը մնայ իրհաւատքը, ու ան կը սկսի ոգիններու թելադրանքին աւելի լայնօրէն ընդառաջել ու աղբիւրին հոգատարը հանդիսանալ:

Ժամանակը հասեր էր բաղդաւոր ծննդաբերութեան, վերջապէս բաղմաթիւ դաւակներ կորսնցնող հարսնուկը կ'ունենայ իր սիրունիկ, գեղադէմ մանչ դաւակը զոր կ'անուանէ Նրեմիա, առաքելական եկեղեցւոյ մայր աւագանին մէջ մկրտել տալով: Նրիտասարդ հարսնուկին երջանկութիւնը անսահման է, երախային «բառսունք»ը լմնալուռն պէս, զայն կը տանի ոգիներու պաշտպանութեան ներքեւ զանուող աղբիւրին մէջ լուալու, վասնզի հաւատացած էր որ այդ հրաշափառ ջուրով իր նորածինին կեանքը կ'երկարի:

Արդարեւ հէքեաթը կ'ըսէ թէ գեղացի կինը ունկնդրելով իր երազին եւ ոգիներուն, գործադրելով անոնց խրատները, դաւակը կ'աճի ու կը մեծնայ: Կինը երջանիկ է այլեւս: Պատանի դաւակն ալ կը գիտակցի իր մօր

դժբախտ ճակատագրին, ու կը յաճախէ այն աղբիւրը որ իրեն կեանք էր շնորհած: Իր յաճախակի այցելու — Թիւնը նկատող դրացիները վերջ ի վերջոյ «Էրմոյի աղբիւր» անունով կը մկրտեն մամուսպատ եւ խորհրդաբուխ ակը մենաւոր:

Այս աւանդական ճամարտութիւնը նկատող դրացիները եւ շրջակայ գիւղացիները ամէն շաբաթ երեկոյ ուխտի կ'երթան բուժում խնդրելու աղբիւրէն ու շատեր գոհունակութեամբ կը վերադառնան: Անոնք հոն կը ձգէին գունաւոր կոճակներ, Թարմ հաւկիթներ, ու ծառերուն վրայ կը կապէին գունազեղ կտորներ:

×

Տակաւին մանուկ՝ մեծ պատերազմին, տեսայ մեր գեղին հեքեթունակ աղբիւրը մենաւոր, խորհուրդներու կայան մըն էր ան իրօք: Այսօր երբ կը վերլիւնէմ զայն, հոգիս սարսուռ մը կ'անցնի ու ես կ'ապրիմ զայն օտարութեան մէջ:

×

Սորհուրդներու մեհեան աղբիւր սիրական եւ կենսապարգեւ, քու վէտիտունն ու սպեղանի ջուրովդ ու կենդանի խայտանքներովդ տիրական, կը մնաս կարօտակէզ հոգւոյս մէջ որպէս նուիրական հէքեաթ եւ գեղեցիկ յուշ մը եզակի: Այս իմ վայրաւատին օրերուս միայն հրաշագործ յուշերուդ տեսիլքովը կը կաղուրդուիմ, հէնց հիմա կարծես ծառ ծաղիկներուդ զովասուն հովանիին տակ պաղած՝ ակիդ մէջ գտնուող բազմադոյն ուլունքները, կոճակներ եւ սպիտակափայլ հաւկիթները կը դիտեմ անյազ:

Սակայն ինչ որ ալ ըլլան այս վայրկեանի կարօտածոր ապրումներս, չեն կրնար յազուրդ տալ տենջանքնե-

րուս ու տանջուած հոգիիս, դիտե՛մ այո՛, շատ լաւ դիտեմ որ ես ինքզինքս կը խաբեմ քու յուշերուդ Թարմութիւնը փնտռելով, վասնզի քաջ դիտեմ որ դու մերը չես, էրմոյինը չես, այլ մեզ ու քեզ յօշոտողներու ձեռքն ես ինկեր եւ Թերեւս քու նազասահ ընթացքդ ալ վերջ գըտած է: Եթէ կաս ու կը մնաս, արդեօ՞ք կեանք կը շնորհես անոնց ալ, երբ անոնք իրենց արիւնոտ ձեռքերով եւ պիղծ խօսքերով գլխուդ Թառին ու բուժում հայցեն:

Զգո՛յ՛, կեղծ ուխտաւորներ եւ աչքիդ լոյսը մարողներ են անոնք: Երբ անոնք քեզի դան, լուռ կ'աց, քու կենսաշնորհ մեղեդիներդ որոնցմով կը սփռփէիր մեր հոգին, Թող ըլլան կարապի երգեր ու ջուրդ Թոյն, գլխուդ վերելի ծառերուն զովաթուրմ ստուերները լալիլգող բոցեր ըլլան հրէշներուն:

Սորհուրդաւոր բալասան եղող աղբիւրիդ ճայնը այսօր հէքեաթապաշտ հոգիիս տրամալոյզ լարերուն վրայ կ'ոստոտէ, գոհ եմ տխրութեանց մէջ վերլիւնմի այս նուիրական պահուն:

Կ'ըսեն դուն կաս, սակայն քու անունդ կրող էրմոն չկայ, ոչ անոր մայրը եւ ոչ ալ ուրիշ շատ մը մայրեր որոնց ցաւերն ամոքեցիր՝ չկան այսօր: Զկան քեզ սիրողները, ապա ուրեմն երգէ կարապի երգդ՝ մամուսպատ գլուխդ ցնցելով, ակէդ Թող Ժահր հոսի վատերուն համար, ու ես այն ատեն Թող քեզ զուրպան ըլլամ, մենութեան հեշտանքին մէջ հեծող աղբիւր հէքեաթական:

Բայց ինձմէ շատ հեռո՛ւ ես, շատ հեռո՛ւ, հէքեաթի չափ հեռո՛ւ, աղբիւր մամուսպատ:

Գ Ե Ղ Ի Զ Է Ն

(Հատուածներ համանուն անտիպ գրքէն)

Զմրան ցուրտ ու բուքէն վերջ, դարունը վրայ կը հասնի, բնութիւնը կ'այլափոխուի :

Պաղաղ ու ծիծաղկոտ պահ, կապոյտ երկինք, կանաչ արեւ թէ հարուստին եւ թէ աղքատին համար: Օրը նոր, կեանքը նոր, դարնան եղանակին վայելքին աստ — ուած արեւը երկնի սաւանին մէկ ծայրէն փրթեր դէպի հորիզոն մէկ երկու թեւ բարձրացեր է, իր երիտա — սարդ ու զովասուն ճառագայթները՝ ձմրան սաստկու — թենէն քէնոտած սղաւոր ու բարձրաբերձ լեռներու տե — սարանը շարժանկարի ցայտուն կեանքին կը վերածեն : Տեսարանը կը տիրանայ դարնան հրաշալի կեանքին. ա — նոր դեռ երկչոտ ճառագայթները կը կենդանացնեն ա — մէն ինչ որ զգուելի եղանակէն ցրտահար՝ կը հեւային նոր օրերու արժանանալու կասկածոտ մտայնութեամբ :

Անոյշ է եւ հաճելի միանգամայն արեւածոր դար — նան կեանքը, դաշտի մարդու կեանքն է ան, գիւղացիին յարութիւնն է երկար ու ծանր լուսթենէ մը վերջ :

Մեր գիւղին դաշտային աշխատանքներէն շատ բան գիտցողներէն մէկն ալ ոսկրուտ ու կարճահասակ խոն էր : Դաշտի գործին մէջ ալլելու եփած այս գեղացին ջլապինդ մէջքին նաչխուն դօտին ժիր կապէլէն իրենց ախոռին տանիքը կը բարձրանայ, չէ՞ որ հին օրերու մարդ է, արտին ու լուծքին հողերով ծանրաբեռն, օր առաջ դարնան դուռը բացուելուն կը սպասէ համբերու — թեան հողին իր մէջ ալլելու լմնցած, նահապետական սրբազան սովորոյթով կը յիշէ արեւելք կենալը ու կը կանգնի անշարժ պատրաստ զինուորի նման, կը խաչա —

կնքէ երեսը ու խոր հառաչանքով մը որ անշուշտ իր գոհունակութեան խանդավառ թարգմանն է, իր պէխին տակէն կը սկսի մըթմըթալ ստեղծողին փառք տալով :

— Հազար հեղ շուքուր կապուտիկ Ասված, ալ ին — չալլահ սեւ ձմեռը օրերը կծկեց, թմոց (լմնցուց) :

Սոնն երեսը խաչակնքեց եւ սրտին խոր հառաչան — քով Աստուած փառարանելէ վերջ արեւմուտք տնկեց աչքերը. արեւելքէն դարնան երկչոտ արեւ մը խելայեղ վաղքով հորիզոն կը բարձրանար իր նիհար ու ոստոս — տուն ճառագայթներով, իսկ արեւմուտքէն թանձր ու ժանիքոտ ամպեր վար կը նայէին հեղնողի բարկու — թեամբ նոր անէծքի խօսք ընել տալու համար կենսատու արեւի կարօտին աւելի պէտքն զգացող դաշտի մարդ խօսին :

Այն պահուն երբ գեղացի խոնն արեւմտեան կողմը յառեց իր աչքերը, դայրացաւ, վրդովանքը բազմա — պատկուեցաւ իր մէջ, սեւ ամպերը մէյ մէկ հսկայ քա — րեր ըլլալով գլխուն վրայ ինկած ըլլային կարծես, այս — պէս էր իր տրամդրութիւնը ի տես այս բոլորին :

Գարնան օրերուն վերադարձնումի կանչուող գիւ — ղացի խոն, հողին ու ջուրին, բահին ու բրիչին հետ խօսիլ կամ խօսեցնելու կամք ունէր : Հողին արդարու — թիւնը երգել, գուլալ ու մշտահոս ջուրին ընթացքը գի — տել, գիւղացիին հոգեկան ասպրումներուն ամէնէն հըր — ճուսխառն եւ գերադրական պահն է, անիկա կ'երգէ բոլորին փառքը քանդի բնութիւնը զինք այդպէս թրծած է ու ըստ այնմ յանձնած քրտինքով վաստակելու : Եւ զուլալ ջուրը ըմպելով երկնքի բարկութեան ներքեւ դաշտային ամենադաժան աշխատանքներէ խոյս չի տար, կը սիրէ արդարութիւնը, իր հողին անով կը մըր —

Կէ, չի մոռնար ամէն ինչի բնականէն սահմանուած մեծութեան եւ արժանիքի դովքը հիւսելու :

Կը հրամցնեմ այս գեղջկական երգերը որոնք հարազատ հոգեկան ապրումներուն արտայայտութիւններն են յոգնաջան գիւղացի խնային եւ դաշտի աշխատաւորներուն :

Գիւղացի խնային թմրած ձմրան դանդաղաքայլ անհետանալէն վերջ, կենսուրախ դարնան դովքը հիւսելու համար ապրեցաւ այս պահը երգելով գեղջուկի այս երգը —

Հէյ գարուն, կանանց գարուն
 Կանանց գարուն, գուարք գարուն ,
 Որ մեզ կուտայ վերա(միշտ) գարուն :
 Ա՛յս ըս ինչ աղկէկ օրեր են
 Ըս ինչ ֆէյֆլի օրեր են
 Օրեր անոյշ ու գուարք
 Կ'երգէ, խաղայ ամէն մարդ :
 Գարնան արեւն է բացուեր
 Ծառ ու ծաղիկ կանչոտեր ,
 Կարմրուկ վարդ ներմակ բամպոզ
 Մեր աչքերուն կուտան լոս (լոյս) :
 Գարնան անուշ հովին դուրպան ,
 Բիւր անէծֆներ անգութ ձմրան ,
 Կանանց արեւով գարունը հասաւ
 Արեւէն վախճող ձմեռն հեռացաւ :
 Նորէն եկան գարնայ երկայն օրերը
 Առնիմ սիրած եարս ելլեմ լեռները ,
 Վարդ փաղիմ կուրծքին շարեմ
 Անոյշ ու կուշտ համբուրեմ :
 Հէ՛յ դու ծաղկաբեր գարուն

Մեռնիմ կանանց արեւուդ
 Նայիմ բարձր լեռներուն
 Քաշեմ հոտը վարդերուն . . . :

Ու այս գեղջկական ապրումները կը բաղմապատ — կուին խորութեամբ, զուարթ օրերու անոյշ պահերուն :
 Խոր հառաչանքը նորէն կը հրահրէ գիւղացիին հոգին զգայնիկ : Ի՛նչ լաւ օրեր են, երջանիկ օրեր, կուգան ու կ'անցնին, երիտասարդ կուգան, յոգնած կը մեկնին , երջանիկ պահեր, ուրախութիւն ժամեր, զարթօնքի տաղեր երգել կուտան գիւղացի խնային, տաղեր սիրային ու տաղեր գեղջկական ուր մեր անհատնում ցաւերն ու խոր վիշտերն անվերջ հոն կը կայանան :

Ուրախութիւնը կը յորդի, պրծիլ չկայ, արեւ չատ, կեանք երջանկութիւն ներդաշնակօրէն կը խառնուին դարնան հեղեղուտ ցոլարանին մէջ : Տարուած այս կախարդիչ երջանկութենէն գեղի մարդը կ'երգէ տակաւին .

Հէ՛յ գարուն, գուարք գարուն,
 Հոգուդ դուրպան գեղի գարուն,
 Առտու կանուխ հարսներն արքուն,
 Երկուք հիւսած իրենց ծամերն,
 Գովք կարդան քեզ անուշ գարուն :
 Առտու կանուխ հարսներն արքուն .
 Գոգնոց կապած դաշտը կ'իջնեն
 Ճննդացիկ, վարդ փաղելու
 Խաղալ խնդալ տակն արեւուն :
 Էլ գարուն է, գեղի գարուն,
 Էլեր տանիքն են կայներ
 Ճահիլ մապաղ մոր հարսնուկներ ,
 Իրենց դալար նուշ շրթներով

Գեղջկական կեանք սիրերգելով
Կ'ողջունեն մեզ ծաղկող գարուն :

Նշանակին համեմատ օրերու կեանքը հաճոյքով կը
սպասկուի, գեղային դարնան այն կեանքէն արբեցած չի
կրնար իր ուրախութիւնը պահել, հոգին անսահման
հրճուանքի խաղալիք է եւ հանապազ ենթակայ, կը խօ-
սի, կ'երգէ .—

Այս ինչ աշխարհ է, գարունի աշխարհ
Ալ վրանուս քառ ձմեռը երկար ,
Ղուրպան քող ըլլինք ըն աղկէկ Աստվածին
Որ մեզ ողջ հասցուց գարնան արեւին :

Որքան կ'երգէ դարնան հաճոյքը, այնքան աւելի կը
սաստկանայ եւ կը զօրանայ իր վերադարձումին գիծն
ու աստղը, վասնզի եղանակը երիտասարդական եւ հմա-
յիչ, եւ գեղացիին կեանքն համակ անոր մէջ կը պար -
փակուի :

Ահա ուրիշ երգ մը որ գեղջկական սէրը կ'արտայայ -
տէ մաքրամաքուր վայելչութեամբ :

Արեւն ինկաւ տըյրընին (տանիք)
Տեսայ եարիս աչուրնին (աչքերը)
Խըմեմ գարնան ջրիկը,
Էլլըմ վերի աղբիւրը
Աչուրնուն վերեւ սեւափաշ գիծ-յօնքեր
Պոյէն (հասակ) կախ սեւորակ մագեր :
Եարս աղուոր վարդ շրթներով
Կը խօսի նա հագար նագով
Գարնան անոյշ արեւին տակ
Պագ (համբոյր) կուտայ միշտ էլ սիրով :
Նոր յայտերով եւ վառ սիրով
Ինչ որ ընենք երկնքի տակ

Լուռ խաղաղ կ'իջնենք տնակ
Պահելով մեր սէրն անկեղծ անյատակ :

Կանանչարօյր այս օրերուն գեղջկական երգերու
պատճառած խանդավառութիւնը տիրական է եւ կ'ապ-
րի յաւերժական , ու գեղացի աղջիկ կամ հարս բաժ -
նեկից այս անմեկնելի ուրախութեան, կը տանի իր հո-
գին խառնելու անոր մշտատեւութեան :

Խօսքը գեղացի ամօթղած հարսնուկին է, որ կ'եր-
գէ անարատ սէրի զգացումներէն դրդուած .—

Լեցնեմ ուսիս կծիկը,
Լուամ պագէն կարմրած
Այտերն իմ երիտասարդ ,
Նստիմ աղբըրին քովիկը,
Վըլամ (լուամ) եարիս մէնտիլը (քաշկիմակը)
Երբ եարս գայ աղբիւրը
Վրայ հասնիմ պագ մի առնիմ ,
Անիուշ վարդ մը մեր ածուքէն
Փրցնեմ շուտով կուրծքին գարնեմ
Գարնան ժպտուն արեւին տակ
Թաց մէնտիլը գլխուն մըյնեմ (փռեմ)
Հագար նագար զինք տուն նամբեմ :

Ինչպէս կ'երեւի, գեղջկուհին իր սիրոյ խօսքը կ'ը-
նէ չափազանց պարզ ու համեստ արտայայտութիւնով,
ան կախարդական ձեւերու ետեւէն ըլլալու կամեցողու-
թիւն չունի, բնատուր գեղեցկութիւնը լաւ է հրա -
պուրելու եւ իրար կապելու գեղջուկներն հաւատաւոր,
աւանդապահ :

.. ..
.. ..
.. ..

ՏՕՆԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ

Հեթանոսական տօ՛ն է այսօր, հեթանոսական տօն յուլիսափառ այս օրերուն :

Հրաշափառ տօ՛ն, քեզի կուգամ այսօր, քու մէջդ ապրելու եւ քեզ երգելու, բա՛ց վարդափառ արեգնե — բուռ ոսկեճաճանչ լոյսերը տիեզերական, թող երկինքն հազնի հեթանոս ազատութեան արշալոյսներու պատ — մուճանը, թող մեր արթուն պահակ՝ սպիտակափառ Արարատի ձիւնապատ բարձունքներէն հնչէ Հայկազանց փառքի շեփորը մարտադրու :

Հեթանոսական ծափ ու ծնծղա՛յ, տօն է այսօր, հայրենի երկրի աւերակներուն լուսեան մէջ անշիբիմ նահատակներու նուիրական անխնայները կը կենդանանան հեթանոսական օրերու շէնչող կանչէն :

Տօ՛ն է այսօր, հեթանոսական տօն բերկրալի, տօ՛ն խնդութեան, հին հաւատքի :

Անապատի աւաղուտքէն վերապրող որբ ընկեր, աչ — քիս լո՛յսը, մեր ալ տօնն է :

Տարիներու կորուստէն վերջ, աչքիս առջեւ կանդ — նած թիկնեղ եւ բարձր հասակովդ՝ վշտաբեկ հողւոյս խորը բերկրանքի ճրագը վառեցիր, տօնական ճիւղ այս օրերուն : Այսօր մեր նախահարց՝ հեթանոս նախահարց տօնն է :

Եկուր ինձ հե՛տ, զարհուրանքի եւ զրկանքի որբ ընկեր, եկուր որ շտկենք պաշտամունքի պատշաճ սե — ղան մը, ու մեր հաւատքի խորանին առջեւ վառենք սրբազան ուխտի մոմը, թո՛ղ պլպլայ լոյսը մոմին ու երկուքս անգամ մըն ալ, այս պատմական տօնի օրե —

րուն, երգնունք հաւատաւոր կամքով զինուորներ մընալ ցեղին ազատութեան :

Զարհուրանքի եւ զրկանքի որբ ընկեր, կարօտա — բաղձ հողիդ սաղէ այսօր, վե՛ր նայէ, ջինջ երկինք մը կայ : Լիալուսին գիշեր, աստղածորան հորիզոնով : Երբ նազելաճեմ լուսնակը կորսուի դորշ ամպերուն տակ, բռնկեցո՛ւր լապտերը ցեղին ազատութեան, բա՛ց մատ — եանը յաւէտ խնկելի քրմապետին «Հեթանոս Երգ»երուն, ու երկուքս միասին մեր թախճոտ հողինքով սաղմոս երգենք այս հեթանոս տօնին առթիւ :

Այժմ հանգիստ տուր ճակտիդ խորշումներուն, ո — րոնք վեհօրէն կ'ափօսեն զայն, իբրեւ վկայութիւն տա — ռապանքներուդ : Թո՛ղ որ այս պաշտամունքի սեղանին առջեւ, լեցնեմ բաժակը գինիին, մօտեցնեմ չրթներուդ վրիժածարաւ : Ըմպէ զայն «հեթանոս երգեր»ու սաղ — մոսերգութեան պահուն՝ մայր հայրենիքի կենսանորոգ աւիշը ծծելու նման : Ըմպէ՛ այս բաժակէն, վասնզի այսօր, այս սեղանին առջեւ իրարու հետ պիտի հաղոր — դուինք, ժի՛ր նայէ աչքերուս մէջ, ո՛վ զուլումի զա — ւակ, սեւորակ աչքերդ թող դիտեն վրէժի փառքին աստուածը, գինովնան Վահագնի խանդով ու խիղախու — թեամբ, եւ թող որ ես օժեմ քեզ վրէժի իւղով, որ — պէսդի սրբացած, բարձրանաւ Արդարութեան Աստու — ծոյն : Յուլիսափառ տօնին, իրարու վրայ ջուր նետե — լով, հին օրերու երջանկութեան կղպուած դուռը բա — նանք եւ տօնենք Վարդափառի քաղցրայուշ տօնը հա — րադատ վայելչութեամբ :

Հեթանոսական տօն է այսօր, լսէ ցեղին կանչը, որբերուն չրթներէն, Եհովա՛ Եհովա՛ :

ԿԱՐՕ ՄԽԻԹԱՐ

Ս. ԸՆՏՐԻԿԵԱՆ

Ծնած Մալաթիա 1909 նոյեմբերին : Որբ : Տեղահա –
նուքենէն քանի մը տարի յետոյ մօրաբնոցը անմոռա –
նալի ջանքերով , մեր հրաշափառ գիրքըը մանչցած է :
Մալաթիոյ մէջ կաթուղիկներու բացած դպրոցը կ'ըն –
դունուի 1921ին , ուր՝ մէկ տարի թէ՛ դպրոց կը յաճա –
խէ եւ թէ՛ թուրք աղաներուն ծառայութիւն կ'ընէ , որ –

պէսգի , անօթի չի մնայ : 1922ի օգոստոսին բազմաթիւ
հայ գաղթականներու հետ գացած է Հալէպ , ուր տա –
րիներ , բափառելէ յետոյ , շնորհիւ՝ Կրթասիրացի բա –
ցած դպրոցին , կը վերսկսի Մեսրոպեան լեզուին համը
ստնել : 1925ին եկած է Ֆրանսա : «Յառաջ»ը մանչցած
է 1928ին : Կ'ապրի Սէն – Շամոն :

ԼՈՒՍԸՆԿԱՅԻՆ ՍՈՒԳԸ

«Գրասեղանիս վրայ, սա
Սկաւառակին մէջ կայ բուռ մը հող
Բերուած հոն
Հայրենիքի դաշտերէն» :

Դ. ՎԱՐՈՒԺԱՆ

Հայրենի բնութիւն, գիշերներու աննման գեղեցիկ —
կութիւն: Գիտցի՛ր որ կեանքի դարուններուս մէջ, ո՛չ
մէկ բան, այնքա՛ն սիրած եմ, այնքան պաշտած, որ —
քա՛նքու սգաւոր եւ հպարտ գեղեցկութիւնդ որ օտա-
րութեան մէջ իսկ կ'այրէ՛ զիս ...:

Մտի՛կ ըրէ՛ք: Մտի՛կ ըրէ՛ք ...:

Կէս գիշեր էր երբ հեռացայ հայրենիքէս: Լուսն-
կան մանուկի մը պէս գեղեցկացած եթերին ճերմակ
բուրդերուն մէջ կը թաղուէր ու կ'ելէր, իր պայծառ
լոյսով ինծի հետ խաղալ կ'ուզէր ...

Կէս գիշեր էր ...

Գիշերներուն ամէնէն խաղաղն ու գեղեցիկը: Մա —
նուկ եւ ո՛րք գլուխս վեր բարձրացուցի ու զիտեցի ,
չատ երկար առեն, գիշերներու լուսատու թաղաւորը ,
որ իր անհամար զինուոր աստղերով տէրն ու տիրականն
է անսահման կապոյտ ծովուն :

Վերջին գիշերս էր, որ իմ քաղցրիկ ու մանկական
զրոյցս ըրի լուսինն հետ, արբեցայ իր ծեփեփումն —
րէն, նախանձեցայ իր խաղերուն ու իմ անպատում վիշ-
տէս ու բաժանման սարսուռէս խորապէս ազդուած ,
յանկարծ պոռացի :

—Ո՛վ հեռաւոր լուսին. տես եւ մեղքցի՛ր տիտան

ցեղին , որ պիտի հեռանայ իր դարերու մայր հողէ՛ն ,
ուր կարմիր արիւն հոսեցաւ :

Լուսինը իր սովորական ժպիտը փռած՝ կարծես
խնդաց իմ խեղճ, իմ անդօր բառերուս վրայ, եւ շարու-
նակեց կապոյտին մէջ՝ քալել :

Կէս գիշեր էր:

Ես ակամայ հեռացայ այն չորս պատերով հիւս —
ռաւ պապենական սիրելի տունէս, ուր ամբողջ դեր —
դաստան մը կը ճռուողէր, որդիներով եւ թոռներով :

Իրիկունները, — երնէ՛կ այդ օրերուն, — երբ մութը
վիճնէր, յանկարծ լուսնկային լուսը կը հասնէր, իր
աղուոր մոմերով ու հրաշալի տաճարի մը հմայքը կը
ներշնչէր: Փողոցները կը պայծառանային, յաւտ ան —
ձայն քարեր լուսնին տակ կ'աղուորնային լուացուած
քարերու պէս :

Բոլոր ծառերը, որ խաւարին մէջ կ'արտասուէին,
յանկարծ թունդ կ'ելլէին լուսնի լոյսէն, ինչպէս չըղ —
թայուած ժողովուրդներ ազատութեան լոյսով :

Ես հեռացայ ակամայ իմ այնքան սիրուն, իմ այն-
քան պաշտելի տունէս, բոլորուած՝ մինչեւ երկինք
բարձրացող մեր աննման բարտիներով:

Այն օրերուն, մամիկները կ'ըսէին. — Եթէ մէկ ան-
գամ բարտիները չօրնային կամ գետին փռուած հսկա-
ներու պէս իյնային, վա՛յ այդ տունին, վա՛յ այդ գիւ-
ղին ...

Մեռնող ու աւերակ տունս տեսակ մը քաղցրութիւն
ունէր, հմայք մը կար իր ծոցը, իր հողին եւ սիւներուն
մէջ :

Անոր առաստաղը չիմուած էր ձիթենիի նուրբ ու

ամուր դերաններով, որոնք կը դիմանային ու կ'ապրէին քանի՛ քանի՛ սերունդներու հետ :

Իմ տունս շինուած էր պապենական կարմիր հողէն, ուր վարդերը, մանուշակները եւ գոյնղգոյն շահալրակ — ները թաթխուած ու հողին հետ շաղուած էին :

Ահա թէ ինչու, երբ ափ մը հող ճանկէիր, չորցած վարդի կամ խունկի հոտ կ'առնէիր : Ահա թէ ինչու, բաժանման այդ սեւաւոր գիշերը, արցունքը աչքերուս, նախ մօտեցայ տունիս աւերակ ու փլիլած պատերուն, համբուրեցի՝ աղիւսները արեւո՛տ, այնպէս կարօտա — գին, այնքան ուժով, ինչպէս՝ Մայր մը իր վերաւոր գաւկին պլլուած :

Սգաւոր լուսնին տակ, համբուրեցի տրտմաթախիծ ու արիւնլուայ աղիւսները, քարե՛րը, իմ մանուկ, իմ կոյս չրթներով :

Արդէն լուսինն ալ, ի տես իմ տխրութեանս, իր ճերմակ մազերը փետտեց, իր ճերմակ լոյսը կարմիրի փոխեց. սուգի եւ քէնի պատմութեանը հազաւ եւ դնաց :

Չեմ գիտեր, դէպի ո՞ւր ...

Ինչպէս չէի գիտեր թէ ես ալ դէպի ո՞ր պաղ ու ան — ծանօթ աշխարհներու ճամբան պիտի բռնէի ...

Հեռացա՛յ լուսնին հետ, նոյն գիշերն իսկ : Ար — ցունքները կը խեղդէին զիս :

Այլեւս պիտի չտեսնէի, չլսէի գիւղիս գլղլան աղ — բիւրներուն եւ առուններուն անուշ ձայները, որ կէս գի — շերէն յետոյ, աստղերուն եւ լուսնին զաղտնիքներուն կ'ունկնդրէին :

Ո՛վ հայրենի հեռաւոր աղբիւր, ոճրադործները քու կաթնագոյն ջուրդ անգամ չորցուցին եւ քու մաքուր

քարերդ կտոր — կտոր ընելով, իրենց դերեզմաններուն դամբարան շինեցին ...

Հեռացած գիշերս ... ո՛վ սուգի գիշեր :

Լուսինն ալ ինծի հետ լացաւ, ինչպէս երիտասարդ հայ հարսը, իր վիրաւոր կտրիճին համար :

Աչքերէս կաթիլ կաթիլ արցունքներ կը վաղէին, չէի կրնար բաժնուիլ իմ քացրիկ տունիս աւերակէն, ուր միակ վիրաւոր աղիւսներն ու քարերը մնացած էին :

Սկսայ պաղնել մէկիկ — մէկիկ, կարօտադին ու վերջին անգամուան համար ...

Հիմակ, հեռո՛ւ մեր հայրենի բարտինեղէն եւ բար — ճրագագաթ կատարներէն, կէս գիշերուան արծաթա — փայլ աստղերուն եւ լուսնին հետ կը հարցնեմ :

— Ո՞վ ըսաւ : Եւ ինչո՞ւ, ինչո՞ւ հեռացաւ տիտան ցեղը իր դարերու Մայր հողէն :

ՀԱՅՐԵՆԻ ԱՌՈՒԱԿՆԵՐ... — 0 —

Նստած մշտահոս առուակի մը եղերքը, կը դիտեմ գլղլուն ու վճիտ ջուրը, որ կ'երթայ, կ'երթայ առանց բարեւի եւ խօսքի, առանց ժպիտի եւ ծիծաղի :

Կ'ըսես յաւիտենական աններելի քէնն ունեցած ըլ — լայ, իմ երիտասարդ բայց տարադրութեան եղիճներէն խորապէս վիրաւոր թափառականի հոգւոյս հետ... Առուակնե՛ր... Ի՛նչքան կարօտցած եմ, իրենց կար — կաչուն պատկերները, որ իմ աչքերուս առջեւ են, կ'ու — զեմ ամբողջ մարմինովս իրենց մէջն իյնա՛լ եւ վերստին լողնալ... զովանա՛լ, մոռնալու համար, ցեղիս անհամ եւ լո՛ւռ տառապանքը...

Ահա՛, Ասուն կ'երթայ, ուշացած ճամբորդի մը նման, ու կ'աճապարէ հեն ի հեւ, չես գիտեր ո՞ր . . . Ու դիւ ալ կը տանի, հին ու մոխրացած, իր քարերը կտոր — կտոր եղած հայրենի աղբիւրին ծոցը, զոր այնքան սիրեցի, ուր այնքան լողացի, ուռններով շրջապատուած միւռն ջուրին մէջ :

Ո՛վ հայրենի՛ առուակներ, ձեր գլգլուն մեղեդիներէն ամբողջ երկինքին աստղերը, հեշտանքի եւ խրախ — ճանքի պարերով ձեզի կը ձայնակցէին :

Ձեր՝ կաթիլ մը ջուրը դեղ էր, միւռն էր, մանաւանդ անոնց՝ որ հայրենիքին կարօտէն կ'այրէին :

Հայրենի՛ առուակներ, թող ձեզ քանդողին տունը մոխիրի վերածուի :

Որովհետեւ, ներեցէք որ ջարդի սեւ տարիէն յետոյ . . . Երբ ուխտի եկայ, արեւուն հետ պլլուած ձեր հետքը գտնելո՞ւ . . .

Գտա՛յ . . . Ձեր տարտղնուած պատկերը արիւնտ, եւ իմ մէջս արթնցունցին ցեղին վրէժը ահեղաճա՛յն, որ պէ՛տք է դռայ, պէ՛տք է դռա՛յ հրաբուխի մը նման . .

Բայց դու արթնցիր, ո՛վ ի՛մ ցեղս տարագիր, ո՞ր անողոր Աստուծուն կը սպասես, հազուելու համար ոսկեղօծ պատմութեանդ հեթանոս . . . վասնզի, Քու Աստ — ուածդ խուլ է. համբ է. եւ անխի՛ղճ է . . . :

Հ Օ Ր Ս

Հայրի՛կ,

Այօր նորէն՝ պատուհանիս թաց փեղկերէն անձրեւի մարգրիտներ կը կաթկթին . . .

Այս յուշն է, գիտե՞ս, քու անարեւ երեսնամեայ

գարուններուդ, որոնց ճրագը ոճրածին թուրքի մը ձեռքը մարեց . . .

Հայրի՛կ,

Արցունքնե՛րս, որ կը թափին ի՛մ սեւուլիկ աչքե — րէս, հաւատա՛, կաթիլներ են՝ կարմի՛ր արեան վրէժի՛ . . . ննջէ՛ այդպէս, անչիրիմ, սե՛ւ հողին տակ յաւեր — ժական . . .

Հայրի՛կ,

Լուսնակը ամէն գիշեր կը ծաթի, ինչպէս՝ ձիւնը ճերմակ, ինչպէս՝ կոյս մը աղուոր, ինչպէս՝ նորածին մը անմեղ :

Չեմ գիտեր ե՛ս, լուր ունի՞ լուսնակն եթերական, քու գերեզմանէդ, քու աճիւնէդ, որուն՝ այնքա՛ն, այնքա՛ն կարօտը ունիմ ես . . . :

Հայրի՛կ,

Այսօր նորէն աշունը կուլա՛յ ողբագին, ինչպէս սիրտս իմ մանուկ :

Սիրտս իմ մանուկ ըլալ կ'ուզէ, հո՛վ մը թեւաւոր՝ օդին մէջ, փոթորիկ մը՝ ծովուն վրայ, ջուրերուն հետ, եւ մրրիկ մը ձիւնախառն, ողբաճա՛յն . . . Եւ գալ փն — տոնել աճիւնդ ցանուցրիւ, որուն կրակը շանթարձակ կ'այրէ՛ իմ հոգիս . . . :

ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ . . .

Մա՛յր,

Ահա՛ Մայիսը, գեղեցիկ հարսի մը նման, ինչպէս դուն էիր մայիս մ'աննման .

— Մա՛յր, հո՛ղ էիր, դուն հող եղար . . .

Մա՛յր, ինչո՞ւ ծնար դիս ...

Օ՛հ, դուն քաղցր յիշատակ, դուն դիս ծնար երկինքի մը տակ կապոյս ու պայծառ, ջինջ ու՝ լուսավառ, շարժաղ, շարժաղ աստղերով ցնծաղին ...:

Բա՛յց, մտիկ ըրէ, քու ձերմակ կաթէդ յետոյ, իմ մանկութիւնս եղաւ կատուի ձաղի մը նման, ցրտահա՛ր, ուր անձրեւոտ օրեր, ցերեկ եւ գիշեր, դէշ մարդիկ դիս պատուհանէն դո՛ւրս նետեցին, ու ցուրտին ու բուքին, աւերակ եւ փրփլած հայրենի տուններուն, պատերուն՝ քովերը լուսցնել տուին ...

Մա՛յր, մտիկ ըրէ:

Իմ մանկութիւնս եղնիկի ձաղուկին նմանեցաւ, որ իր մօր կաթէն չկտրած՝ ձաշակեց կաթը Տառապանքի եւ Չարքաշութեան:

Իմ հոգիս, իմ մանուկ հոգիս լացաւ ու ճշա՛ց, անլեզու անասունի մը նման ...

Մա՛յր մտիկ ըրէ:—

Իմ մանկութիւնս անցաւ, տխրաղին ու սեւաւոր, լոյսին կարօ՛տ մնացի, եղիճնե՛ր, եղիճնե՛ր, տիւ եւ գիշեր, իմ մանուկ մարմինս խայթեցի՛ն, ու ներկային համար մեծ — մեծ վէրքեր բացին ...

Մա՛յր:

Դուն կարմիր վարդ, դուն աննման սէր, մտիկ ըրէ:

Իմ մանկութիւնս տեսաւ շուշանները հայրենի երկրին, շուշաններ որ մեղմանո՛ւշ էին, բոլոր հայ մայ — բերու խորախորհուրդ նայուածքներուն պէս ...:

Մա՛յր, ի՛մ կաթի, ի՛մ արիւնի սիրականս, դեռ մանկութիւնս քու քաղցր կաթէդ ու փափուկ գրկէդ չիշտացած, լերան մը ետին, դառնութեան հո՛վը եկաւ ու իմ հոգիս թռչնեցուց:

Մա՛յր, արթնցի՛ր, տղադ է՝ որ քեզի կը կանչէ, վի՛րաւո՛ր հայրենիքին կարօտը իր շրթներուն. արթնցի՛ր:

ՄԱՅԻՍԻ ԿԱՐՄԻՐ ՎԱՐԴԵՐ

Մարդկային ցաւաղար ջարդ եւ աւեր, հրդե՛հ եւ մոխիր տեղի ունեցաւ:

Մարդկային խելագար հայաժանք եւ սարսափ տեղի ունեցաւ, եւ այս բոլորը հայ աշխարհի արեւահամ ծոցին մէջ. ուր արեան գետեր հոսեցան, եւ այդ հոսանքէն եթերի հօրն իսկ փախա՛ւ, փախաւ, իր արեւով լուսինով եւ բիւրաւոր աստղերով:

Ի՛մ վիրաւոր, ի՛մ հպարտ ցեղ, քու դժխեմ ճակատադիրն էր, որ դարեր, դարեր այդ բարբարոսներուն հետ ապրեր ես ...

Մարդկային կոտորած տեղի ունեցաւ ...

Այս բոլորը այն աշխարհին մէջ, ուր հինաւորաց դարաւոր ցեղ մը, ազնիւ ու աղուոր, հսկայ քաղաքակրթութիւն, տաղանդներ եւ հանճարներ տուած էր:

Կարմիր արեան այդ գետին մէջէն, ցեղին դիւցաղնական բաղուկը, արշալոյսի մը հպարտութեամբ Արաբատի վեհ ճակատէն սկսաւ շողշողալ, եւ մեր աշխարհի նկուն ու սգաւոր հողինները արթնցնել, ու ծունկի բերել ի խնդիր նոր եւ բոցավառ արշալոյսին:

Ո՛հ, այդ արշալոյսը հայոց աշխարհի, կոյսի մը համբոյրին պէս, Արարատի մշտահպարտ ճակատը համբուրեց:

Մայիսի բուրումնաւէտ բոլոր վարդերը, ապրիլի կարմիր արեան ցօղերով կը ցողային, ձերմակ վարդերուն չափրակներուն վրայ ...

Մեր աշխարհի արշալոյսին առաջին տաքուկ ճառագայթները, ճերմակ, վարդերուն վրայ ինկան, ահա սկսան բացուիլ, գեղեցիկ եւ քնքոյշ, ուր սկսան արեան կարմիր ցօղերը մարգրիտի մը նման փայլիլ . .

Այսպէս, արշալոյս եւ մայիսի վարդեր, գիշերուան քաղցր քունէն հաղիւ արթնցած իրար գրկեցին, իրար պլլուեցան, պագտուեցան, իրարու շրթները անյադօ — րէն ծծեցին ինչպէս մեղուն դարնան ծաղիկները, ինչ — պէս նորածինը իր մօր ստինքը, կարծես դարերու ծա — րաւը ունենային :

Ո՛հ, առաջին համբոյրը առաւօտեան արշալոյսին, իմ ցեղիս պէս անուշ, իմ ցեղիս պէս քաղցր, կը ժպտէր, կը ժպտէր աստուածային ժպիտով :

Մայիսի վարդերը բացուեցան, կարմիր, կար — միր, ափսեղ, ուր ապրիլի արեան հոտ կուգար, հոն կարմիր վարդեր եղան . . .

Հայոց երկրի մայիսեան գոյնզգոյն վարդերը, հա — յոց երկրի մայիսեան, ցնծութեան հրճուանքը : Մտիկ ըրէք .

Հայոց ցեղը, հին եւ նոր ասպետներով, Տիգրան, Վարդան, Դաւիթ, Անդրանիկ, բոլորը մէկ յաղթա — նակէ յաղթանակ, ազատութեան նորածինը պինդ դըր — կած դէպի Արարատ բարձրացան, նորածինը սեւաչեայ, ազատութեան մեր ցեղին, մայիսի կարմիր — ճերմակ անուշահոտ վարդերով լողցուցին, այնպէս մը լողցու — ցին, որ ապրիլի բոլոր սղաւորները իրենց սուգերը մոռնան եւ այդ հրաշածին մանուկը հոտուրտան . . .

Ազատութեան մանուկը ծնած էր :

Հայ ժողովուրդը ցնծութեան մէջ, աստղերուն հետ

կ'արտասուէր եւ մայիսի վարդերը փունջ-փունջ քա — ղած՝ դէպի Արարատ կ'երկնցնէր :

Իսկ վերէն, կապոյտ եւ խորունկ ծով երկինքէն, անհամար աստղախառն ծաղիկներ կ'իյնային, շափրակ առ շափրակ, որ միակ պարգեւն էր մեր սղաւոր եւ վիրաւոր աշխարհին :

Երգէ՛ ցեղս, մայիսի երգը ազատութեան, ցնծա՛ ցեղս, մայիսի յաղթանակիդ ի խնդիր, հոտուրտա՛, ցեղս, մայիսի կարմիր վարդերը բոլոր :

ԼՈՒՍՆԻՆ ՀԵՏ

Այս գիշեր, լուսին տակ գինով եմ . . .

Աշխարհ մը կը դառնայ սեւ աչքերուս առջեւ :

Բերերս կը թրջին եւ արցունքներս չիթ առ չիթ այ — տերէս վար կ'իյնան եթերի աստղերուն նման :

Աչնան չար հովը անօթի վազրի մը պէս կ'ոռնայ դայրադին, կը դարնուի աջ ու ձախ, փշրելու համար ա — մէն բան :

Հոգիս կ'ըմբոստանայ ցաւադին ու տժգոյն : Չի գիմանար այս տարադիր, այս անհամբոյր աստղերուն տակ, որ կրակ ունին օձազալար լեզուներով :

Լուսինը տրտում է . . . Ծերացած պառաւի մը դի — մագիծը ունի :

Ո՛ւր է ամառնային այն սիրուն լուսինը որ տիե — դերք մը ամբողջ կը լուսավառէր :

Ահաւասիկ երկինքը, կատարեալ մեռելատուն մը, ուր բիրաւոր աստղեր մէկ գիշերուան մէջ կը պատան — քուին . . . Ահա՛ դադադներ, յուղարկաւորներ՝, յուղար — կաւորներ՝, հին հին մեռելներ :

Օ՛հ, ինչ ողբերգական տեսարան է այս: Ո՛վ երկինք, տ՛վ կապոյտ ծով, ո՛վ հալած աստղեր, ես կը խորհիմ թէ մէկը կը պակսի ...

— Դամբանախօս մը ձեր մեռելական թաղման համար :

Տեսէ՛ք, դարեր դարերու կը յաջորդեն, բայց դուք դարձեալ նոյնն էք :

Ե՛ս... Տարազերս, ի՛մ դոյութիւնս իսկ կ'ուրա — նամ, հաւատացէ՛ք կ'ուրանա՛մ:

Հին տաղանդաւոր ցեղի մը թափառական դաւակը, ես ծարաւը ունիմ աստղածորան երկինքի մը, Ագատ եւ ամկախ Հայրենիքի մը, եւ ստեղծագործ հանճարի մը, որ հոսի, ինչպէս՝ մշտահոս աղբիւր մը հրաշափառ :

Ահա՛ թէ ինչու, ես կ'ուզեմ դամբանական մը խօսիլ, որ երբեք լսած չըլլած ձեր դոյութենէն ի վեր, դամբանական մը իմ արիւնածին շրթներէս, իբրեւ կըտակը, հաղար—հաղար անթաղ մորթուածներուն, որ ձեր լուսնին տակ, ձեր դոյութիւնը անիծեցին ...

Օ՛հ, ես կ'ուզեմ, կ'ուզեմ որ այրի, մոխրանայ ... տակնու վրա՛յ չըջի այս ամբողջ երկրագունդը, որ պոռնկացա՛ւ, պոռնկացա՛ւ, եւ ցեխոտեցաւ եւ հզօր ու ազնիւ ցեղ մը չորս հովերուն խաղալիք դարձուց :

ԼՈՒՍՆԿԱՅԻՆ ՀԵՏ

Լուսին, լուսին, դուն անհունապէս հեռաւո՛ր ճըրագ .

Դո՛ւն փառքն ու պսակը դիչերուան մութ խաւա —

րին, որ այնքա՛ն սիրտեր, այնքան անճրագ խրճիթներ կ'ողեւորես, էութեամբը լոյսիդ մշտացա՛լթ:

Լուսին, դուն եթերական անհասանելի մշտավա՛ռ ջահ :

Այսօր, իմ պանդուխտի շրթունքներս, հայրենիքի անչէջ կարօտէն, անկաթ մօր մը ծիծերուն պէս ցամ — քե՛ր են...

Լուսին, հալածուա՛ծ հոգիս, տանջահար սրտիկս պատուէր մը ունի պանդուխտի .

Հայրենիքին համար, աւերա՛կ ու խոցոտուած, ուրուն կարմիր հողին վրայ դեռ իմ ցեղիս արիւնը կայ...

Ո՛վ սիրազեղ ու պաշտելի ճրագ, դիտե՛մ, իմ օ — տարականի ձայնս՝ խեղդուած՝ այս հեռաւո՛ր, անհարադատ ասիերէն քեզի անուշ չափտի դայ. բայց, երկու բառս, հայրենակարօտ, հրաշունչ, ներէ՛ որ քեզի ըսեմ :

Գիտե՛մ, տիւ եւ դիչեր, մշտաթոն զինուորի մը պէս, սեւ ամպերը հրմշտկելով, համայն Տիեզերքին կը հսկես .

Այս դիչեր իսկ, չփոթահար մանուկի մը հապճե — պով, կարծես ճամբագ փոխեցիր ...

— Դէպի աշխա՛րհը հայոց .

— Ըսէ՛, լուսին, սխալեցա՞յ արդեօք :

Գիտե՞ս, մեր շէն ու պայծառ աշխարհը մոխրա — ցա՛ւ... շնագայլերու դերեզմաննոց մը դարձաւ, շնորհիւ ցեղի մը բարբարո՛ս, որուն կարմիր մահիկին վրայ դեռ քու կիսալուսինդ կ'երեւայ ...

Ո՛վ լուսին, տօներ ու խրախճանքի օրեր կուգան կ'անցնին, բա՛յց մեր աշխարհի ահեղագոռ կոչնակնե — բու ղօղանջը չի լսուիր քաղցրաճայն. ա՛յ չկայ ժողո —

վուրդը բարեպաշտ, որ ձիւն — ձմեռ օրերուն լուսնկայ
գիշերներով, դէպի սուրբ տաճարը կ'ուղղուէր...

Օ՛, ներէ՛ ինծի, տարագրիս անգոր, որ նորէն մա-
նուկ գրիչս կարմի՛ր արիւն կը փսխէ...

Զի, ես պանդուխտ եմ, վիրաւո՛ր, միայն բաղ —
ձանքս է, որ դո՛ւն ըսես Հայրենիքիս հեռաւոր .

— Թէ իր դաւակները տարագիր, նոր տարուան սե-
մին վրայէն Կարմի՛ր ջարդը կը... յիշե՛ն...

ՅՆԾՈՒԹԵԱՆ ՃԻՉԵՐ ...

Ժողովուրդ հայո՛ց, Ազատութեան եւ անկախու —
թեան մշտնջենապէս ծառաւ ցեղ :

Այս իրիկուն յաղթանակի տօնիդ առթիւ, բոլոր
ցաւերս ու վիշտերս յաղթական դրօշիդ ծայրը ծրա —
րած՝ դուրսի հովերուն կուտամ :

Ու կ'ուղեմ այսպէս ամբողջ գիշեր մը երկինքի պըւ-
պլացող աստղերուն հետ, ե՛ւ քեզի հետ, գիրկ գիրկի
խրախճանքի աւազանին մէջ հրճուիլ, արբենա՛լ, ցըն-
ծութեան ճիչեր արձակել :

Ես կը ցնծա՛մ, ու ցնծա՛ դուն, այս իրիկուն, տա-
րագի՛ր, օտար ու անհարազատ պողոտաներու վրայ ,
զի այսօր յաղթանակի տօնդ է :

Հրա՛ջք ժողովուրդ, ոտքի՛ ելիր եւ հպարտօրէն քու
անյայտ եւ յայտնի դիւցաղներուդ Մայիսի վարդերէն
հիւսուած փառապսակ մը ձօնէ :

Անոնք քեզի համար, քու անցեալի պէս — պէս փառ-
քերուդ համար, Մայիսի յաղթանակդ կերտեցին, դա —

րերու խաւարէն՝ Ազատութեան ջահը մեր վշտաբեկ
սրտերուն մէջ ցոլացուցին :

Փա՛ռք ուրեմն յաղթանակի դրօշիդ, փա՛ռք ու պը-
սակ քու պողպատեայ կտրիճներուդ :

Բայց դուն ցնծա, այս իրիկուն ո՛վ իմ ցեղ .

Տիրաւորներու հզօր փառապանծ ազնիւ անուն :
Կոտրէ՛ ու կոխկրտէ տարագրութեան ցուպը դաժան,
որ անարդար մարդիկ, որ անաստուած մարդիկ խաւա-
րին մէջէն, բռնի՛ քու ձեռքդ դրին...

Ու խեղդեցին, մանուկդ Ազատութեան, Աստուա —
ծամօր օրրանին մէջ հրաշափառ :

Բայց դուն հրճուէ՛, իմ պաշտելի, իմ տարագիր
հպարտ ցեղ, արդարութեան, ազատութեան, եւ լոյսին
համար կարմիր արի՛ւն կարմիր արի՛ւն թափեցիր,
որպէսզի մանուկդ հրաշածին, մայիսի ձերմակ վարդե-
րով հոտոտուի ...

Բայց դուն ցնծա՛, իմ անվհատ, իմ սքանչելի ան —
նման ցեղ .

Մենք պիտի երգենք, պիտի փառաբանենք Մայիսի
փառքը, ի խնդիր Ազատութեան, Անկախութեան :

Այս իրիկուն, թէեւ պանդուխտ, ես կը ցնծամ ու կը
հրճուիմ քաջօրէն :

Բայց քու դրօշդ, յաղթանակի դրօշդ, թող ծածանի
տարագիր, մէկ օր միա՛յն թող ծածանի աստղերուն
հետ դէմ դէմի :

Ո՛վ Ազատութեան Անկախութեան մշտնջենապէս
ծարաւի ցեղ :

Ս. ԸՆՏՐԻԿԵԱՆ

վորդը բարեպաշտ, որ ձիւն — ձմեռ օրերուն լուսնկայ
գիշերներով, դէ՛պի սուրբ տաճարը կ'ուղղուէր...

Օ՛ր, ներէ՛ ինծի, տարադրիս անգոր, որ նորէն մա-
նուկ գրիչս կարմիր արիւն կը փսխէ...

Զի, ես պանդուխտ եմ, վիրաւո՛ր, միայն բաղ —
ձանքս է, որ դո՛ւն ըսես Հայրենիքիս հեռաւոր .

— Թէ ի՛ր զաւակները տարադիր, նոր տարուան սե-
մին վրայէն Կարմիր ջարդը կը... յիշե՛ն...

ՅՆԾՈՒԹԵԱՆ ՃԻՉԵՐ

Ժողովուրդ հայո՛ց, Ազատութեան եւ անկախու-
թեան մշտնջենապէս ծառաւ ցեղ :

Այս իրիկուն յաղթանակի տօնիդ առթիւ, բոլոր
ցաւերս ու վիշտերս յաղթական դրօշիդ ծայրը ծրա-
րած՝ դուրսի հովերուն կուտամ :

Ու կ'ուզեմ այսպէս ամբողջ գիշեր մը երկինքի պըլ-
պըլացող աստղերուն հետ, ե՛ւ քեզի հետ, գիրկ գիրկի
խրախճանքի աւազանին մէջ հրճուիլ, արբենա՛լ, ցըն-
ծութեան ճիշեր արձակել :

Ես կը ցնծա՛մ, ու ցնծա՛ դուն, այս իրիկուն, տա-
րադի՛ր, օտար ու անհարազատ պողոտաներու վրայ,
զի այսօր յաղթանակի տօնդ է :

Հրա՛ջք ժողովուրդ, ոտքի՛ ելիր եւ հպարտօրէն քու
անյայտ եւ յայտնի դիւցաղներուդ Մայիսի վարդերէն
հիւսուած փառապսակ մը ձօնէ :

Անոնք քեզի համար, քու անցեալի պէս — պէս փառ-
քերուդ համար, Մայիսի յաղթանակը կերտեցին, դա —

րերու խաւարէն՝ Ազատութեան ջահը մեր վշտաբեկ
սրտերուն մէջ ցոլացուցին :

Փա՛ռք ուրեմն յաղթանակի դրօշիդ, փա՛ռք ու պը-
սակ քու պողպատեայ կտրիճներուդ :

Բայց դուն ցնծա, այս իրիկուն ո՛վ իմ ցեղ .

Տիգրաններու հզօր փառապանծ ազնիւ անուն :
Կոտրէ՛ ու կոխկրտէ տարադրութեան ցուպը դաժան,
որ անարդար մարդիկ, որ անաստուած մարդիկ խաւա-
րին մէջէն, բռնի՛ քու ձեռքդ դրին...

Ու խեղդեցին, մանուկդ Ազատութեան, Աստուա —
ծամօր օրրանին մէջ հրաշափառ :

Բայց դուն հրճուէ՛, իմ պաշտելի, իմ տարադիր
հպարտ ցեղ, արդարութեան, ազատութեան, եւ լոյսին
համար կարմիր արի՛ւն կարմիր արի՛ւն թափեցիր,
որպէսզի մանուկդ հրաշածին, մայիսի ճերմակ վարդե-
րով հոտոտուի...

Բայց դուն ցնծա՛, իմ անվհատ, իմ սքանչելի ան —
նման ցեղ .

Մենք պիտի երգենք, պիտի փառաբանենք Մայիսի
փառքդ, ի խնդիր Ազատութեան, Անկախութեան :

Այս իրիկուն, թէեւ պանդուխտ, ես կը ցնծամ ու կը
հրճուիմ քաջօրէն :

Բայց քու դրօշդ, յաղթանակի դրօշդ, թող ծածանի
տարադիր, մէկ օր միա՛յն թող ծածանի աստղերուն
հետ դէ՛մ դէ՛մի :

Ո՛վ Ազատութեան Անկախութեան մշտնջենապէս
ծարաւի ցեղ :

Ս. ԸՆՏՐԻԿԵԱՆ

ԼՆԻՈՆ ԳԵՂՈՒՆԻ

(Գայաճանեան)

Ծնած 20 Մարտ 1910ին Խարբերդի Դատեմ գիւղը: Նախնական կրթութիւնը ստացած է Հալէպ, Դատեմի Լուս. Ուսումնասիրացի դպրոցին մէջ: «Յառաջ»ի ծանօթացած է 1925ին, Պէյրութի մէջ: Գրական առաջին փորձերը կատարած է 1930ին: Աշխատակցած է «Յառաջ»ի, «Երկունք»ի եւ «Հայրենիք» ամսագրին:

ՎՐԷԺԻ ՈՒԽՏԱՒՈՐԸ

Մեծ եղեռնի կոտորածէն մազապուրծ ազատած, Վարդանն ալ քչուեր էր դէպի անծանօթ օտարութիւն: Ան տարուած էր մինչեւ Հար Օղլիի կիրճը, տեսած մահուան չարաշուք ստուերը, սակայն, ո՛վ դարմանք, ան մեռելներու տակ շարաթներ տըպէ վերջ, չնչատ, մերթ անօթի ծարաւ, մերկ ու բոպիկ, քալելով եկեր հասեր էր Խարբերդի հեռաւոր գիւղերը: Հազիւ 15 տարեկան, տակաւին չարին ու բարին անգիտակից, չարաղէտ եղեռնը կուգայ զայն քչել տանիլ հայրենական տունէն: Ոչ մէկ տեղեկութիւն ունէր իր ծնողքին մասին, գիտէր որ անոնք ալ տարուած են մահուան ձորը, սակայն չէր կրնար ստուգել անոնց ողջ կամ մեռած ըլլալը: Երկիրէ երկիր թափառելով, սար ու ձոր անցնելով, ան որոնք էր իր ծնողքը: Սակայն ի զո՛ւր:

Բունաւեր թռչունի նման, ինկած էր Թուրքի մը քով իրրեւ մշակ — ծառայ: Սակայն անոր դէմքին վրայ ոչ մէկ Ժպիտ կամ ուրախութեան նշոյլ կ'երեւար: Համակ տրտմութիւն եւ խոր թախիծ: Կեանքի արշալոյսը վաղուց մարած էր անոր համար:

Թեկնեղ կազմուածքով, Վարդան դրաւիչ արտաքին մը ունէր: Կը հազնէր Խարբերդի յատուկ լայն շաւլար մը, վրայէն գծաւոր ելէկ մը, կը կապէր սպիտակ բուրդէ հիւսուած գօտի մը եւ կարմիր Փէս մը գլուխին, — ահա Վարդանի տարազը:

Ան գիւրաւ ընտելացած էր նոր կեանքի սլայման — ներուն, զաշտային աշխատանք, կենդանիներու հոգա — տարութիւն եւ խնամք: Վարդան դարձած էր կատար —

եալ հողագործ մը: — Է՛հ, մարդ երբ հարկադրուի , այս է իր հանապազօրեայ քաշելիքը: Յաճախ կ'անդրադառնար անցեալի չէն ուրախ օրերուն, ուր կեանքը տարբեր էր, հաճելի եւ հրապուրիչ կայծերով առլի... իսկ հիմա՞, — մինակ, ծնողազուրկ, թուրքին գերի , օտար միջավայրի մէջ, ո՛րքան տաժանելի կը թուէր կեանքը հիմա: Այսու հանդերձ չէր յուսահատեր: Այս դառնութեան ու տառապանքի օրերը պիտի անցնին օր մը — կ'ըսէր ան — ու անոնց պիտի յաջորդէ նոր կեանքի ցոլցումն արշալոյսը:

Օրերն ու րոպէները կ'անցնէին յամբընթաց եւ միապաղաղ: Վարդանի կեանքը հետզհետէ տաղաւակի կը դառնար, աչքը ճամբան էր, իրեն այնպէս կ'երեւար թէ մէկը պիտի դար բարի աւետիս մը, բերելու իր ծնողքին մասին: Ու պահ մը կը ջանար սփոփիչ բառերով մխի տարել ինքզինքը:

×

Ամբան տակ ու հեղձուցիչ օր մը, արեւի բարկ ճառագայթներու տակ, նստած էր Տէրպէրսանց հրապա — րակը, ուր գեղին տարէցները հաւաքուած՝ բերքերու առատութեան մասին խօսակցութիւններ կ'ունենային: Կծկուած կիսափուլ պատին տակ, Վարդան տարուած էր խորունկ խոհերով:

Խօսակցութեանց թելը երբեմն կ'երկարէր ձգա — խէժի պէս ու կ'երթար կը հասնէր պատերազմի եւ հայկական ջարդերու պատասխանատուները ճշդելու կէ — տին: Վարդան շատ չէր ախորժեր դրոց — բրօցներէն:

Ան հազիւ սկսած էր հեղել Մեսրոպեան տառերը, երբ ընդհանուր պատերազմը եկաւ տակնուվրայ ընել ամէն բան: Վիճաբանութեան ընդհատումէն վերջ, տա —

րէց մէկը մօտեցաւ Վարդանի եւ անոր քով նստելով սկսաւ հարցուիործել, ծանօթանալ նորեկի կեանքին հետ: Վարդան երբ սթափեցաւ զինքը ընկճող խոհերու թմբիւրէն, տեսաւ որ միջահասակ, յիսունի սահմաններուն մէջ դեղերող, պղտիկ ու պճլտուն աչքերով մարդ մը կեցած է իր դիմացը: Ուղեց ոտքի կենալ, շարժիլ, բան մը ընել վերջապէս, երբ մարդը ձեռքը իր ուսին դնելով նշան ըրաւ որ նստի:

— Լսեր էի որ զարիպ Հայ մը կայ հոս, խօսեցաւ Արութ Աբար, կ'ուզէի տեսնել, խօսիլ եւ ծանօթանալ: Ո՞ր տեղացի էք:

— Էրզրումցի՛, — պատասխանեց Վարդան:

— Էրզրում... ո՞ւրկէ ո՞ւր, ո՞ր հովը բերաւ քեզ մինչեւ այս տեղերը, տղաս:

— Թուրքին հովը, մրմնջեց Վարդան:

— Ա՛խ, ա՛յդ աղգին մուխը մարի, դաւակս, որ մեզ այս օրուան չձգէր: Քանդուեցա՞ւ մեր տունն ու տեղը: Այս բոլոր չարեաց պատասխանատուն...

Արութ Աբար ակամայ ընդհատեց նախադասու — թեան վերջին բառերը, չկրնալով շարունակել, ներքին լուռ յուզում մը կարծես կոկորդը կը լեցնէր. եթէ չամչնար՝ պիտի լար այդ բոպէին...

— Է՛հ, մեր վախկոտութեան կամ անհամաձայ — նութեան պտուղն է այս օրուան մեր ճաշակածը, հայրիկ, պատասխանեց Վարդան առնական չեչուով մը, եթէ մեր աղգին մեծերուն մէջ համերաշխութիւնը չպակ — սէր, հաւանական էր որ պատերազմէն քիչ կորուստով դուրս գայինք...

Խօսակցութիւնը բաւական երկար տեւեց, արեւն արդէն վաղուց իր վերջին ճառագայթները հաւաքած էր

բերդի կատարէն եւ ուշացած կռուելի նման կ'աճապա-
րէր դէպի մայրամուտը :

Վարդան ոտքի ելաւ ականամայ, Ֆէսը հանելով սկը-
սաւ զանգուր մաղերուն յարդարանք մը տալ: Շատ կը
սիրէր երբ մաղերը Ֆէսի տակէն դուրս կը ցցուէին ըմ-
բոստի պէս: Թրքուհիներ նշմարած էին անոր զանգրա-
հներ ու չէկ մաղերը, մանաւանդ ամբան զով ու լուսնակ
գիշերներուն, երբ ան գլխաբաց, թեւերը սօթթած դէպի
աղբիւրը կը տանէր եղները ջուրի: Ժամանակը անցած
ըլլալով, Վարդան աճապարեց դէպի տուն: Իր աղան,
Ալի Րէշիտ բէկը գեղին ամենայայտնի դէմքերէն էր,
բորենի մը, որ ջուրի փոխարէն հայ անմեղներու արիւ-
նովը զովացուցած է իր դարչ ծարաւը: Ամէն ոք կը
սոսկար, երբ կը տեսնէր նոյն իսկ անոր սիւնէթը ...:

Օրերը կ'անցնէին միօրինակ ու արագ վաղըով մը:
Վարդան այլ եւս վարժուած ու ծանօթացած էր նոր մի-
ջամայրի պայմաններուն, առանձնայատկութիւննե-
րուն, սակայն անոր գլխաւոր մտահոգութիւնն էր վերջ
տալ իր այդ չարքաչ կեանքին, միջոց մը որոճալ, բա-
նալին գտնել խորհրդաւոր առեղծուածին եւ դուրս
պրծիլ Հայոց դահիճ Րէշիտի բնակարանէն:

Կը բաղձար ազատ ըլլալ բոլորովին, թափառիլ ա-
մայի եւ անմարդարնակ վայրերու մէջ, բանալ սիրտը
կուժուրտացող հովերուն եւ անոնց քմայքին, տալ,
տալ բոլոր կսկիծներն ու դառն խոհերը: Հայկական
զարհուրելի սպանդին զոհ գացած էին իր հայրն
ու մայրը, անոնց սուրբ ու նուիրական յիշատակը մա-
սունքի մը պէս կը պահէր իր հոգիին խորը: Ամէն ան-
գամ որ կը վերջիչեր իր սիրելի ծնողաց դէմքերը, տա-

բօրինակ կերպով կը զգացուէր, կը զայրանար անողորմ
բախտին դէմ, ջիղերը կը պրկուէին աւելի քան երբեք,
ամուր ու վճռական արտայայտութիւն մը կ'ուրուագծ-
ուէր իր դէմքին վրայ: Անյադ վրէժի ու զայրոյթի կա-
տաղութեամբ համակուած՝ ան կ'ուզէր ջախջախել ա-
մէն բան, փշրել բռնապետներուն գահն անդամ...:

Զինուած տարօրինակ միտքերով՝ կը քալէր գիւղա-
մէջի հրապարակներէն, երբ հեռուէն նշմարեց Արութ Ա-
բօր պլպլուն ճրագին լոյսը, հասաւ դրան սեմին ու
կանդ առաւ պահ մը: Վերը բարձրաձայն խօսակցու-
թեանց ձայներ կը լսուէին: Նկատեց որ գեղին տա-
րէցները բոլորն ալ հոն են, Արութ Աբօր ախոռ - սա-
քուն: Ո՞ւր երթայ դրացին, անկէ աւելի յարմար վայր
մը չկար գիւղին մէջ:

Արութ Աբար շաբթուան երեք օրը անպայման քա-
ղաք պիտի երթար, ճանչցուած անձնաւորութիւն մըն
էր ան, ամէն ծակ ու ծուկ կը մտնէր, նոյն իսկ թրք-
կառավարչատան մէջ ծանօթ պաշտօնեաներ ու -
նէր, որոնց հետ միշտ յարաբերութիւն կը պահէր, հե-
տեւարար օրուան անցուղարձերու մասին կը բերէր
լուրեր: Մէկ խօսքով Արութ Աբար տէրվիչի նման թա-
փառելով երկիրէ երկիր, իր հետ բերած էր շատ մը
փորձառութիւններ, համեմուած խօսքերով առակներ,
պատմութիւններ ...

Անկասկած այսպիսի մարդու մը քով նստիլ ու ան-
կէ աւետիաներ լսելը շատ մը տարէց եւ երիտասարդնե-
րու համար թանկագին պատեհութիւն մըն էր: Վար -
դանն ալ հմայուած էր Արութ Աբօր խօսքերէն, առակ -
ներէն: Սովորութիւն ըրած էր այլ եւս ամէն իրիկուն
պահ մը հանդիպիլ անոր, մտիկ ընել հաճոյալից ու բա-

րոյական նկարագրով տոկուն այդ մարդուն թաւալից ձայնին կշռոյթը, բառերուն ուժգին թափը:

Արութ Աբօր խօսքերուն մէջ զգացումն էր որ կը տիրապետէր, ան կը խօսէր անկեղծ շեշտով մը, որ ամէն հայրենասէր Հայու համար անվիճելի կը դառնար այլեւս: Արութ Աբար շատ լաւ կերպով կը բացատրէր բոլոր այն մութ ու չարաղէտ ծաղքերը մեծ կեանքի գէպերուն, որոնք ծնունդ ու մարմին առին թաւթաթ — էնվէրներու հրէշածին դանկին մէջ:

Այս բոլորին բարի պտուղները ճաշակած էր Արութ Աբար՝ երկու անգամ մահուան անդունդը երթալով, սակայն ինչ բարեբախտութիւն, որ ան կերպով մը ազատուած էր, նախախնամութիւնը անոր օգնած էր:

Ամիսներով լեռները թափառելէ, քարանձաւներուն մէջ գիշերելէ յետոյ, զինադադարի վաղորդայնին, արձակ — համարձակ գիւղ մտած էր:

Ահա այսպիսի փորձառութիւններով հարուստ ու եփուն մարդուն հետ էոր Վարդան սկսաւ իր յարաբերութիւնները պահել: Վարդան դաւիթին դուռը բանալով ուղղակի ախոռ սաքսուն ելաւ: Գիւղին կարգ մը տարէցները, աքսորէն ու պատերազմէն վերապրողն — բոլոր հաւաքուած օջախին շուրջ կը խօսէին հին ու անցած օրերէն: Բազմութեան մէջէն Արութ Աբօր խորխոր ձայնն էր որ կը բարձրանար, ամէն ոք իր աչքերը անոր ուղղած, հեռասպառ շունչով մը մտիկ կ'ընէին: — Է՛, սողը ի՞նչ եղաւ — ձայնեց Սարգիս Կարօն, տեղէն չարժելով ու համբիշի դեղին հատերը քաշելով:

Արութ Աբար չարունակեց.

— Մինչեւ անգամ Ալաշկերտէն, Վանի, Մուշի եւ Էրզրումի քաղաքներէն դադթական Հայեր կային մեր

կարաւանին մէջ: Անոնք անօթի ծարաւ, մերկ եւ բոսկիլ, տքալէն, հեւալէն կը քալէին, վա՛յ անոր որ կարաւանէն ետ կը մնար, — օրհնեալ հարուածը կ'իջնէր չրափ...: Սակայն ինչ որ անջնջելի կը մնայ յիշողու — թեանս մէջ, ան ալ այն յաղթահասակ, թաւ ու ոլորուն պէխերով, հրացայտ սեւ աչքերով եւ համակրելի դիմադծով մարդն էր, որ չլթաներու ծանրութեան տակ թէեւ ընկճուած, բայց դեռ պահած էր իր առնական կեցուածքը: Ան ալ կը քալէր մեզի հետ դէպի մահուան ձորը: « Բայց ի՞նչ է այս մարդուն յանցանքը, — մտածեցի ինքնիրենս, որ չլթայակապ կը տանին»: Մոռնալով պահ մը մահուան իրական, անողոք տեսիլը, մօտեցայ այդ մարդուն եւ կերպով մը ծանօթացայ անոր հետ: — Էրզրումցի եմ — ըսաւ յուսահատական ձայնով մը, ուղեցինք Էրզրումի թուրք կառավարչատունը օդը հանել, սակայն չյաջողեցանք, որովհետեւ մատնիչները գործի վրայ էին, մեզմէ արագ շարժեցան անոնք, այդ վատ Հայերը, եւ շարժքը ուրբաթէն առաջ եկաւ մեր գլխուն»: Ես ապշած մտիկ կ'ընէի այդ մեծ հայրենասէրին անկեղծ խօսքերը, երբ ժանտարմայի մտրակի հարուածը օձի պէս պլլուեցաւ վզիս, ու սկսանք քալել իրարմէ հինգ մեթր հեռաւորութեամբ: Վերջին անգամ տեսայ զայն, երբ մահուան ձորին եզերքը, կարգով չարած մեզ բոլորս, հրացանադարկ պիտի ընէին, քովս, հաղիւ մէկ քայլ հեռու, հարցուցի անոր անունը: «Ա. — րամ Վարդանեան» ըսելն ու հրացաններու դողալը մէկ եղաւ:

Վարդան ցնցում մը ունեցաւ, հոգեկան բեկում մը զգաց եւ այնքա՛ն խորունկ կերպով ազդուեցաւ, որ հեկեկազին դռնեց.

— Արամ Վարդանեան...

Հայրս, ա՛հ, վատե՛ր, վատե՛ր :

— Հայրդ, հարցուցին, ի՞նչէն գիտես որ հայրդ է :

— Էրզրումցի, Արամ Վարդանեան, ուրիշ մէկը չէ եթէ ոչ իմ հայրս, հինգ տարի է լուր մը չունէի: Հազիւ 12 տարեկան կայի ես, երբ գիշերով ձերբակալեցին հայրս, ու տարին մեզ անյայտ ճամբաներէ: Այն յոյսն ունէի թէ օր մը զայն տեսնելու բախտը կ'ունենամ, սակայն, աւա՛ղ, ան ալ ինկեր է բարբարոս Թուրքերու զնդակովը :

— Ես շարունակեց Արութ Աբար, չեմ գիտեր թէ ինչպէս ողջ մնացեր եմ, գիտեմ միայն, որ դիակներու տակ անհնչացած՝ պառկեր էի: Մութը իջնելուն՝ Թուրքերը հեռացան, կարծելով որ մենք մեռած ենք: Ողջ մնացողներս ձայն տուինք իրարու, հաւաքուեցանք ծառի մը տակ, պահ մը սպասելէ յետոյ՝ բարձրացանք լեռները: Իսկ այսօր ողջ ենք, փառք ամենակալին, ողջ է նաեւ այն Թուրքը, որ մեզ կոտորելու հրամանը արձակեց... եւ կ'ապրի մեր քթին տակ :

— Ո՞վ է, ո՞վ էր, ձայնեցին ներկաները միարեւան :

Ալի Րէշիտ կը կոչուի :

— Ալի Րէշիտ, մտածեց Վարդան ինքնիրեն, ա - ղա՛ս է, աղատարարս : Այն որ զինքն կարաւանի մէջէն աղատած բերած էր, իսկ հիմա ...

Վարդան չլըցաւ շարունակել, կոկորդը խեղդուեցաւ կարծես, արտակարգ յեղաշրջում մը զգաց, հօրը ստուերը կենդանացաւ աչքերուն ու երեւակայութեան հորիզոնին վրայ, իր բարի ու այնքա՛ն քաղցր Ժպիտով : Ալի Րէշիտ ջարդարա՞ր, Հայու դահիճ, — չէ՛, չէ՛,

Վարդան այլեւս չէր կրնար հանդուրժել այդ անողոք իրականութեան, մանաւանդ որ իր հայրն ալ սպան - նուած էր նոյն դարչելի ու բարբարոս մարդու ձեռքե - րովը, կամ արձակած հրամանովը :

Այլեւս ի՞նչ սրտով պիտի ծառայէր այդ Հայու ա - րիւնով շաղախուած արարածին քով : Վարդան աչքերը բացաւ, տեսաւ մերկ իրականութիւնը : Գիտցաւ հիմա թէ ո՞վ է Ալի Րէշիտ : Մտածեց, խոկաց ծանր ու մտա - ւիկիւ խոհերով, ոտքի ելաւ, պատրաստուեցաւ տուն երթալու : — Գնա՛, ըսաւ Արութ Աբար, բայց պահ մը վերջ կը սպասեմ քեզի :

Վարդան մտածկոտ քայլերով դուրս եկաւ ախոռ սաքուէն, զնաց շիտակ տուն, ներս մտաւ, բայց չիօթ ու վրդով ելաւ դարձեալ դուրս, գիշերուան խոր մթու - թեան մէջ : Կը քալէր, զայրոյթէ, ատելութենէ քշուած : Ուղեղը կը ճնշուէր աղօրթիքի քարին տակ առնուած ցո - րենի հատիկներուն պէս : Հաղար ու մէկ խոհեր սկսան թեւածիլ իր երեւակայութեան հորիզոնին վրայ : Մութ ու մոա՛յլ երկինք : Ներսը՝ փոթորիկ եւ հոգեկան ալե - կոծութիւն : Պէտք է վերցնել մէջտեղէն այդ հրէշը, մրմնջեց Վարդան ինքնաբերաբար, եւ անցնիլ արտա - սահման : Կեցաւ պահ մը բնութեան արձակ գրկին մէջ, խորխտ ու յաղթապանծ, հայեացքը ուղղած Ալի Րէշի - տի բնակարանին, սպառնալիքներու տարափ մը տեղաց անոր հասցէին : Ոտքի ելաւ ու շիտակ Արութ Աբօր քով գնաց : Կէս գիշերը անցած էր, երբ տունէն ներս մտաւ : Արութ Աբար, նստած սեղանի առջեւ, համբիշի ու - լունքները քաշելով կ'աշխատէր կերպով մը քունը փախցնել :

— Հօրս չղթալակապ վիճակը աչքերուս առջեւն է

դէռ, մահուան անդունդին եզերքը, անոր ուրուականը դիւս կը հալածէ, յարեց Վարդան, ալ եւս կեանքը ան — տանելի կը դառնայ ինձ համար, սիրելի Արուսթ Աբար: Մանաւանդ անմեղ Հայերու արեամբ յղիացած տմարդի արարածի մը յարկին տակ:

Երկար ատենէ ի վեր կը թափառէի լեռներու եւ դաշտերու մէջ, որպէսզի դառնացած սիրտս ամոքէի, սփռիմ, սակայն ի դուր... որոշեցի սպաննել այդ գարշելի Րէշիտը, եւ հեռանալ արտասահման, միայն թէ միջոցներ կը պակսին:

— Արդէն այդ մասին խորհրդակցելու համար էր որ ձեզի սպասեցի, յարեց Արուսթ Աբար, աշխոյժ ու ո — գեւորուած երեւոյթով մը: Երէկ քաղաք դացած էի, արժանահաւատ աղբիւրէ լսեցի, որ Հայաստանի հանրապետութիւն է հռչակուեր, թուրք թերթերն ալ գրած եւ հաստատած են այս պարագան: Ես բաղմամբիւ Տէր — սիմցի ծանօթ Քիւրտեր ունիմ, որոնք կը խոստանան մեզ ապահով կերպով մը Կովկաս մտցնել: Ուրեմն, կը մնայ առիթը օգտագործել:

Ալի Րէշիտ պէկը ամէն ուրրաթ քաղաք կ'երթայ՝ աղօթելու համար եւ իրկունները ուշ կը վերադառնայ: Արդ, ես վաղը իրիկուն, վերջալոյսէն յետոյ, կ'իջնեմ Կարմիր Կողի ձորը եւ հոն թաղնուած կը սպասեմ ձեզի: Գուն իբր թէ պէկը զիմաւորելու համար մինչեւ մեր որոշած վայրը կուգաս՝ անշուշտ ներքնապէս զինուած: Ես քեզի կուտամ երկսայրի կեռ դաշոյն մը: Առանց մէկէ մը նշմարուելու, կ'անցնիս գեղին հարաւ — արեւելեան չրջանէն, կը մտնես Խարախիայի կիրճը՝ անկէ մեր նշանակած վայրը դալու:

Վարդան երկիւղածութեամբ մտիկ կ'ընէր Արուսթ

Աբար խօսքերը, որոնք վճիտ աղբիւրի մը պէս կը հո — սէին առուին մէջէն:

Վարդանի երեւակայութիւնը չափեց բացատրուած վայրերը, անցաւ թաքուն ու զաղտագողի մերթ շնչատ ու յողնարեկ, մերթ վրէժի ու զայրոյթի արդար զգա — ցումով զրահուած: Եւ իրարմէ բաժնուեցան երկու Հայերը:

×

Անցան շարաթներ: Վարդան հետզհետէ մելա — մաղձոտ վիճակ մը կ'առնէր, անոր քունն ու հանգիստ կեանքը խանդարուած էին այլեւս, կարելի չէր նախկին վիճակը վերահաստատել: Յաճախ կը մենախօսէր, ջղային շարժումներ կ'արձակէր, այնպէս որ բոլորովին հոգեփոխուած երեւոյթ մը զգացած էր: Վրէժ, այո, թափուած բոլոր արիւններուն համար, վրէժ, այն դահլիճ ու մարդակեր ոսոխէն, Րէշիտէն, որուն յար — կին տակ երկար ատեն կը ծառայէր, Վարդան այլեւս յանձնուած էր սրբազան նուիրումի թափին:

— «Ո՛վ հայր, հրճուէ անյայտ հողակոյտիդ մէջ, խայտա՛, այսօր Հայոց անկախութեան արշալոյսն է ցաթեր, Հայաստանն անկա՛խ է հռչակուեր: Յնձա՛ եւ դուն հայրդ իմ նահատակ, այսօր քու դահլիճիդ կենաց վերջալոյսի օրերն են...»

Ոտքի ելաւ, դաշոյնը պահեց շալվարի մէջ, վեր — ջալոյսի ցոլքերէն առաջ ճամբայ ինկաւ Արուսթ Աբար որոշած վայրէն դէպի Կարմիր Կողի ձորը իրեն միանա — լու: Գիշերուան մութը չուտով վրայ հասաւ, Վարդան կը քալէր ձորերու եւ մացառներու մէջէն, շունչը բռնած, կը զգուշանար ամենափոքր շշուկէն իսկ: Երբ մօտեցաւ կարմիր կողին, սաստիկ ծարաւէն կոկորդը

ցամքած էր արդէն, լորձունքն անդամ քիմքին էր փակած: Կանգ առաւ պահ մը, իջաւ ձորամէջէն, ծոցեցաւ դուլալ ու պաղ ջուրին վրայ ու կուշտ մը խմելով՝ յողնած մարմինը դուլացուց պահ մը: Ձայն մը առաւ, փուշերու եւ տերեւներու խարշափում մը զգալի եղաւ իր մօտ, կասկած մը անցաւ սրտէն, — Թուրքերն են արդեօք որ զիս կը հետապնդեն: Ոտքի ելաւ, նայեցաւ չորս կողմը, նոյն պահուն միայն յիշեց որ Արութ Աբարն ըլլալու էր:

— Վախցա՞ր, Վարդան, նկատել տուաւ Արութ Աբար անոյշ ժպիտով մը:

— Ոչ թէ վախցայ, այլ կասկածեցայ Թուրքերէն, որ չըլլայ թէ զիս հետապնդեն: Բայց ինչո՞ւ կ'ուշանայ Րէշիտ պէկը:

— Ո՛ւր որ ալ ըլլայ, անպատճառ պիտի դայ այսօր, Արութ Աբար, անոր մահուան վայրկեանը եկած է այլ եւս: Ա՛յ չես զիտեր թէ որքա՞ն տառապեցայ, անքուն զիշերներ լուսցուցի այն օրէն ի վեր, երբ իմացայ որ այդ հրէշն է եղեր հօրս մահուան պատճառը, իսկ հիմա ես պիտի ըլլամ անոր հոգեւոր հրեշտակը:

— Սո՛ւս, ոտքի ձայն կուգայ, ընդհատեց Արութ Աբար:

Արութ Աբար իջաւ ձորին մէջ ու թաղնուեցաւ անհնրձարեւի տեղ մը:

Վարդան մօտեցաւ ճամբու եղերքին ու պատրաստ՝ զիրք բռնեց: Ձիաւորը հանդարտ, աներկիւղ կուգար եւ ոչ մէկ կասկած կ'անցնէր սիրտէն, ընդհակառակն կ'ուզէր աւելի կամաց ու յամեցող քայլերով երթալ, վայելելու համար երեկոյեան զով ու անոյշ կենսապարգեւ օղը:

— Էֆէնտի, նկատել տուաւ Վարդան, — վայրկեան մը եթէ կարելի է, ու աճապարեց ձիաւորին առջեւ անցնիլ, սակայն Ալի Րէշիտ պէկ կռահելով իր գլխուն զալիքը, ուզեց ձին մտրակել եւ օձիքը ազատել հաւանական վտանդէն: Նոյն պահուն, քիչ մը վարը, Արութ Աբարն էր որ մահառիթ դէնքը կը պայթեցնէր: Ձին խրտչելով ու վախնալով հրացանի ձայնէն, սկսաւ ետ դառնալ, Ալի Րէշիտ արդէն սարսափած ոչ մէկ միջոց ունէր փրկուեթեան: Ձին ուզեց բլուրն ի վեր ելլել, Վարդան հասաւ իսկոյն ու խոյանալով պէկին վրայ դաշոյնի առաջին հարուածը իջեցուց անոր ազդրին: Վերաւորը վար ինկաւ: Ձին սկսաւ փախչիլ: Արութ Աբար հետապնդեց ու բռնեց: — Վարդանն եմ ես, դուաց Վարդան դաշոյնը Րէշիտի կուրծքին ուղղելով, ճանչցի՛ր, քու ծառադ:

Արութ Աբար հասաւ ծերացած առիւծի նման ու ձայն տուաւ խրոխտաբար.

— Հէ՛, կը յիշես, չէ, մահուան ձորը, երբ մեզ կարգաւ շարած հրացանազարկ ընելու որոշում կուտայիր: Ահա այն չղթայակապ մարդուն տղան, Վարդանն է, որ իր հօրը վրէժը կը լուծէ...

Ու դաշոյնի հարուածները իրարու վրայ անոր սիրտին խրելով Վարդան, զայն տապալեց դետին դիտապաստ:

— Արութ Աբար, վարձքդ կատար, — խօսեցաւ Վարդան դաշոյնի վրայի արեւնը լիւղելով:

Արութ Աբար համբուրելով Վարդանի ճակատը, ըստաւ.

— Քանի քեզի պէս հայորդիներ ունի այս ազգը, չի մեռնիր:

ԼԵՒՈՆ ԳԵՂՈՒՆԻ

ՄԱՍԲՐԷՆԻ ՏԵՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Գիւղացիի գաւակ, բայց ծնած է 1904ին, Արաբկիր,
ուր ստացած է իր նախնական կրթութիւնը:

Տարագրութեան ժամանակ ագատուելով մահուան
նիւթներէն՝ կը մտնէ ծառայութեան թուրքերու քով,

հինգ տարի: Արտագաղթի տարին կը հասնի Ֆրանսա:
« Յառաջ »ի ծանօթացած է 1926 թուականներուն: Եւ
առաջին առթիւ տուած է պատկերներ գիւղական կեան-
քէ: Աշխատակցած է նաեւ «Մեղու» երգիծաբերքին
Մէրինա ծածկանունով:

Ունի երկու վեպեր «Լեւրան Տղան» եւ «Յեղափոխա-
կանները»:

Լուսանկարիչ է: Կ'ապրի Լիոն:

« ՈՒՐԻՇԻ ԳԵՂԻՆ ԵՍ ԱՂԶԻԿ ԶԵՄ ՏԱՐ »

(Պատմութիւն)

Այդ օր մեր մամիկ Եղսա քուրուկը, քաղքէն նոր
գնած կապոյտ դոգնոցը, մէջքին էր կապած, նա այն —
պէս ուրախ, եւ աշխատասէր առաւօտ կանուխ, բոլորէն
առաջ ոտքի էր կանգնած :

Հաւերն ալ կարծես խօսքը մէկ ըրած, մեծով պըղ-
տիկով — աքաղաղներով, Եղսա մամիկին շուրջն էին
պատած :

Նա այնպէս սրտնեղ այնպէս բարկացոտ, երեւոյթ
կ'առնէր երբ որ հաւերը, ասանկ իր շուրջը կը կրկոս-
յին :

— Բարեւ քեզ Եղսա, բարեւ աղջի դուն, գետին
մտնալիք, դու քնանալը, հանգստութիւնը բնաւ չե՞ս
գիտեր, օրուան ո՞ր ժամուն օրուան ո՞ր պահուն, որ քեզ
հանդիպիմ անպայման գործով, մ'ղբաղած կ'ըլլաս :
Ձայնեց դիմացի ու իր դրացի մէկ պատուհանէն, խա-
թուն Մաննիկը :

Եղսա մամիկը ձայն ձուն չի հանեց, կոնակը դար-
ձուց, որպէս թէ իրեն ուղղուած չ'ըլլային Մաննիկ խա-
թունին ըսած խօսքերը, գնաց ծռեցաւ գետինէն վեր —
ցուց ինկած աւելը, եւ աճապարող երեւոյթով մը
սկսաւ աւելի, մաքրել ու կարգի դնել ամէն ինչ :

— Քեզի է խօսքս, քեզի է քեզի, չորնալիք կնիկ,
ինծի պէս տարիքդ առած ու նստած, Աշխարհի գործը

(*) Այս պատմութիւնը ծայրէ ի ծայր կազմուած է
հինգ հինգ վանկերու չափաբերութեամբ մը :

դո՞ւն պիտ' հատցնես, որ դու գիշերը ցորեկին խառ —
նած, առանց դադարի առանց հանգիստի կ'ուզես աշ —
խատիլ, ոչ դուն ոչ ալ ես կրնանք հատցնել Աշխարհի
գործը :

Եղսա մամիկը ութսուն հատ դարուն տեսած անցու-
ցած, իր համեստ խոնարհ հասկացողութեամբ կեանքի
մէջ եւիւում, չարն ու բարին տեսած անցուցած, աղին
ու լեղին քամած կնիկ էր, եւ ունէր յաղթ կազմ, եռանդ
ժրութիւն, եւ աշխատանքի մեծ աշխուժութիւն, ան —
գործ ու անհոգ նստիլ չէր գիտեր, կ'ուզէր աշխատիլ,
կ'ուզէր գործով մը ժամանակ վատնել :

Մաննիկ խաթունը անվերջ կը խօսէր, ու նեղացու-
ցիչ հարցում խօսքերու տարափներու տակ, կ'ուզէր
մամիկին միտքը քրքրել ու բարկացնել :

— Հա Եղսա Եղսա, չորնալիք Եղսա, գետինին տա-
կը անցնիս դու կնիկ, քիչ մը հանգիստ առ, կեցիք ու
չունչ առ :

Եղսա մամիկը գլուխը դարձուց, ճերմակ մազերը
խառն ու խուլ երեսին թափուած, սրտնեղ նայուածք
մը ուղղեց Մաննիկին, ու բարկանալով սկսաւ խօսիլ :

— Քա Մաննիկ դուն ալ ատեն կ'ըլլայ որ, ժամեր
օրերով բերան չես բանար, երբեմն ալ ասանկ սրտի նե-
ղութեան մէկ պարագայիս, անգործ ու անհոգ նստած
տունիդ մէջ, կ'ուզես իմ ըրած գործս խանդարել, քիչ
մը պապանձիր, չըլլալիք քեզի, գոցէ չորնալիք աղտոտ
բերանդ :

Երկու դրացի եւ մէկ տարիքի մեր մամիկները ի —
րարու առանց վիշտ պատճառելու շատ անգամ նման
անմեղ խօսքերով կը կատակէին :

Օրը կիրակի եւ Համբարձումի տօնը ըլլալուն Եղսա

մամիկը կ'ուզէր ամէն ինչ կարգի մէջ դնել, դեռ չա՛տ չա՛տ գործեր ունէր ընելիք: Արեւը չեւած գործին մեծ մասը պէտք է կատարուէր: Կը դառնար արագ տունին չորս կողմը, աջին թէ ձախին գործ մը կը տեսնէր, գործ մը կը գտնէր:

Այդ պահուն յանկարծ եկեղեցիի դանդակի ձայնը հասաւ ականջին, տա՛նկ տա՛նկ տա՛նկ տա՛նկ տա՛նկ, կը հնչէր անվերջ խօլ հնչիւններով:

Մամիկը քունէն արթնցողի պէս շուտ ուշքի եկաւ, քակեց գոգնոցը, ցան ցրիւ եկած մազերը շտկեց ու խաչակնքեց, կօշիկներն արագ կերպով մը հագաւ, ու տունէն շտապ կերպով դուրս գալով, եկեղեցիի ոլոր ու մոլոր ճամբու երկայնքէն սկսաւ քալել, Սուրբ Պատարադի պահեղէն առաջ եկեղեցիի դուռէն ներս մտած պէտք էր ըլլար նա, առանց աղօթքի եւ պատարագի չէր կարող մնալ, ջերմ եւ եռանդուն հաւատացեալ էր:

Մամիկը ունէր թոռնիկ մը սիրուն, տարիքը դարուն, շատ մելամաղձոտ աղջիկ մըն էր նա, հասակը միջակ, քալուածքը արագ, ու ճորճրալէն, վարդադոյն կարմիր գոգնոցը մէջքին, թախիծ աչքերով մամիկինքովը գնաց կանգ առաւ:

Եղսա մամիկը եկեղեցիէն նոր վերադարձած, թոռնիկին տխուր ձեւը տեսնելով շատ այլայլեցաւ: Հարցումներ անվերջ:

— Ի՞նչ ունիս ըսէ, աղջիկս ըսէ, մամիկդ քեզի թող մատաղ ըլլայ, իմ հոգուս տունը, ի՞նչ ունիս ի՞նչ ի՞նչ:

Գեղանի թոռը գլուխը ծռեց կաս կարմիր կտրած, երկու աչքերը թրջեցան յանկարծ:

— Խօսէ իմ ձագս, խօսէ ես քեզի թող մատաղ ըլ —

լիւս, ի՞նչ ցաւ հոգ ունիս, ըսաւ սրտնեղած ոտքի ելլելով: Մօտեցաւ քովը, աչքերէն վաղող արցունքը սրբեց ու նորէն հարցուց:

— Ինչո՞ւ տօն օրով այսպէս տխուր ես:

Մինչեւ այդ պահուն աչքերը գետին որոշ կէտի մը յառած կը սպասէր, կամաց մը վերցուց ու պաղատաւ — գին եղանակով մը մեծ մօր նայելով:

— Մայրիկս այսօր ըսաւ որ քիչ մը հագուիմ դարձարուիմ, դրացի գիւղէն հիւր պիտ' գայ եղեր...

— Դիմացի գիւղէն հիւր պիտ' գայ եղեր, կրկնեց մամիկը:

— Ըսաւ որ այսօր եկող հիւրերը ուրիշ տեսակ են...

— Հա՛ հա՛ հա՛ հա՛ հա՛, կեղծ ժպիտով մը խնդաց մամիկը. «Ես գիտեմ գիտեմ, անցեալ օր ինձի բաներ մը ըսին, ըսին թէ տղան տուն, տեղ, գործ կալուած չատ ունի եղեր, հարուստ է եղեր. չեմ գիտեր հայր մայր, քոյր եւ եղբայրներ եւ ազգականներ չատ ունի եղեր: Այսօր լսեցի դացի ուրիշ տեղ հարց ու փորձ ըրի, աղջիկս ես քեզ այդ տղուն չեմ տար. շատ անկիրթ անխելք տղայ մըն է եղեր, անոնց դրամն ալ, տուն տեղերնին ալ զլուխնին անցնի, ես քեզ ուրիշի գեղին չեմ ի տար:

Եղսա մամիկը մի թոռնիկ ունէր, միայն մէկ հատիկ — մէկ աղջիկ գաւակ: Հագար մէկ տեսակ գուրգուրանքներով ու նաղանքներով նա այդ տարիքին բերած հասցուցած, հիմա խենթեցա՞ւ որ այդպէս անխելք ու անկիրթ տղու իր աղջիկը տար:

Աղջիկ ուղելու լուրը գրեթէ ամէն կողմ լսուած. տարածաշնուած, եւ օրուան միակ խօսքի նիւթ դարձած, ամէն ոք իրեն խելքին համեմատ կարծիք կը յայտնէր:

Աղջիկը կուտան: Չեմ կարծեր որ տան:

Աղջիկը չառնեւր. ոմանք ալ՝ սիրով կ'առնէ կ'ըսէին =
Հայրը եւ մայրը խօսք տալէ վերջը աղջիկին խօսքը
ի՞նչ արժէք ունի :

Հասկա Տիրա՞նը, ի՞նչ պիտի ըսէ. ի՞նչ պիտի ընէ :
Թէ քաջ տղայ է աղջիկը կ'առնէ ու տեղ մը կ'երթայ :

Չէ աղպէս չըլլար, վերջապէս գեղի աղջիկ տղայ
են, ուրիշ բան խորհինք, ըսին իրարու քով քով հաւաք-
ուած քանի մը տղայ, որոնք Տիրանի ընկերներն էին :

— Ի՞նչ կ'ընանք ընել, հարցուց իրենցմէ մէկը միւ-
սին :

— Ինչ կ'ընանք ընե՞լ, ծօ՛ւ եթէ մենք կամք ու խօսք
մէկ ընենք, մենք այդ աղջիկը ուրիշ տեղ չենք տար :
Թող երթան ուրիշ գեղերէ աղջիկ փնտռեն առնեն :

Տղաքը բոլոր խորհրդակցեցան. կէսօրուան համար-
ժամադրուեցան, եւ եռանդաւին գործի լծուեցան :

Մինչ միւս կողմէ օրուան հիւրերը եկած ու բազմ —
մած էին մեր Եղսա մամիկենց տունը. պատշաճ խօսքե-
րով ջերմիկ մթնոլորտ մըն ալ ստեղծած :

Կարապետ աղա, այս էր աղջկան հօրը անունը ,
կանչած էր իր մօտ աղգականները բարեկամներն ու դը-
րացիները : Գիւղի քահանան բազմած սենեակի վերի
անկիւնը, աջին ու ձախին տեղ էին բռնած դրացի գիւղի
խնամիները, վերջապէս գիւղի բոլոր աչքառու ճանչ —
ցուած մարդիկ :

Օղին ու գինին, դանադան տեսակ աղանդեր անվերջ
չըջան կ'ընէին մէկէն միւսը : Հատ մըն ալ, հատ մը ,
գաւաթներն անվերջ իրարու կենաց կը պարպուէին :

Կարապետ աղա մանուկ տղու պէս կատակներ կ'ը-
նէր բոլորին հետը. կը խնդար մէկին. ու ձեռքի անմեղ-
շարժումներ կ'ընէր երբ յանկարծակի դառնար միւսին ,

մէկ աղջիկ ունէր որ այդ օրն ահա պիտի նշանէր, այդ
օրը եթէ ինք ուրախ չըլլար հապա ո՞վ ըլլար :

Եղսա մամիկը ուրիշ սենեակ մը, թոռնիկը քովը
առած կը խօսէր, խրատներ կուտար, կ'ըսէր, — աղջի-
կըս, բնաւ չը վախնաս, բնաւ չը քաշուիս, երբ քեզի
կանչեն եւ նշանտուքի մատնին տալ ուզեն, չեմ առներ
ըսէ, չեմ ուզեր ըսէ, հեռացիր շուտ մը սենեակէն ելիր :

Մամիկը անվերջ այսպէս խրատներ տալու վրայ
էր, երբ մէկէն յանկարծ դուռը բացուեցաւ. եւ դրան
չէմքին, Ժպիտը շրթին, Կարապետ աղա մէկէն երեւ-
ցաւ :

Մամիկն աչքերը թոռնիկին ուղղած անյայտ ակ —
նարկով քաջութեան վերջին ճիգ մը տալ փորձեց. մինչ
այս վերջինը գեղնած ու վախկոտ երեւոյթով մը կար —
ծես կը դողար :

Կարապետ աղա խրոխտ ձայնով մը սկսաւ խօսիլ :

— Եկուր աղջիկս, եկուր քեզ տեսնեմ, մեզ համար
այսօր ուրախանալու, զուարճանալու, խնդալ խաղալու
օր մըն է, եկուր, եկուր վեր երթանք. սենեակը ամբողջ
բարեկամներով աղգականներով լեցուած եւ ուրախ քե-
զի կը սպասեն...

Փաղաքշական այս բառերէն վերջ հայրը աղջկան
քովը կանգնելով, մեղմ Ժպիտով մը սկսաւ անոր գլուխը
շոյել :

Մամիկը ինքնին սենեակին շուրջը քանի մը շրջան
ըրաւ ու կեցաւ, շուարած էր ան, ի՞նչ էր ըրածը ինքն
ալ չէր գիտեր :

Մինչ հայրը աղջկան թեւը մօտնելով, դանդաղ քայ-
լերով առաւ ու քովի սենեակը տարաւ, պատուիրեց
նոյն մեղմ խաղաղ Ժպիտով սուրճի, օղիի սպասար —

կութեան ո եւ է պահուն ուրախ ձեւանալ հիւրերուն առջեւ :

— Աղջիկս, տղան տուն տեղ եւ հասակ, չէնքով չնորհքով մեծցած տղայ է, ատոր պէս տղուն հետ ապուող աղջիկ, բախտաւոր կ'ըլլայ, երջանիկ կ'ըլլայ :

— Չէ հայրիկ չէ' չէ' ես այդպէս տղայ չեմ ուզեր առնել, ոչ սենեակ կուգամ, ոչ նշանտուքի մատանին կ'ուզեմ, ըսաւ աղջիկը քիչ մը երկչոտած :

— Ի՞նչ, ըսաւ հայրը բարկացոտ կերպով, խեղճ ես թէ յիմար, դուն այդպէս դիրքով, չէնքով չնորհքով տղայ ես գտեր գեռ խօսք ալ կ'ընես :

— Չէ' չէ' չեմ ուզեր :

— Սո՛ւս, պոռաց վրան, դէմքով մը դաժան : Ես եմ այս տունին տէր տիրականը ու ղեկավարը, իմ խօսքս խօսք է, քեզ այդ տղուն ես յարմար եմ տեսած, լմընցաւ գնաց, ուրիշ ոչ մէկ խօսք :

Եղսա մամիկը դուռը կամաց մը բացաւ ներս մտաւ, ու տղուն կողմը դառնալով ըսաւ :

— Ես իմ աղջիկս ուրիշ տեղ չեմ տար, ուրիշ գեղ չեմ տար, եթէ հարուստ են թող հարուստի ալ աղջիկ փնտռեն, ուրիշի գեղին ես աղջիկ չեմ տար, ես աղջիկ չեմ տար :

— Այսպէս գործերու խելքդ չի հասնիր, ըսաւ Կարապետ աղա իր մօրը, անոնք մեղի պէս ընտանիքէ դան եւ աղջիկ ուզեն, ու մենք ալ չը տա՞նք, երբ նշանելու ես հաւանութիւն եւ խօսք եմ տուեր, իմ խօսքս ալ խօսք է ...

Մօր եւ տղու մէջ բանվէճ մը մեծ ծայր տուաւ յանկարծ :

— Աղջիկը իմս է, ես կը խառնուիմ :

— Ես եմ մեծցուցեր ու հողը տարեր, եթէ դուն հայրն ես, ես ալ մեծ մայրն եմ, ես իմ աղջիկս ուրիշ գեղ չեմ տար :

— Հիմա կը տեսնենք թէ աղջիկ տալը եւ կամ չը տալը իմ կամքէն թէ քու կամքէն կախեալ է :

Ու յանկարծ աղջկան կողմը դառնալով կէս սպառնական ձեւով հրամայեց իրեն հետեւիլ :

Աղջիկը լուռ մունչ ու գլուխը կախ հնազանդեցաւ : Եւան սանդուխի աստիճաններէն կամաց կամաց վեր, մտան սենեակ մը : Կարապետ աղա փորձեց աղջկան գէթ վերջին անգամ կամքը հասկնալ, ու զայն խրատել կամ խրախուսել :

— Դուն այդ մեծ մօրդ ականջ մի կախեր, ան իր տարիքը առած ու նստած, ոչ չարը գիտէ եւ ոչ ալ բարին, ես քեզի համար կը կարծե՞ս որ չար բաներ կամենամ :

Աղջիկն այդ պահուն մոռալ գէմք մ'առած գլուխն էր կախած, սկսաւ խորհիլ, յայտնի էր որ ան հոգեկան ծանր տագնապի մէջ էր :

Չպատասխանեց, երեսը դարձուց, աչքերէն վաղող արցունքը սրբեց : Կարծես այդ պահուն Տիրանը գէմը ստուերի նման եկած կանգ առած, ձեռքը երկարած իրեն կը կանչէր :

Կարապետ աղա ձեռքը պելներուն՝ Ժպիտով մը ուրախ սենեակը մտաւ, եւ հիւրերուն քով տեղը գրաւեց :

Ներկաներուն մէջ ամէնէն զուարթ, կատակախօսը գիւղի արեւոր ծեր քահանան էր, ան ունէր երկայն մօրուք մը ճերմակ, մաքուր յարդարուած, որ իր մեծ գէմքին ու լայն ճակատին ազդեցիկ մէկու ձեւ մըն էր տուած :

Անքերը մէկէն ուրախութենէն քիչ մը խոշորցան , ժպիտ մը ինկաւ շրթներուն վրայ երբ դրան վրայ տունի աղջկան մուտքը նշմարեց : Ու հազ մը կեղծեց , ոտքերը ծալլեց ու նստած տեղէն քիչ մը շարժուելով իր ձեւը փոխեց :

Ներկայ գտնուող հանդիսականներ անվերջ ալ — նարկներ ուղղեցին դէպի աղջկան կողմը :

Աղջիկը կարմիր ձերմակ դոյն փոխեց , սարսուռով մը ամբողջ մարմինը դողաց , ու կեցած տեղը մնաց քաւացած : Զեռքը բռնած էր պնակ մը խոշոր , դաւաթներ աղուոր կարգով շարած էր պնակին վրայ , որոնց մէջը լիք քանի մը տեսակ լեցուած ըմպելիք : Մէկ կամ եր — կու քայլ հաղիւ թէ նետած , սենեակը ամբողջ բնակիչներով , կարասիներով , ու չորս պատերը կարծես սկսան շուրջը պարպարել , հաւաքեց ոյժն ու յիշողութիւնը որ — քան որ կրնար , վերջին ճիգ մ'ըրաւ ինքզինք գտնել եւ սթափիլ , բայց չկարողացաւ , հաղիւ թէ քայլը դէպ ա — ուաջ նետած , գլորեցաւ ցած , մարմինով ամբողջ գետինն էր փռուած :

Ամէն ոք ոտքի վրայ էր կեցած : Ի՞նչ եղաւ յան — կարծ , իրարու այսպէս կը հարցնէին բոլորն զարմա — ցած :

Բան չը կայ , չը կայ , ըսելով ելաւ առաջ նետուե — ցաւ գիւղի քահանան , աղջիկը պառկած տեղէն վեր վերցուց , ու հօրն օգնութեամբ առաւ ու տարաւ քովի սենեակը :

— Շուտ — շուտ քիչ մը ջուր :

Նախադաշտումը մամիկին կարծես բան մ'ըսած ըլլար , արագ քայլերով դէպի վեր վազեց , տեսաւ թոռ —

նուհին ամբողջ հասակով գետին երկարած : Նա նուա — ղած էր :

— Հաւնեցա՞ր հիմա ըրած թողածիդ , պոռաց մա — միկը դառնալով տղուն , ու լալահառաչ խոյացաւ վրան , վերցուց գետինէն ու բազուկներուն մէջը առնելով ան — կիւն մը նստաւ :

Սենեակն հաւաքուող օրուան հիւրերը իրարու ան — վերջ հարցումներ խօսքեր : Ի՞նչ եղաւ ի՞նչ ի՞նչ , աղջը — կան այսպէս :

Վախնալու ի՞նչ կայ , բնաւ բան չկայ , ըսաւ քա — հանան , ձեռքը մօրուքին , ժպիտը շրթին , երբ դանդա — ղօրէն դուռէն ներս մտաւ :

Ասանկ փորձանքներ , է՛հ մարդկութիւն է . վաղն ալ թերեւս ինծի ու քեզի կրնան պատահիլ , աղջկան յան — կարծ գլուխն է դարձեր ...

×

Այդ օրէն ի վեր մօտաւորապէս չորս կամ հինգ ա — միս սահեր անցեր էր , Կարապետ աղա առանց իր աղ — ջկան , առանց իր մօրը վերջին խօսքն առած , կատա — րած էր իր տունը խոստումը : Իմ խօսքս խօսք է , երբ որ խօսք տուի լմնցաւ զնաց : Այսպէս էր ըսած ան ժա — մանակին :

Խնամիները ամէն կիրակի , անոյշ խօսքերով , աղ — ուոր գեղեցիկ ծրագիրներով այցելութիւններ , եւ հար — սանեկան պատրաստութեան խօսքեր կ'ընէին , է՛հ — մօտ է , մօտ է — Զատիկէն վերջը Տէրն ողորմած է...

Խնամիներու մեկնումէն վերջը Կարապետ աղա կարծես կիսով մը գինովցած ըլլար , կը խնդար աղ —

Ղկան մօրը եւ կնկան, կեղծ կատակներով կ'ուզէր մանաւանդ աղջկան կոտորած սիրտը գրաւել:

Իսկ այս վերջինը ամէն անգամին տրտում ու տը — խուր, օրէ օր վրան նիհարութիւն մը երեւան կուգար:

Երիտասարդ է, սիրահրուած է իր նշանածին՝ կը կարծէր հայրը, ու բան չէր ըսեր:

Եկաւ Զատիկը. Զատիկէն վերջը ամիս մ'ալ ան — ցաւ, գարնան լաւ օրեր, եւ կանանչութիւն, եւ ծաղիկ արեւ:

Եւ այդ օրերուն խնամիները մեծ հարսանեկան պատրաստութեան մէջ էին ինկած, օր, ժամ որոշած, եւ ամէն չորս կողմ հրաւեր ուղղած:

Կարապետ աղա կ'ուզէր աղջկան հարսնիքը ընել չատ վայել կերպով, մէկ աղջիկ ունէր, պէտք էր այդ օրը ապրէր վայելէր, քէֆ ընէր, քէ՛ֆ քէ՛ֆ:

Տիրանի հանդէպ անկեղծ համարողող տղաքը բո — լոր, թիւով չորս հոգի, հարսնիքի տօնէն երկու օր առաջ մէկ տեղ հաւաքուած կը խօսակցէին: Տիրանը սի — կար սիկարի վրայ կը ծխէր անվերջ ու ջղայնացած երեւոյթով մը ման կուգար չորս դին իր ընկերներուն:

— Ծօ՛, դուք այս գործը ինծի ձեռքէք, ամէն ինչ խօսուած պատրաստուած, ամէն բան կարգին ու կանոնին է, ուրիշ ճար չկայ, աղջիկը պէտք է փախցնենք տանինք:

— Պէտք է փախցնենք, ձայն տուին յանկարծ բոլորը մէկէն:

Եւ այդ երեկոյ բոլորը մէկտեղ գացին ու դիւղին

բաւական տարէց կնոջ մը դուռը զարկին ներս մտան:

— Բարեւ քեզ իննէ:

— Աստու բարին, պատասխանեց նա քիչ մը զարմացած. խէր ըլլայ տղաք, ի՞նչ կայ, ի՞նչ, ըսաւ:

— Իննէ, եկեր ենք գործի մը համար:

— Եթէ իմ ձեռքէս գալիք գործ մըն է, պէտք եղածը ես, ձեզ չեմ խնայեր:

— Եկուր սանկ նստէ, ըսաւ տղոցմէն մէկը մամի — կին թեւը մտնելով:

Ու բոլորը մէկ քով քովի նստան բոլորակ կազմած քիչ մըն ալ սեղմուած:

— Տէ՛ ըսէք տեսնամ:

— Իննէ, պիտի երթաս Նտոյենք տունը:

— Նտոյենք տո՞ւնը:

— Հա պիտի երթաս Նտոյենք տունը:

— Նտոյենք տունը այս շաբաթներուն Սողոմ'Գոմորի տեսարանին պէս մտնող ելլողին հաշիւը չկայ. գործերնին ամբողջ իրար խառնուած, տուներնին տակն ու վրայ է եղած:

— Ատոնց նայելու ժամանակը չէ, դուն պիտի երթաս ու պիտի գտնաս Եղսա քուրուկը, ու պիտի տանիս անկիւն մ'առանձին ու խօսիս հետը:

— Ի՞նչ պիտի խօսիմ:

— Գիտես որ անոնց տունը մէկ երկու օրէն հարսնիք կայ:

— Ատանկ հարսնիքը գետինն վար անցնի:

— Ի՞նչ բանի համար այդպէս կը խօսիս:

— Խօսքը մէջերնիս, անանկ լսեցի որ այդ աղջիկը տղան չի սիրեր եւ չուզեր եղեր, ասոր չըլլալիք հայրը:

կը տեսնա՞ս, աղջկան տեղը որ ես ըլլայի ինչեր կ'ընէի :

— Ինչ պիտ' ընէիր :

— Ինչ պիտ' ընէի՞, գլուխս առնելով տեղ մը կ'երթայի :

Բոլորը մէկտեղ խնդալ սկսան :

— Գանձ մեր խնդրիւն, Եղսային քովը երթամ ի՞նչ ըսեմ :

— Եղսա քուրուկը անկիւն մը առած խօսքի կը բռնես կը խօսիս հանդարտ պաղարիւն ձեւով, մինչեւ որ աչքդ թոռան հանդիպի, միջոց մը խորհէ, իրեն հասկցուր ու այս ծալլուած թուղթին կտորը կամաց մ'իրեն տուր :

— Ի՞նչ կայ թուղթին մէջ :

— Թուղթին մէջ գաղտնի աղուոր գործեր կան :

Գաղտնի եւ աղուոր գործեր թուղթին մէջ...

Մամիկը քիչ մը խորհիլ սկսաւ ժպտերես ձեւով :

— Էնչէ մենք քեզի հետ բացէն խօսինք, մենք այդ աղջիկը ուրիշ գեղ չենք տար :

— Հը՛, այդպէս ըսէք, ուրեմն ձեզմէ մէկն աղջկան վրան ա՞չք ունի, ըսաւ խնդալով :

— Հա՛ ինչէ, գործը դուն մեզի ձգէ ...

Երեկոյ եղած մութը կոխած էր : Մամիկը իրեն տրուած պաշտօնը գլուխ հանելու տենչով մը տարուած, շտապով գնաց Եղսա քուրուկենց դուռէն ներս մտաւ :

Սահեցաւ ժամ մը. ժամն եղաւ երկուր : Քիչ մը աւելի :

Անորոշութեան ու անձկութեան այդ պահերուն մէջ յանկարծ մամիկը քիչ մը խնդալով չեմէն ներս անցաւ :

Տղաքը ոտքի ելան կանգնեցան բոլորը մէկէն. բոլորի գէմքին բուռն նշաններ անհամբերութեան :

— Գործերնիդ կարգի կանոնի մէջ է, յարեց մամիկը. մինչեւ որ թուղթը աղջկան տուի հոգիս բերանէս եկաւ դուրս ելաւ : Ուրախութիւնը չափ սահման չուներ, զիս ճամբեց մինչեւ փողոցի դուռը, ու ժպտումներես ետ վերադարձաւ :

Կեցցէ՛ մամիկը, կեցցէ՛ մեր էննէն, տղաքը այսպէս մէկէն պոռացին ուրախութեան մեծ յորդ պոթկումով մը :

Առաւօտ եղաւ : Սարի կատարէն արեւն յաղթական իր մուտքը գործեց ու լոյսը փռեց աշխարհի վրայ : Եւ առաւօտեան ծագող լոյսին հետ յանկարծ չընկ մը բոլորի բերնին :

— Նոռյենց թոռը փախեր գացեր է : Որո՞ւ հետ. որո՞ւ : Ալ կը հարցնե՞ս ... Ս

Հարսնիքի համար եկող հիւրերը ոմանք ապչեցան, ոմանք ալ կերպով մը ջղայնացան :

Ըլլալի՞ք բան է, ի՞նչ ամօթալի խայտառակութիւն... Լուրը երթալով ծաւալ ստացաւ : Ու պատմութիւններ զանազան տեսակ : Ոմանք կ'ըսէին շատ լաւ է ըրեր. ոմանք հակառակ կարծիք ունէին : Ներկանեւրուն մէջ եթէ ամէնէն ուրախ մէկը կար, ան ալ մեզ ծանօթ Եղսա քուրուկն էր...

Անցաւ տարի մը. քիչ մ'ալ աւելի, եւ ի՞նչքան ալ չուտ : Կարապետ աղա մեծ հայր էր եղած, բարեկամներու ու ծանօթներու խնդրանքներուն ալ տեղի տալով հաշտուած էր աղջկան եւ Տիրանի հետ : Թոռնիկը առած թեւերուն վրայ վեր վեր կը նետէր. եւ զայն այս ձեւով անվերջ կը սիրէր : Սա որո՞ւ ձագն է... Սա որո՞ւ խենթուկ աղուոր տղան է...

ՄԱՄԲՐԷՆ ՏԷՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Imp. A. DER AGOPIAN
17, Rue Damesme - Paris

ՆԻՒԹԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

	էջ
Շ. ՆԱՐԳՈՒՆԻ, Թուղթ ընծայութեան	5
ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ	11
Եկո՛ւք, Սիրելիս	12
Ես ու դու	14
Պտոյտ մը հայրենի լեռներու մէջ	21
ԾԱՏՈՒՐ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ	28
Հունձքը	30
Հայրենիք	34
Ազգին Զաւակը	35
ՆԱԶԵՆԻ	43
Դաշտերուն մէջ	44
Ծառ, նորէն բարբէ	45
Յոյս	46
ԱԻ. Գ. ՄԵՍՈՒՄԵՆՅ	48
Համանուագ	50
ՀԵՐՄԻՆԷ	56
Սարսափի օրերէն	57
Դրուագ մը մօտիկ անցեալէն	61
Անաստուածին	64
ԶԱՐՄԷՆ ՇԻՆԱԿԱՆ	65
Փոքրիկ հովուուհին	67
Նորէն ծաղկեցաւ	77
Կարօտի կանչ	81

ԿԱՐՕ ՄԵՒԹԱՐ	82
Մամռապատ աղբիւրին հրաշքը	84
Գիւղի ձէն	90
Տօնական երգեր	95
Ս. ԸՆՏՐԻԿԵԱՆ	98
Լուսընկային սուգը, հայրենի առուակներ	100
Հօքս, Մանկութիւն, Մայիսի կարմիր վարդեր, Լուսնին հետ, Լուսընկային հետ, Յնծութեան նիչեր	100 — 112
ԼԵՒՈՆ ԳԵՂՈՒՆԻ	114
Վրէժի ուխտաւորը	115
ՄԱՄԲՐԷ ՏԷՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ	128
«Ուրիշի գեղին ես աղջիկ չեմ տար»	130

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0381682

72-110

ԳԻՆ ՖԻԱՆՔ

Printed in France